

Právněhistorické studie

54/1

Redakční rada

Předseda: prof. JUDr. Jan Kuklík, DrSc.

Šéfredaktorka: JUDr. Petra Skřejpková, Ph.D.

Výkonná redaktorka: JUDr. Petra Skřejpková, Ph.D.

Členové: JUDr. Lukáš Blažek, Ph.D., prof. JUDr. PhDr. Tomáš Gábriš, Ph.D., LL.M.,

prof. Dr. Ivan Halász, Ph.D., Dr hab. Maciej Jońca, prof. US, doc. JUDr. Vladimír Kindl, ks.

prof. dr hab. Franciszek Longchamps de Bérier, dr. h. c., doc. JUDr. PhDr. Pavel Maršálek, Ph.D.,

doc. PhDr. Jan Němeček, DrSc., Prof. Dr. Thomas Olechowski, prof. JUDr. Michal Skřejpek, DrSc.,

doc. JUDr. Jiří Šouša, Ph.D., prof. JUDr. PhDr. Michal Tomášek, DrSc., prof. JUDr. Ladislav

Vojáček, CSc.

Čestný člen: prof. JUDr. Karel Malý, DrSc., dr. h. c.

<https://www.karolinum.cz/journals/pravnehistoricke-studie>

Foto na obálce: T. G. Masaryk potřetí prezidentem. S předsedou vlády Švehlou 27. května 1927.

Čapek, Karel, a kol. *Masaryk ve fotografii*. 10. vydání. Praha: Orbis-Čin, 1938, obrázek č. 6.

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum

Ovocný trh 560/5, 116 36 Praha 1

Praha 2024

www.karolinum.cz

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Výtiskla tiskárna Nakladatelství Karolinum

© Univerzita Karlova, 2024

ISSN 0079-4929 (Print)

ISSN 2464-689X (Online)

Obsah

Editorial.....	7–8
Studie	
<i>Maciej Jońca Mulier accusatrix in the Laudatio Turiae</i>	9–18
<i>Elnur Latif oglu Hasanov</i> Research of Historic-Cultural Heritage of Medieval Ganja Based on Information about the Nizami Ganjavi Family.....	19–29
<i>Lukáš Tomaš – Andrej Krivda – Dávid Rodziňák</i> Selected Legal Aspects of the Relations Between the Czechoslovak Republic and the Catholic Church Related to the Negotiation and Implementation of <i>Modus vivendi</i>	31–41
<i>Jan Beránek</i> Bohuslav Ečer v období 1. republiky: Cesta od komunistického hnutí k myšlenkám sociální demokracie a prosazování sociologického přístupu k právu.....	43–56
<i>Jan Kabát</i> Zdeněk Kratochvíl: od občanského zákoníku (1964) k zákonu o soudní rehabilitaci (1968).....	57–67
Studentské práce	
<i>Martin Piják</i> Otec a syn ve službách státu. Činnost Augustina a Augusta Adolfa Popelkových.....	69–77
Materiály	
<i>Gerhard Dannemann</i> F. A. Mann – Výjimečná osobnost a jeho odkaz.....	79–89
Recenze	
VYŠNÝ P. – PUCHOVSKÝ J. Právne dejiny Latinskej Ameriky: Koloniálne obdobie a obdobie nezávislých štátov (<i>J. Beránek</i>).....	91–93
KLEŇOVÁ, V. Darovanie s príkazom v rímskom práve (<i>Brítková A.</i>).....	94–95

Contents

Editorial.....	7–8
Research papers	
<i>Maciej Jońca</i> <i>Mulier accusatrix</i> in the <i>Laudatio Turiae</i>	9–18
<i>Elnur Latifoglu Hasanov</i> Research of Historic-Cultural Heritage of Medieval Ganja Based on Information about the Nizami Ganjavi Family.....	19–29
<i>Lukáš Tomáš – Andrej Krivda – Dávid Rodziňák</i> Selected Legal Aspects of the Relations Between the Czechoslovak Republic and the Catholic Church Related to the Negotiation and Implementation of <i>Modus vivendi</i>	31–41
<i>Jan Beránek</i> Bohuslav Ečer in the Period of the First Czechoslovak Republic: The Journey from the Communist Movement to the Ideas of Social Democracy and the Promotion of a Sociological Approach to Law.....	43–56
<i>Jan Kabát</i> Zdeněk Kratochvíl: From the Civil Code (1964) to the Judicial Rehabilitation Act (1968).....	57–67
Student papers	
<i>Martin Piják</i> Father and Son in the Civil Service. Activities of Augustin and August Adolf Popelka.....	69–77
Materials	
<i>Gerhard Dannemann</i> F. A. Mann – An Outstanding Personality and His Legacy.....	79–89
Reviews	
VYŠNÝ, P., PUCHOVSKÝ, J. Právne dejiny Latinskej Ameriky: Koloniálne obdobie a obdobie nezávislých štátov (<i>J. Beránek</i>).....	91–93
KLEŇOVÁ, V. Darovanie s príkazom v rímskom práve (<i>Brťková A.</i>).....	94–95

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

letošní, v pořadí první číslo PHS, Vám přináší další poutavé čtení z oblasti starší i novější právní historie. Tematicky není jednotné s výjimkou tří příspěvků, které se zaměřují na problematiku významných právních osobností první republiky.

Úvodní článek Macieje Jońci (*Mulier accusatrix in the Laudatio Turiae*) se zaměřuje na oblast římského trestního práva, které umožňovalo ženám vznášet trestní obvinění pouze ve výjimečných situacích. Autor na příkladu dochované pohřební řeči známé jako *Laudatio Turiae* tuto skutečnost relativizuje, neboť ukazuje příklad z konce 1. století př. n. l., kdy žena u soudu obvinila vrahy svých rodičů a dosáhla jejich odsouzení. Dané dílo pak umožňuje zahájení zajímavé diskuse o skutečném významu žen v trestním procesu a o společenských stereotypch, které omezovaly jejich účast ve veřejných řízeních. Další článek z pera Elnur Latif oglu Hasanova (*Research of Historic-Cultural Heritage of Medieval Ganja Based on Information about the Nizami Ganjavi Family*) se zabývá historickým vývojem a kulturním odkazem středověkého města Ganja, třetího největšího města současného Azerbajdžánu. Další příspěvek pochází z pera tří spoluautorů Lukáše Tomaše, Andreje Krivdy, Dávida Rodziňáka (*Selected Legal Aspects of the Relations Between the Czechoslovak Republic and the Catholic Church Related to the Negotiation and Implementation of Modus vivendi*) analyzuje různé aspekty vztahu katolické církve a Československé republiky, zejména se zaměřením na jejich vliv na vyjednávání, obsah a realizaci *Modus vivendi*. Autoři sledují problematiku, která úzce souvisí s diplomatickými vztahy mezi Československou republikou a Svatým stolicem. Prvorepublikové téma si vybral i Jan Beránek (*Bohuslav Ečer v období 1. republiky: Cesta od komunistického hnutí k myšlenkám sociální demokracie a prosazování sociologického přístupu k právu*), který se ve svém článku věnuje osobě Bohuslava Ečera, generála justiční služby a profesora mezinárodního trestního práva. Ečer díky své činnosti v Komisi Spojených národů pro vyšetřování válečných zločinů, své aktivitě během zasedání Mezinárodního vojenského tribunálu i neúnavnému pronásledování protektorátních válečných zločinců získal renomé odborníka na otázky mezinárodního trestního práva a nesmiřitelného „lovce nacistů“. Jan Kabát (*Zdeněk Kratochvíl: od občanského zákoníku (1964) k zákonu o soudní rehabilitaci (1968)*) se ve svém příspěvku zabývá životem a kariérou méně známé osobnosti doc. JUDr. Zdeňka Kratochvíla, státního úředníka, zákonodárce, vysokoškolského pedagoga a spisovatele, který se podílel na koncipování dvou významných dobových předpisů (občanského zákoníku z roku 1964 a zákona o soudní rehabilitaci z roku 1968). Studentské práce zastupuje článek Martina Pijáka (*Otec a syn ve službách státu. Činnost Augustina a Augusta Adolfa Popelkových*), který přibližuje život dvou méně známých československých právníků, Augustina a Augusta Adolfa Popelkových, jež zastávali významná místa ve státní správě zejména v první polovině 20. stol. Další příspěvek je z pera Gerhard Dannemanna (*F. A. Mann – Výjimečná osobnost a jeho odkaz*) a přibližuje osobnost, jejíž dílo ovlivňuje i současnou právní praxi a nauku. Autor přitom vycházel z pamětí Geoffreya Lewise publikovaných v r. 2013 a z Mannovy vlastní autobiografie vydané Wolfgangem Ernstem v r. 2021. Autor

následně podrobně popisuje mezinárodní výzkumný projekt, který vycházel ze souboru více než 10 000 dopisů z Mannovy korespondence, která se zachovala v jeho pozůstalosti. Výstupem z projektu je publikace v nakladatelství Oxford University Press.

Najdete zde jako obvykle další rubriky věnované recenzím a novinkám ze života právní historie.

Hezké čtení!

Petra Skřejpková

doi: 10.14712/2464689X.2024.1

*Mulier accusatrix in the Laudatio Turiae*¹

Maciej Jońca

University of Szczecin, Faculty of Law and Administration

Kontaktní e-mail: maciej.jonca@usz.edu.pl

ORCID: 0000-0003-4982-8936

Abstract:

Legal sources relating to the imperial period (especially Justinian's *Digesta*) show that Roman criminal law allowed women to bring criminal charges only in exceptional situations. On the other hand, to prosecute the murderer of a relative was considered a sacred duty for the members of the victim's family. Any negligence in this area was perceived as wicked behaviour and detrimental to the memory of the deceased. The obligation to bring a criminal charge, symbolically identified with vengeance (*ultio, vindicta*), rested with men. The surviving funeral eulogy known as the *Laudatio Turiae* shows a very different pattern. Its content shows that at the end of the first century BC, it was a woman who accused the murderers of her parents in court and brought about their conviction. The oration makes it possible to initiate an interesting discussion on the real importance of women's voice in the criminal process and on the social stereotypes that limited their participation in public procedures.

Keywords: Roman law; *Laudatio Turiae*; roman criminal trial; vengeance; Roman women

DOI: 10.14712/2464689X.2024.2

¹ The draft version of the text was originally presented during the *LXXXIIIe Session de la Société Internationale Fernand de Visscher pour l'Histoire des Droits de l'Antiquité* in Edinburgh, 2–7 September 2019.

Inscription

One of the most interesting epigraphic monuments preserved in the Roman Baths Museum (*Museo Nazionale Romano – Terme di Diocleziano*) in Rome is a fragment of a funerary speech, carved in stone, devoted to an anonymous Roman matron.² After a comparative analysis with the tablets kept in the Villa Albani, copies and later findings of lesser importance, it was possible to recreate its content almost entirely. In the long eulogy, a husband who is immersed in grief praises his prematurely deceased wife. When one compares the achievements of the deceased and the biography of the patrician Quintus Lucretius Vespillo, which is summarized by the ancient historians Valerius Maximus³ and Appianus of Alexandria,⁴ it is easy to see some similarities. The name of Vespillon's wife was Turia, which is why the eulogy is traditionally called *Laudatio Turiae* in the literature.

Due to its length, style and the issues it touches upon, the inscription constitutes a fascinating material for research on the law and customs in Rome in the late republic and at the beginning of the principate.⁵ The content of the inscription is surprising, as the *laudador* is not satisfied to utter a few flat praises to his deceased spouse. His narrative accurately refers to specific moments from their shared past. The female figure was given a central place in it. The grieving husband deliberately stepped back to fully show the uniqueness of the woman whom fate gave him as a wife. *Nolens volens*, he achieved an astonishing effect by this simple trick: some of her deeds are more like the achievements of some great Roman male hero.⁶ One of them was to exact “judicial revenge” on the murderers of her parents.

² Primary monographs on the so called *Laudatio Turiae*: DURRY, M. *Éloge funèbre d'une matrone romaine (Éloge dit de Turia)*. Paris: Les Belles-Lettres, 1950; FLACH, D. *Die sogenannte Laudatio Turiae: Einleitung, Text, Übersetzung und Kommentar*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1991; JOŃCA, M. *Laudatio Turiae – funebris oratio uxori dedicata. Pochwała Turii – mowa pogrzebowa ku czci żony*. Poznań: Wydawnictwo UAM, 2011; WISTRAND, E. *The so-called Laudatio Turiae: Introduction, text, translation, commentary*. Lund: Acta Universitatis Gothoburgensis, 1976.

³ Val. Max. 6.7.2: *Q. Lucretium proscriptum a triumviris uxor Turia inter cameram et tectum cubiculi abditum una conscia ancillula ab imminente exitio non sine magno periculo suo tutum praestitit singularique fide id egit, ut, cum ceteri proscripti in alienis et hostilibus regionibus per summos corporis et animi cruciatus uix euaderent, ille in cubiculo et in coniugis sinu salutem retineret* (Proscribed by the Triumvirs, Q. Lucretius was hidden by his wife Turia between the ceiling and the roof of their bedroom. So with one slave girl for accomplice she kept him safe from imminent death not without great risk to herself. When others of the proscribed barely escaped in alien and hostile regions at the price of cruel tortures of body and mind, he, thanks to her extraordinary fidelity kept his life in his bedroom and the bosom of his spouse). English translation quoted after: VALERIUS MAXIMUS. *Memorable Doings and Sayings, V. II*. SHACKLETON-BAILEY, D. R. (ed.). Cambridge-Massachusetts: Harvard University Press, 2000, p. 73. App. *bell. civ.* 4.44.

⁴ Recently, interesting studies have appeared in Poland emphasizing the value of epigraphic sources in the study of Roman law. See: JUREWICZ, A. R. Trzy inskrypcje z Volubilis (IAM 2.369, 370a, 448): interpretari epigraphicam. *Studia Prawnoustrojowe*, 2013, No. 22, pp. 131–141; WIEWIOROWSKI, J. Inskrypcja w warsztacie romanisty – “case study” bis. *Miscellanea Historico-Iuridica* 2018, No. 17.2, pp. 153–174; IDEM. Epigrafika w warsztacie badacza ustroju rzymskiego – case study. *Zeszyty Prawnicze*, 2019, No. 19.1, pp. 153–172; JOŃCA, M. Unikatowy sarkofag młodego mediolańskiego adwokata z czasów rzymskich. *Zeszyty Prawnicze*, 2022, No. 22.1, pp. 7–24.

⁵ For this reason, locating this inscription among sources emphasizing only conjugal love does not seem appropriate. The most interesting themes raised in the *Laudatio Turiae* are not related to the sentimental image of the Roman family. Cfr. DIXON, S. The Sentimental Ideal of the Roman Family. In: RAWSON, B. (ed.). *Marriage, Divorce, and Children in Ancient Rome*. Oxford: Clarendon Press, 1991, pp. 101–102.

Action and reaction

The speech is unique in every aspect, which may be seen after reading the very first lines from the text:

You became an orphan suddenly before the day of our wedding, when both your parents were murdered together in the solitude of the countryside. It was mainly due to your efforts that the death of your parents was not left unavenged. For I had left for Macedonia, and your sister's husband Cluvius had gone to the Province of Africa. So strenuously did you perform your filial duty by your insistent demands and your pursuit of justice that we could not have done more if we had been present. But these merits you have in common with that most virtuous lady your sister (I 3–7).⁷

The situation described above was a rarity in ancient Rome. Women who cared for their reputation were expected to fulfil themselves almost exclusively as wives and mothers.⁸ Their participation in public life was restricted to an utmost degree. They would appear before criminal courts as the accused only incidentally.⁹ In other situations, they rather had to rely on being represented by men. Their status is aptly illustrated by the laconic opinion of Roman jurist Papinian: “In many provisions of our law, the legal position of women is worse than that of men.”¹⁰ Exceptions were allowed rarely and reluctantly. About the fact that women are exceptionally allowed to prosecute in cases that involve their closest relatives, the same Papinian wrote precisely as an unwelcome exception.¹¹ Back in the 4th century AD, emperor Constantine insisted that granting women the right to prosecute in all cases was contrary to divine law (*fas*).¹²

Among the ancient legal terms collected in the *Handlexikon zu den Quellen des römischen Recht* or in the *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, we will not even find the word for a female accuser: *accusatrix* (even though there is *actix-Klägerin*).¹³ *Thesaurus poeticus linguae latinae* points to only one source where the phrase can be

⁷ *Laud. Tur.* I 3–7: *Orbata es [repente ante nuptiar]um diem utroque pa[rente in rustica soli]tudine una o[ccisus. Per te max]ime cum ego in Macedo[niam] abissem, [vir sororis tua[e] Cluvius in A]fricam provinciam, [non remansit inulta] || mors parentum. [Tanta cum industria m[unere es p]ietatis perfuncta efflagitando,] | vindicando, ut, si praest[o] fu]issemus, non ampliu[s] praestitissemus. At] | haec habes communia cum [s]ancitissima femina s[orore tua].* Latin text quoted after: JOŃCA, *Laudatio Turiae*, p. 40.

⁸ For male views in Rome on the problem of women's emancipation: CANTARELLA, E. *Pandora's Daughters. The Role and Status of Women in Greek and Roman Antiquity*, Baltimore – London, 1993, pp. 143–148.

⁹ JOŃCA, M. s.v. *mulier accusatrix*. In: IDEM (ed.). *Leksykon rzymskiego prawa karnego*. Warszawa: C. H. Beck, 2022, pp. 188–189.

¹⁰ D. 1.5.9: *In multis iuris nostri articulis deterior est condicio feminarum quam masculorum.*

¹¹ D. 48.2.1: *Non est permittum mulieri publico iudicio quemquam reum facere, nisi scilicet parentum liberorumque et patroni et patronae et eorum filii filiae nepotis neptis mortem exequatur* (A woman is not allowed to accuse anyone in a public criminal trial unless it is clear that she is acting in the death of her parents, children, patron, patroness or their sons, daughters, grandsons and granddaughters).

¹² CTh. 9.1.3.

¹³ HEUMANN, H. G. *Handlexikon zu den Quellen des römischen Recht*. Jena: Gustav Fischer, 1891, p. 10; BERGER, A. *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1953, p. 348. Cfr. also C.J. 7.16.41. In some dictionaries of literary Latin, the noun *accusatrix* occurs. Cfr.: LEWIS, CH. T. – SHORT, CH. *A Latin Dictionary*. Oxford: Clarendon Press, 1958, p. 20: “she who makes accusation against any one, a female accuser”.

found¹⁴ – a comedy by Plautus entitled *Asinaria*.¹⁵ The term appears incidentally in the correspondence between Pliny and Trajan dated to the early 2nd century AD. The governor of Bithynia and Pontus reports to his emperor about a certain female accuser called Furia Prima who caused trouble in court to the philosopher Flavius Archippus.¹⁶ Trajan acknowledged receipt of documentation related to the trial including the accusation, to which he made no substantive comments.¹⁷ The lack of comparative material allows us to make two hypotheses: Furia Prima was in fact represented before the court by a man, and Pliny in his letter to Trajan used a mental shortcut, or the situation strictly refers to the judicial practices of the Greek East.

The content of the fragment of the *Laudatio Turiae* does not leave room for any doubt. It was a woman who accused the murderers of her parents before the court and ... she won. Although the speech contains some elements of revenge, in its essence the situation is not about a spontaneous exercise of justice, but it concerns proper court proceedings.

Vengeance

Among the emotions which Tiffany Watt Smith collected in her work: *The Book of Human Emotions*, one may find, among others, vengeance. The author emphasises that “by the sixteenth century judges and countries were quick to portray vengefulness as unruly and dangerous ... Philosophers followed suit. ‘Revenge is a kind of wild justice’ wrote Francis Bacon ‘which the more man’s nature runs to, the more ought law to weed it out’.”¹⁸ Since the 18th century, thanks to Cesare Beccaria, the discourse of criminal law no longer includes revenge and vendetta becomes a taboo term. The 19th century German science collected its pathetic remains, civilized them and then hid in an urn with a label: *Selbsthilfe*.

The Romans thought and acted in a different way. For them vengeance was not a separate emotion or a feature of character, but a duty.¹⁹ Rome was established at the bank of the Tiber by two brothers, who first avenged the harm suffered by their mother and grandfather. For centuries Romans fought wars in the name of vengeance in retaliation for the

¹⁴ QUICHERAT, L. *Thesaurus poeticus linguae latinae*. Paris: Librairie Hachette, 1890, p. 11.

¹⁵ Plaut. *Asin.* 3.1.10.

¹⁶ Plin. *epist.* 10.59: *Flavius Archippus per salutem tuam aeternitatemque petit a me, ut libellum quem mihi dedit mitterem tibi. Quod ego sic roganti praestandum putavi, ita tamen, ut missurum me notum accusatrici eius facerem, a qua et ipsa acceptum libellum his epistulis iunxi, quo facilius velut audita utraque parte dispiceres, quid statuendum putares* (Flavius Archippus has charged me by your prosperity and immortal name, to forward a petition which he has placed in my hands. I thought it my duty to grant a request made in this way, provided that I informed Furia Prima, his accuser, of my intention. She has also handed me a petition which I am sending with this letter, so that you can hear both sides of the case and be better able to decide what is to be done). English translation quoted after: PLINY. *Letters (Books XVIII–X), Panegyricus, V. II*. RADICE, B. (translation). Cambridge – Massachusetts – London: Harvard University Press, 2004, pp. 241–242.

¹⁷ Plin. *epist.* 10.60: *Libellos Furiae Primae accusatricis, item ipsius Archippi, quos alteri epistulae tuae iunxeras, legi* (I have read the petitions from Archippus and his accuser, Furia Prima, which you sent me in your second letter).

¹⁸ SMITH, T. W. *Księga ludzkich uczuć*. Warszawa: W.A.B., 2017, p. 133.

¹⁹ MADEJSKI, P. *Pomiędzy robur animi a ritus barbarus: zemsta w życiu społecznym republikańskiego Rzymu*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2018, pp. 65–67.

real or imaginary harm.²⁰ Jurist Gaius stresses that the consequence of breaking a peace treaty sanctified by an oath is nothing else but “to take revenge according to the laws of war”.²¹ The same motivation accompanied the conducting of the state reforms. Revenge constituted an inherent element of the private lives of the citizens. Not only did people pursue retaliation, but it was also common among ancestor spirits, gods and even ... animals (which we can read about in ancient fairy tales).²²

This state of affairs could last for a surprisingly long period of time, as the Romans never developed a criminal law which would resemble the contemporary systems in its shape.²³ It was not the state (as Theodor Mommsen and some other scholars wanted) that punished the majority of criminals, as the state from the Roman perspective was *populus Romanus* – the community of citizens united in their activities for the common good (in no way did the Roman *Roma* resemble, therefore, modern legal constructs created by Georg Jellinek).²⁴ Indeed, the community undertook action merely with regard to the acts which threatened the community itself as a whole. Murder, beating, rape and theft were not perceived as posing such a threat. Therefore, prosecution of such acts and punishing for them were left to private hands. The state merely created certain procedures and then assumed the role of an arbitrator and assistant of the victims (as is rightly observed by Wolfgang Kunkel).²⁵

Until the reign of Justinian, in the social perception the punishment exercised under private initiative constituted a synonym of private revenge, as the Romans had never delineated a clear border between the punishment and vengeance.²⁶ Cicero wrote that it is in the nature of things to pay to each whatever is due to them. He also listed the enigmatic right to revenge (*ius ulciscendi*), that is a general right to take legal action in response to the harm sustained²⁷. Arpinate argued that the motivation behind bringing a matter to court might be twofold: willingness to serve the state or a desire to pursue revenge.²⁸ Roman legal terminology has never managed to separate “primitive terms” like *ulcisci* or *vindicare* from “civilized technical terms” like *reum facere*, *accusare*, or *agere*.²⁹

The Canon

Eva Cantarella observes that revenge was reserved for men and it was a matter of honour.³⁰ According to Pascal Quignard: “Rome required *pietas* from men, *castitas* from the

²⁰ LERACZYK, I. *Ius belli et pacis w republikańskim Rzymie*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2018, pp. 81–90; MADEJSKI, *Pomiędzy robur animi a ritus barbarus*, pp. 153–180.

²¹ Gai. 3.94: *iure belli res vindicatur*.

²² Cfr. Phaed. *fab.* 1.1. See also: HENDERSON, J. *Telling Tales on Caesar: Roman Stories from Phaedrus*. Oxford: Oxford University Press, 2001, pp. 192–193.

²³ LINTOTT, A. Crime and Punishment. In: JOHNSTON, D. (ed.). *The Cambridge Companion to Roman Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015, p. 302.

²⁴ MADEJSKI, *Pomiędzy robur animi a ritus barbarus*, pp. 32–33, 46–47.

²⁵ KUNKEL, W. *Untersuchungen zur Entwicklung des römischen Kriminalverfahrens in vorsullanischer Zeit*. München: Bayerische Akademie der Wissenschaften, 1962.

²⁶ JOŃCA, M. *Rzymskie prawo karne. Instytucje*, Lublin. Werset, 2021, p. 161.

²⁷ Cic. *top.* 23.90.

²⁸ Cic. *de off.* 2.14.50.

²⁹ LUZZATO, I. Sull’obbligo degli eredi di vendicare l’uccisione dell’ereditando. In: ALBERTARIO, E. (ed.). *Studi in memoria di Umberto Ratti*. Milano: Antonino Giuffrè, 1934, pp. 545–546.

³⁰ CANTARELLA, E. *I supplizi capitali in Grecia e a Roma*. Milano: Rizzoli, 1991, p. 310.

matrons, *obsequium* from the slaves (...). Roman *pietas* had very little to do with ‘piety’ or ‘respect’. *Pietas* was a typically Roman virtue and it did not mean, contrary to the suggestions of classical philologists, an affectionate attitude of the offspring to his parent. It denotes a dutiful conduct, rooted in the funerary ritual, whose fulfilment ‘rests’ on the shoulders of the sons. It is a one-sided obligation of the son towards the father ... *Pietas* denotes an unbreakable obligation of the young towards the older. It is an affective virtue – exclusively for sons.”³¹ Cicero writes that *pietas* provided the foundations for all the virtues³².

One of the most important filial duties resulting from the *pietas* was to exact revenge on the father’s enemies.³³ Cato the Elder, on seeing a young man who won in court with his father’s adversary, was to say: “These are the sacrifices that we must offer to the spirits of our ancestors; neither sheep nor lamb, but judgements and tears of their enemies.”³⁴ Cicero praised Oppianicus who came forward with an accusation motivated by the *pietas*.³⁵ The sons of Lucullus, who took a stance on behalf of their father, were praised for their *pietas* and *industria* by Arpinate.³⁶ Sextus Pompeius, acting in his own conviction as an avenger of his father, used a pseudonym “pious”.³⁷ Finally, Octavian Augustus, having written about his deeds towards the end of his life, did not forget about the following: “Those who slew my father I drove into exile, punishing their deed by due process of law, and afterwards when they waged war upon the republic I twice defeated them in battle.”³⁸

The exacting of revenge in a literal sense (killing the enemy) or in a symbolic way (bringing the enemy before the court) was perceived as a manifestation of piety. The son, who avenged his family, deserved to be called “pious” (*pious*). At the time of mature principate, on the grounds of such an understanding of piety, a very strange crime emerged known as *crimen inultae mortis*.³⁹ Those who did not initiate court proceedings against the murderers of their relatives were deprived of the right to inherit after them.⁴⁰

Transgression

It might be expected that the *laudator* would stop at enumerating standard praises of women known from a large number of other epitaphs.⁴¹ In another speech, *Laudatio Murdiae*,

³¹ QUIGNARD, P. *Seks i trwoga*. Warszawa: Czytelnik, 2002, p. 14.

³² Cic. *pro Planc.* 29.3–4.

³³ THOMAS, Y. Sich rächen auf dem Forum. Familiäre Solidarität und Kriminalprozeß in Rom (1. Jh. v. Chr. – 2. Jh. n. Chr.). *Historische Anthropologie*, 1997, Vol. 5, No. 2, p. 161.

³⁴ Plut. *Cat. Mai.* 15.3. For the Romans, the verb *parentare* meant not only mourning parents and making offerings to the spirits of the dead, but also preparing for revenge. See: THOMAS, *Sich rächen auf dem Forum*, p. 169.

³⁵ Cic. *pro Cluent.* 62.172: *pietate ad accusandum excitatus est*.

³⁶ Cic. *acad.* 2.1.

³⁷ Cic. *Phil.* 5.39.

³⁸ *Mon. Ancyr.* 2.1: *Qui parentem meum [interfecer]un[t eo]s in exilium expuli iudiciis legitimis ultus eorum [fa]cin[us, e]t postea bellum inferentis rei publicae vici b[is a]cie*. Latin text quoted after: BRUNT, P. – MOORE, J. M. *Res Gestae Divi Augusti. The Achievements of the Divine Augustus*. Oxford: Oxford University Press, 1973, pp. 38–39.

³⁹ Cfr. LUZZATO, *Sull'obbligo*, pp. 545–589.

⁴⁰ Cfr. D. 29.5.26; C.J. 6.35.6 pr.

⁴¹ Most popular tombstone compliments of deceased wives are compiled in: TREGGIARI, S. *Roman Marriage. Iusti coniuges from the Time of Cicero to the Time of Ulpian*. Oxford: Clarendon Press, 1993, p. 231.

its author indeed complains that it is difficult to write something original as a “woman’s life is not particularly rich in events”.⁴² In those times, the most typical virtues from female epitaphs included the following: *lanifica, pia, pudica, casta, domiseda, laboriosa, sollicita*, etc.⁴³ The *laudator* praised all those virtues in his deceased wife.

However, the funerary speech also includes numerous formulations, which were rather typical of men. With reference to the merits of the deceased, the *laudator* relies three times on a typically male concept of *virtus*.⁴⁴ At the same time, Cicero’s writings include a fragment to the effect that “the word *virtus* (virtue) comes from *vir* (man)”.⁴⁵ The other “male” virtues which the dead woman was endowed with include: *firmitas animi*,⁴⁶ *constantia*⁴⁷ and *patientia*.⁴⁸ The above are accompanied by terms coming from the military jargon: *subsidia*,⁴⁹ *adversariorum custodes*,⁵⁰ *munire*,⁵¹ or *parare*.⁵² To execute her plans, the praised woman found allies (*socii*),⁵³ and from her meeting with the triumvir Lepidus, she incurred considerable injuries (*crudelibus exceptis volneribus*).⁵⁴ The author of the speech calls his wife *speculatrix* and *propugnatrix*.⁵⁵

It should not therefore come as a surprise that such a special woman undertook a task that otherwise would be expected to be executed by men. The obligation to punish the murderers of the parents is described by the author as *munus pietatis*.⁵⁶ This is a unique expedient. The association of the idea of *pietas* with regard to the parents with a female, a daughter, constitutes a radical disturbance of the idea of the hierarchical order of the Roman family.

⁴² CIL VI 10230: *quibus de causeis {Q} quom omnium bonarum feminarum simpleximi|lisque esse laudatio soleat quod naturalia bona propria custo|dia servata varietates verborum non desiderent satisque sit | eadem omnes bona fama digna fecisse et quia adquirere | novas laudes mulieri sit arduom quom minori-bus varieta|tibus vita iactetur necessario communia esse colenda ne quod | amissum ex iustis praeceptis cetera turpet* (Since the praise of all noble women used to be simple and similar, since the natural qualities cultivated by them do without a variety of words and it is enough that they all did the same things worthy of good fame, and because it is difficult for a woman to earn new praise, as her life is not so rich in events, therefore they necessarily cherish the qualities common to them, lest the neglect of some just precept does not cast a blemish on other virtues). Latin text quoted after: JONCA, *Laudatio Turiae*, pp. 23–24.

⁴³ Cfr. KURYŁOWICZ, M. *Rzymskie prawo oraz zwyczaje grobowe i pogrzebowe*. Lublin: Werset, 2020, pp. 171–172.

⁴⁴ *Laud. Tur.* II 6a, II 19, II 30.

⁴⁵ Cic. *tusc.* 2.43: *Apellata est enim ex viro virtus*.

⁴⁶ *Laud. Tur.* II 8 a; II 15. Compare with some descriptions from legal sources: *animi levitas* (Gai 1.144), *infirmitas sexus* (*Reg. Ulp.* 11.1; D. 48.16.1.10).

⁴⁷ *Laud. Tur.* I 25.

⁴⁸ *Laud. Tur.* II 21.

⁴⁹ *Laud. Tur.* II 2a.

⁵⁰ *Laud. Tur.* II 5a.

⁵¹ *Laud. Tur.* II 7 a.

⁵² *Laud. Tur.* II 7a.

⁵³ *Laud. Tur.* II 8.

⁵⁴ *Laud. Tur.* II 17.

⁵⁵ *Laud. Tur.* II 61. In a similar way Cicero dared to write only about the furies. Cfr. Cic. *de nat. deor.* 3.46: *speculatrices et vindicatrices*. On the typically “masculine” compliments the speechwriter bestowed on his late wife: HEMELRIJK, E. Masculinity and Femininity in the *Laudatio Turiae*. *The Classical Quarterly*, 2004, No. 54, p. 189.

⁵⁶ *Laud. Tur.* I 7.

The female accuser

Let us return to the trial. The circumstances of the death of the woman's parents are not known. In literature it is assumed that they lost their lives in the year 49 BC, when Caesar's army entered Italy.⁵⁷ The author of the speech must have probably found himself among the supporters of Pompeius, who left Rome and went East. It is not known before which court or in what procedure the trial took place. It could have been a tribunal of sworn judges for assassinations and poisonings (*quaestio de sicaris et veneficiis*).⁵⁸ If the victims were of a lower status, the matter might have been also dealt with in the administrative procedure.⁵⁹ One thing is certain: a woman, with the assistance of her sister (sic!), achieved success.

This astonishing victory should be viewed against a wider backdrop of the climate of the epoch. The time of the late republic marks a short but intensive period when women appeared before courts to represent themselves. Internal tensions and unrest, followed by civil wars lasting for many years to come, caused that an abundance of men lost their lives. Others remained far from home or had to go into hiding. This difficult situation created for women an unprecedented opportunity for their voice to be heard in public life.

However, the presence of women in the public sphere met with a very negative reaction from the male part of the Roman society. Valerius Maximus refers contemptuously to a woman who successfully dealt with court matters on her own with a term "androgyné" (*androgyné*).⁶⁰ In a different place, he writes of a rather unknown Carfania:⁶¹ "She prolonged her life to the Consulship of C. Caesar (second time) and P. Servilius: in the case of such a monster (*tale enim monstrum*) the date of extinction rather than of origin is to be recorded."⁶² The noun *monstrum* was formed on the basis of the verb *monstrare* – to demonstrate.⁶³ The *monstrum* is a sign from the gods suggesting that there has been a serious crisis in their relations with people. Such a message would usually appear in the form

⁵⁷ Cfr. MEYER, E. *Caesars Monarchie und das Principat des Pompeius*. Stuttgart – Berlin: J. G. Cotta Buchhandlung Nachfolger, 1922, pp. 292–318.

⁵⁸ More on the establishment and powers of the tribunal of jurors (*quaestio perpetua de sicaris et veneficiis*) trying murderers in Rome: CLOUD, J. D. The primary Purpose of the. *Lex Cornelia de sicariis*. ZSS 1969, No. 86, pp. 258–286. For the procedure used before these courts: STRAHAN-DAVIDSON, J. L. *Problems of the Roman Criminal Law, V. II*. Oxford: Clarendon Press, 1912, pp. 112–152.

⁵⁹ Cfr. NIPPEL, W. *Public Order in Ancient Rome*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995, pp. 22–26.

⁶⁰ Val. Max. 8.3.1: *Amesia Sentinas rea causam suam L. Titio praetore iudicium cogente maximo populi concursu egit modosque omnes ac numeros defensionis non solum diligenter, sed etiam fortiter executata, et prima actione et paene cunctis sententiis liberata est. quam, quia sub specie feminae uirilem animum gerebat, Androgynem appellabant* (The accused Mesia of Sentinum defended her case in the presence of a large crowd when Praetor Lucius Titius presided over the court. She moved all those present and carried out all the points of her defense not only carefully but vigorously, and won the trial in the very first session and by almost all the votes. She was called androgyné because she carried a man's soul in a woman's body). Cfr. CANTARELLA, E. *Passato prossimo. Donne romane da Tacita a Sulpicia*. Milano: Feltrinelli, 2006, p. 93.

⁶¹ It is interesting that in this peculiar case the wife gained more fame than the husband, who, according to Valerius Maximus (8.3.2), was a Roman senator. Cfr. BROUGHTON, T. R. S. *The Magistrates of the Roman Republic, V. II*. New York: American Philological Association, 1952, p. 492.

⁶² Val. Max. 8.3.2: *Prorogauit autem spiritum suum ad C. Caesarem iterum <P> Seruilium consules. Tale enim monstrum magis quo tempore extinctum quam quo sit ortum memoriae tradendum est.*

⁶³ WALDE, A. – HOFMANN, J. B. *Lateinisches Etymologisches Wörterbuch, V. II*. Heidelberg: Carl Winters Universitätsbuchhandlung, 1954, pp. 109–110.

of an unusual, atypical event, which would as a result instigate fear.⁶⁴ It had to be well interpreted and then neutralized. In the case of abnormal creatures, neutralization *de facto* meant annihilation. According to Valerius Maximus, a woman appearing before the court and seeking justice on her own constituted precisely such a *monstrum*.

Lack of legacy

The jurist Ulpian, explaining the praetorian prohibition for women to appear in the courts refers to the figure of Carfania: “The origin of this restriction was derived from the case of a certain Carfania, an extremely shameless woman, whose effrontery and annoyance of the magistrate gave rise to this Edict.”⁶⁵ This explanation, just like the ideas on the subject of *infirmitas sexus* or *leviatis animi* is a source of a certain consternation today. Indeed, it should be remembered that literary and legal sources in their vast majority were compiled by men belonging to the circles of the Roman aristocracy. All of them were subject to censorship and (what is worse) self-censorship. They are practically overflowing with silences, misrepresentations and understatements. They were and still are a powerful tool of manipulation.

Laudatio Turiae differs from them to the extent that it is a text prepared in special circumstances and for private reasons. The author of the speech, grief-stricken after the loss of his wife abandoned all conventions and described the deceased in a different way from what was expected. It is quite probable that here and there he might have exaggerated with praise, but he was nevertheless honest and during writing he must have been experiencing strong emotions. This is why the woman praised in the speech is not “extremely shameless” and does not “bark”, neither is she an “androgyné”. The author of the speech through sophisticated phrasing makes it clear in various ways that his wife, in her talents and determination, not only equalled men, but in many respects, she was superior to them. Her appearances in front of the court and victory over the murderers of her parents is just one of the multiple points on a long list of her merits, which would be a source of pride for any citizen of Rome of noble birth.

An indispensable component of Roman culture were *exempla*, which were used for explaining the reality, dispelling doubts and answering questions.⁶⁶ They were used on a massive scale in judiciary argumentation and as educational material for the younger generation. Today, it might be imagined that this fascinating story of an anonymous Roman matron would fit perfectly to become a canonical story to be learned by heart during rhetoric classes. However, it did not happen that way. The obstacle lied in the stuffy climate of the Augustan principate.⁶⁷ Caesar Augustus, or Octavian, whose official policy consisted of artificial implementation of “ancient” customs into the contemporary times could not

⁶⁴ CANTARELLA, *Passato prossimo*, p. 95.

⁶⁵ D. 3.1.1.5: *Origo vero introducta est a Carfania improbissima femina, quae inverecunde postulans et magistratum inquietans causam dedit edicto.*

⁶⁶ MADEJSKI, *Pomiędzy robur animi a ritus barbarus*, p. 72, 82.

⁶⁷ Of the more recent works on Roman legislation relating to women, it is worth mentioning: PAVÓN, P. *Feminae et leges. Algunos aspectos sobre la política legislativa imperial romana en materia de mujeres.* *RIDA*, 2020/2021, No. 67/68, pp. 191–213.

and did not want to allow for a woman's role in society to go beyond that of a wife and mother.⁶⁸ Female bodies have once again become a tool of male politics.⁶⁹

It is possible that such "iconoclastic" tablets were not destroyed in the 1st century AD because they formed a part of the tomb and as *res religiosae* were under the special protection of the gods.⁷⁰ The fact that they were preserved might also be caused by the author's skilful and cunning presentation of himself as a citizen who is utterly loyal towards his contemporary rulers. However, due to the fact that the content of the epitaph was in stark contrast to the imperial line of propaganda, a different strategy was employed – a tested and effective one. The story of this woman was consequently ignored. It seems that this is the reason why Valerius Maximus and Ulpian wrote about the "barking" and "shameless" Carfania and the name of the brave woman who took to court in order to defend the honour of her family remains unknown.

Summary

"How many women's noble deeds go unacknowledged!" lamented Seneca the Younger⁷¹. Fortunately, the moving epitaph survived and offers surprising insights into the legal practices at the dawn of the principate. It shows in this concrete example not only the woman's active engagement, but also the support which her actions inspired among the male members of her family. Despite the fact that she successfully undertook numerous "male" actions, she was neither ostracized nor laughed at. On the contrary, her achievements were chiselled in stone so that they could be preserved as an example for posterity. The speech known as *Laudatio Turiae* constitutes an irrefutable proof that the world has never been black and white and that life always continues irrespective of the guidelines formulated by the authorities or social stereotypes.

⁶⁸ POMEROY, S. B. *Goddesses, Whores, Wives and Slaves. Women in Classical Antiquity*. London: Pimlico, 1994, p. 161.

⁶⁹ ROUSSELLE, A. La politica dei corpi: tra procreazione e continenza a Roma. In: SCHMITT PANTEL, P. (ed.), *Storia delle donne. L'antichità*. Roma – Bari: Laterza, 2009, pp. 339–343.

⁷⁰ Extensively on this category of things in Roman law: JOŃCA, M. *Przestępstwo znieważenia grobu w rzymskim prawie karnym*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2013, pp. 53–78.

⁷¹ Sen. *cons. ad Helv.* 19.5: *O quam multarum egregia opera in obscuro iacent!*

Research of Historic-Cultural Heritage of Medieval Ganja Based on Information about the Nizami Ganjavi Family

Elnur Latif oglu Hasanov

Ganja Branch of Azerbaijan National Academy of Sciences

Kontaktní e-mail: lnurh273@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6358-593X

Abstract:

Historic-archaeological, also ethnographic studies and numerous historical sources and scientific data confirm that the city of Ganja has moved at least five times since its foundation. The original city of Ganja is considered to be the area near the village of Gadamish, five kilometers from the village of Zurnabad, on the left bank of Ganjachay, which is popularly called the “Fortress place”. As a result of the earthquake in 427 and the wars between the Huns and the Sassanids, the ancient city of Ganja was destroyed and the city was established for the second time 8–9 versts from Gizil Gaya, 9–10 km north of Gizil Gaya. The present city of Ganja. In the VII century the city was destroyed by Arab invaders. Ganja, which moved for the third time, was established in the region called “City cape”, which is located in the territory of the present Samuh district. The city of Ganja, which was destroyed by a natural disaster, was built between the VII and XVII centuries in the region called the Shikh plain, the devastated land where the current Imamzadeh historical-architectural complex is located. It has existed for the fourth time in centuries. For the fifth time, the city of Ganja was built by Shah Abbas I in the XVII century on the territory of the current Ganja fortress.

It is clear that, historical-literary heritage of Ganja city also belongs to such thinkers of Azerbaijan as Nizami Ganjavi, Mahsati Ganjavi, Mirza Shafi Vazeh and other scientists, poets, philosophers. During centuries in this city lived such famous persons, thinkers as Nizami Ganjavi, Mahsati Ganjavi, Siti Ganjavi, Raziya Ganjavi, Mirza Shafi Vazeh and others. Nizami Ganjavi influenced the expansion and defense of the ideology of akhilik with his works. After going through the difficult and turbulent moments of his youth, gaining experience and enlightenment raised him to the rank of Sheikh.

In this research work on the basis of historical and written scientific sources, archival documents have been studied the features of development of science and education of the Renaissance period in Ganja city of Azerbaijan. In scientific work were also studied the teaching of social, humanitarian and natural sciences in Ganja during this historical

period, the services of prominent scientists, thinkers and teachers of that period, who worked in madrasa and used rich libraries. In particular, given the importance of the city as a socio-political, economic, scientific and cultural center in the Middle Ages. By the way, during this historical period Ganja as an important political and cultural center was visited by famous scholars of the Muslim East, as well as important historical information about their teaching and scientific activities have been studied for many years. In scientific article on the basis of available scientific sources, historical documents, written sources, are considered the merits and patronage of the Azerbaijani state of Atabegs, which played an exceptional role in the development of the traditions of our national statehood, in the formation of prominent figures in science and culture. Also in this study, based on historical and ethnographic sources, have been determined the significance of the scientific, literary and cultural development of Ganja in the revival of the characteristic features of the Renaissance period not only of the country, but also in the development of the Islamic world as a whole. It also examines the propaganda in the works of the predecessors and successors of Sheikh Nizami, along with national traditions, universal human values and calls for a culture of coexistence.

Keywords: Middle ages; Azerbaijan; Ganja city; cultural heritage; historical study

DOI: 10.14712/2464689X.2024.3

Introduction

Ganja city is one the ancient historic-cultural centers not only of Azerbaijan, but also in the Caucasus region. On the basis of numerous scientific works, the reasons for the displacement of Ganja city, which has a very ancient and honorable historical past, at different times, the conditions that made possible the historical and geographical change of the area, are studied. sources, written sources, archaeological and ethnographic material evidence. Based on various local and international archaeological and ethnographic expeditions and excavations conducted by local and foreign researchers and archaeologists in the territory of city over the past two centuries, the historical and chronological age of Ganja as an urban cultural center and its movement at different stages of the indicators were studied with reference to scientific data. In the scientific work, for the first time a sequence of historical and geographical movements of the city of Ganja was compiled on the basis of relevant scientific sources, irrefutable documents and manuscripts of the modern stage in accordance with chronological periodization, as well as historical monuments, samples of material culture related to the periods of city movements that were observed at least five times, reflects information about archaeological and ethnographic materials. Archaeological-ethnographic studies and numerous historical sources and scientific data confirm that the city of Ganja has moved at least five times since its foundation. The original city of Ganja is considered to be the area near the village of Gadamish, five kilometers from the village of Zurnabad, on the left bank of Ganjachay, which is popularly called the "Fortress place". As a result of the earthquake in 427 and the wars between the Huns and the Sassanids, the ancient city of Ganja was destroyed and the city was established for the second time 8–9 versts from Altın Kaya, 9–10 km north of Altın Kaya. The present city of

Ganja. In the VII century the city was destroyed by Arab invaders. Ganja, which moved for the third time, was established in the region called “City cape”, which is located in the territory of the present Samuh district. The city of Ganja, which was destroyed by a natural disaster, was built between the VII and XVII centuries in the region called the Shikh plain, the devastated land where the current Imamzade region is located. It has existed for the fourth time in centuries. For the fifth time, the city of Ganja was built by Shah Abbas I in the XVII century on the territory of the current Ganja fortress.

During centuries in this city lived such famous persons, thinkers as Nizami Ganjavi, Mahsati Ganjavi, Siti Ganjavi, Raziya Ganjavi, Mirza Shafi Vazeh and others. Nizami Ganjavi influenced the expansion and defense of the ideology of akhili with his works. After going through the difficult and turbulent moments of his youth, gaining experience and enlightenment raised him to the rank of Sheikh. The genius poet considered accepting injustice as a sign of weakness and criticized those who put their heads under the yoke. His humanism that has been derived from the ideology of Akhilik, is reflected in all his works.

In the stories “Solomon and the Farmer”, “The Epic of the Bricklayer”, Nizami creates an astonishing image of ordinary people who earn their living by their selfless labor and who dedicate themselves to their work. In his works, Nizami always speaks of hard-working people with deep love and respect, sets them against other people in all respects, especially the unfair ruling class, which despises labor. In the poet’s work, his attitude to labor and working people is the brightest expression of democracy and humanism promoted by Akhili.

Due to his character inspired by Akhilik, Nizami did not seek imperfection on somebody; on the contrary, he was always in search of courage and harmony in everywhere. The unique poetry of the great poet not only exposes the ugliness of his time, but also reflects its bright and admirable features. The great cognitive significance of Nizami’s work lies in the fact that it depicts life in a contradictory way.¹

Materials and research methods

Prophets, kings, caliphs, clergy, peasants, bricklayers, helpless old people, vagrants, city youth with rifles, teenagers, thugs, thieves, pilgrims, court officials, Jews, fire worshipers, Muslims, Christians, Sufis, palace servants and wealthy citizens images in Nizami Ganjavi’s works serve to eliminate the general rock-solid ugliness of the Akhili society.

It is important to note why Nizami did not live in the palaces of Shirvanshahs and Atabeys like Abul-Ula Ganjavi, Falaki Shirvani, Mujiraddin Beylagani and other poets of the Ganjavi period?

Unlike the court poets, who called the people to obedience and spoke about the generosity and power of the ruling feudal lords or courtiers, Nizami Ganjavi called on the people to be open-minded, emphasizing the existence of justice and their right to taste this blessing. Nizami Ganjavi did not experience the bitter fate of Afzaladdin Khagani because he foresaw the injustice of some shahs and the treachery of the courtiers.²

¹ HASANOV, E. L. Innovative Significance of Research of Traditional Architectural Features of Ganja. *TSU-TI – The International Scientific Journal of Humanities*, 2022, Vol. 1, No. 1, pp. 72–74.

² BÜNYADOV, T. et al. *Azərbaycan etnoqrafiyası. Üç cildə. 1 cild.* [Azerbaijan Ethnography. In Three Volumes. Vol. 1.] Baku: Sharg-Garb, 2007, pp. 34–35.

Studies show that, unlike other Sufi sects, the Akhilis are not hermetic, on the contrary they use the blessings of the world to help others in this activity. It is no coincidence that Nizami, in his *Iqbalnameh*, addresses God and says about this world:

Indeed, only a generous and courageous man could say these words. The “Akhis” organization, which European orientalists call a “sect”, was not really a religious-ascetic sect, but an association of people who defended the city artisans, the poor, and the fighters against the violence of oppressors.

Of course, the militant alliance had to have people who were appropriate in terms of age and physical capabilities. It is no coincidence that the main slogan of the Akhis, who preached unity, equality and brotherhood among the people, was to curb the oppressors and distribute the wealth of the usurpers equally among the hungry masses.

Undoubtedly, if the akhilik movement had not been widespread in Ganja at that time, Nizami Ganjavi would not have been able to convey the peculiarities of the akhilik thoroughly and openly. If he had not been a member of the organization, if he had not lived so close to artists, it is questionable how he could have exalted people of art in his works.³

Thus, it is clear that the reason why the next representatives of Nizami Ganjavi’s descendants were called Sheikhzamanli was due to the rise of the genius thinker to the rank of Sheikh of Sheikhs, the highest level of the “Akhilik” sect, and this generation became famous throughout the East under that surname.

Ganja Imamzadeh shrine is one of the important historical sources proving that the genealogy of the great thinker belongs to the Sheykhzamanli lineage.

There is a very strong and eternal spiritual connection between the monument of Ganja Imamzade and the personality of the great poet and invaluable thinker of his time. First of all, there was a time gap between the death of Movlana Ibrahim and the initial construction of the Imamzadeh shrine on his tomb (mid-8th century – 739/740) during the life of the great Nizami.⁴

Nizami Ganjavi lived in 1139–1204 and at that time the Ganja Imamzadeh shrine already existed. This, in turn, led the people of Ganja to cultivate the same respect and reverence for Ibrahim, the son of the pure imam, as well as for Sheikh Nizami as a saint. In fact, Nizami Ganjavi was an extraordinary person who was loved and chosen by the Almighty God, and for this reason he was endowed with a special talent.

In addition, along with secular sciences, Nizami Ganjavi was a skilled connoisseur of religious (jurisprudence) sciences, and most importantly, he was recognized as a true saint-sheikh and a ulema whom people respected. Much of the evidence for this fact is contained in separate sources. Even today a clear indicator of the sanctity of Sheikh Nizami’s personality is reflected in the tradition of endless respect and love of the people of Ganja for him. The tradition of newlyweds visiting the mausoleum of Nizami Ganjavi for the first time shows that despite the fact that centuries have passed since the death of this genius, he lives in the memory of people as a valuable poet and thinker. This is undeniable fact that the belief in the purity of Sheikh Nizami’s personality and the place where he rests eternally.

³ ALİZADEH, A. A. *Социально-экономическая политическая история Азербайджана: XIII-XIV вв.* [Socio-economical and Political History of Azerbaijan in XIII–XIV Centuries.] Baku: Academy of Sciences of Az SSR, 1959, p. 17.

⁴ BÜNYADOV, T. et al. *Azərbaycan etnoqrafiyası. Üç cildə. I cild.* [Azerbaijan Ethnography. In Three Volumes. Vol. 1.] Baku: Sharg-Garb, 2007, pp. 60–62.

Because the custom of giving a successful and pure beginning to a new family, hearth, and receiving a blessing from Sheikh Nizami is also a visual proof of devotion to ancient, rich, true spiritual values in Ganja. One of the most important reasons that connected the genius of Nizami Ganjavi with the Ganja Imamzadeh shrine with unbreakable spiritual cords was the eternal historical connection of his genealogy with this sacred place. More precisely, as noted in a number of historical sources, the Imamzadeh shrine and the surrounding areas belonged to Nizami Ganjavi.⁵

It is known that the lands mentioned in 1186 were presented to the great erudite Nizami Ganjavi by Mohammad Jahan Pahlavan the ruler of the Azerbaijan-Atabeylar (or Eldeniz) state for his invaluable pearl of art, the famous poem “Khosrov and Shirin”.

On behalf of his brother Mohammad Jahan Pahlava, Gizil Arslan, who later ruled the Atabey state presented valuable gifts to the great poet, along with a village called Hamdunyan, located 200 kilometers from Ganja. It is said, that this village (territory) covers the current Imamzade complex and the surrounding lands. Meanwhile, it is a historical fact that Sheikh Nizami Ganjavi was not a palace poet, and he did not write works by any order.⁶

It is generally wrong for him to own a certain territory based on his material interests. Therefore, Nizami Ganjavi endless respect for the Imamzadeh shrine, this sacred place, prompted him to take possession of these lands. Despite the information contained in various sources, the Imamzadeh shrine has always been the territory of Ganja and has a direct connection with the city since ancient times.

The genius Nizami Ganjavi considered Ganja as his one and only place until the end of his life, that is why the pure traditions that have lived here for centuries in area of the Imamzadeh shrine and the surrounding areas have been preserved. Among these traditions, it is especially important to provide free assistance to those in need, infants and the elderly.⁷

Despite the passage of centuries, the material funds collected at the Ganja Imamzadeh shrine have always been used only for charitable purposes. Subsequent representatives of the great Sheikh Nizami’s dynasty also became the owners of this holy place. It is necessary to touch on a historical point in this regard. An important historical fact on this issue is reflected in one of the official documents of the Georgian Tsar Irakli II.

This document states that the arable lands of the Imamzadeh shrine, as well as the lands suitable for crops, belonged to the Sheykhzamanovs (Sheykhzamanli) of the Nizami dynasty. Meanwhile, it is very important to present this genealogy in the person of Sheikh Ibrahim Qudsi Sheykhzamanli, to reflect the historical facts about the use of these lands by this generation. Firudin bey Kocharli, a prominent representative of Azerbaijani literature, also noted essential information about one of Nizami Ganjavi’s successors, Sheikh Ibrahim Sheikh Hasan oglu Sheykhzamanov (or Sheykhzamanli). He wrote about this person in the book “Azerbaijani literature”:

⁵ HASANOV, E. L. About Comparative Research of Poems “Treasury of Mysteries” and “Iskandername” on the Basis of Manuscript Sources as the Multiculturalism Samples. *International Journal of Environmental and Science Education*, 2016, Vol. 11, No. 16, pp. 9139–9142.

⁶ *Azərbaycan incəsənəti. VIII cild.* [Azerbaijan Art. Vol. 8.] Baku: Elm, 1959, pp. 159–162.

⁷ AHMADOV, F. M. *Gəncənin tarix yaddaşı.* [Historical Memory of Ganja.] Ganja: Elm, 2007, pp. 201–205.

“Sheikh Ibrahim Sheikh Hasan oğlu Sheikhzamanov lived on his own on the area of Imamzadeh-Ibrahim tomb ... According to the legend, he was related to Sheikh Nizami ... He was born in Ganja in 1816 and was buried in Imamzadeh in 1865.”

Furthermore, sources say that Sheikh Ibrahim, a member of the Sheikhzaman dynasty, was also a professional calligrapher. Additionally, in modern times in the Imamzade complex it is possible to come across the examples of headstones that Sheikh Ibrahim Sheikhzamanov prepared for himself and other people during his lifetime.⁸

The activities of these two prominent artists – Mirza Mehdi (or Naji) and Sheikh Zaman, whose valuable works have been preserved in the Ganja Imamzadeh complex to this day, are not limited to this place, although they are mainly related to this sacred place.

Thus, the discovery of a tombstone inscription written by Mirza Mehdi, a well-known representative of the 19th century calligraphy and painting, in the village of Rahimli, which is part of the Goranboy region, can be considered a clear proof of this.

Study of development of cultural heritage

Another important fact related to the personality of Sheikh Zaman is related to the holy shrine of Imamzadeh in Ganja. Thus, there is an inscription in Arabic on one of the tombstones here:

“It was written by Sheikh Zaman.”

In the above-mentioned epitaphic example, it is assumed that the text part of the tombstone was written (engraved) by Sheikh Zaman.

On another tombstone, at first glance, there is an inscription about another person:

“Hakkak Zaman.”

The following conclusions can be drawn from the comparison of these examples:

- 1) The features of the mentioned tombstones, especially the materials used in their preparation show that they belong to the same period in chronological order;
- 2) The main epitaphic features of both tombs strongly refute the idea that they were made by sculptors with different styles of craftsmanship;

Thus, it indicates that Sheikh Zaman, a prominent artist and a notable representative of the Sheikhzaman dynasty, was not only a master of the art of engraving. He was also the author of epitaphic texts and inscriptions engraved on tombstones. The existence of his title “Sheikh” indicates his erudition.^{9,10,11}

It should be noted that his generosity and high level of craftsmanship, like his predecessors, attracted the attention of the people, including the ruling circles. As a result, this artist was entrusted with the work of preparing tombstones of the generation represented by prominent personalities as Ganjali Javad khan.

⁸ HASANOV, E. L. Innovative Research of Urban Heritage of Ganja Based on the Local Epigraphic Monuments. *2nd International Science and Engineering Conference*, 2021, p. 28.

⁹ HASANOV, E. L. Innovative Research of Urban Heritage of Ganja Based on the Local Epigraphic Monuments. *2nd International Science and Engineering Conference*, 2021, pp. 28–29.

¹⁰ Azərbaycan Respublikası Milli Arxivinin Gəncə filialı. [Ganja branch of Azerbaijan Republic National Archive.] F. 20, d. 1, w. 17, p. 17.

¹¹ MUSTAFAYEV, A. N. *Azərbaycanda sənətkarlıq*. [Handicrafts in Azerbaijan.] Baku: Altay, 2001, p. 116.

Evidence of the connection of Ganja Imamzadeh shrine with the genealogy of Sheikh Nizami and the indication of this generation as the spiritual guardians of the shrine can be attributed to the burial of representatives of that generation in the territory of Ganja Imamzade. In addition, the existence of the tomb of the descendants also led to the revival of their memory in this sacred place.

Sheikh Ibrahim Qudsi Sheikhzaman (or Sheikhzamanli), who is one of the well-known representatives of this generation, was found in a number of sources to have arable land in Imamzadeh and the surrounding areas.¹²

Among these sources, one of the notes (taliqs) of Irakli II, the Georgian tsar, reflects the fact that the mentioned territory belongs to the descendants of Sheikh Nizami. To be more precise, the name of Sheikh Ibrahim Qudsi Sheikhzaman had been mentioned here as a representative of the Sheikhzaman family line.¹³

In general, there is evidence of a connection between the identity of Nizami Ganjavi and his successors, who are historically known as the Sheikhzamanli (Sheikhzamanovs). The most convincing evidences of this is one of the main symbol of the city of Ganja in modern times is the hearth (burial) that every Azerbaijani has a special respect for, known as the mausoleum of Sheikh Nizami which is a pearl of material culture. Another symbol is the Imamzadeh complex, which is considered a sacred shrine and an ancient historical monument. In addition, the Ganja Imamzadeh shrine has not lost its sanctity and purity over a very long historical period, thanks to its stubborn protection by the local people from all negative forces and aggression. This, in turn, created the conditions for the genealogy of Sheikh Nizami to live in history.¹⁴

It is no coincidence that, despite all the unjust accusations and repressions, people like Mohammadbagir and Nagy Bey Sheikhzamanli, who held high positions in the first democratic state of the Muslim East and served as the head of the counter-intelligence department (or Ministry of National Security) in the Azerbaijan Democratic Republic, as well as the People's Artist Mammadrza Sheikhzamanov were the representatives of this generation.

At first glance, it may seem strange to make Nizami's birth date a topic of scientific discussion today. Because it is clear to everyone that Nizami Ganjavi was born in 1141 in Ganja. This fact was established in 1871 by the Hungarian scientist Wilhelm Baxter, who wrote the first research work on Nizami's life and work, and this date has been widely accepted in European countries, as well as in Azerbaijan. However, there are well-known scholars in both Iran and Azerbaijan who do not agree with this date and suggest different dates of birth for the poet. For example, Rustam Aliyev, one of the prominent legal scholars, writes that Nizami was born on August 7–22, 1140. Azadeh Rustamova, who made

¹² HASANOV, E. L. Innovative Research of National Wisdom in Works of Nizami Ganjavi. *International Scientific Journal Theoretical & Applied Science*, 2022, Vol. 105, No. 1, pp. 475–481.

¹³ HASANOV, E. L. *Applied Significance of Investigation of Handicrafts Branches in Ganja City Based on Innovative Technologies (Historical-Ethnographic Research)*. Prague: Vědecko vydavatelské centrum Sociosféra – CZ, 2018, pp. 67–71.

¹⁴ *Историческая книга Елизаветпольской губернии на 1910 г.* [Historical Book of Elizavetpol Province for 1910.] Elizavetpol: [?], 1914, pp. 123–124.

important contributions to the study of Nizami's legacy, tries to prove that Nizami was born in either 1148 or in 1149 and so on.¹⁵

Barat Zanjani, a well-known scholar of South Azerbaijan and a former professor at Tehran University, claims that Nizami was born in 526 AH (1131–1132), taking into account the opinions of various scholars. In Barat Zanjani's presentation, Baxer, Ripka, Bertels, Minavi Nizami's 535 AH (1140–1141), Dastgirdi 533–540 AH (1138–1145), Minorski 541–551 AH (1146–1156), Darab 540 AH (1145), Müin 542–543 AH (1147–1148), Safa 530 AH (1135–1136), Shahabi 530–540 AH (1135–1145), Mirbagirzade 520 AH (1126) thought in this way.^{16,17}

B. Zanjani considers only M. Mirbagirzadeh's opinion to be true from these authors and made some corrections to it. He thinks he was born in 526, 1131/32. Given all this chaos and diversity of opinion, we need to clarify the date of Nizami's birth. In this case, the various facts in the poet's works and all the notes of Nizami, which are likely to clarify this issue, must be taken into account.

Medieval sources do not contain any information about the date of birth of the great poet. Authors who usually lived in the Middle Ages gave the date of the poet's death. It should be noted that there is no common ground between them. For example, a respected commentator such as Dovletshah Samarkand stated the date of his death as 1180, but Taqiaddin Kashani wrote that he died in 1209. This last date is also present in the stamp of the poet's tombstone. Today, however, researchers are still relying on contradictory opinions. This is because various facts in the poet's works are interpreted by scholars in different ways. On the one hand, the passage depicting Nizami's death at the end of the *Iqbalnameh*, on the other hand, at the end of the same work, the signs that it was presented to the Mosul ruler Izzeddin Masud, who came to power in 1211, confuse scholars. At the end of *Iqbalname*, after describing the deaths of Alexander and seven Greek scholars, Nizami writes that he joins them after 63 years and six months later. Taking into account the importance of this passage in determining the date of the poet's death, it is essential to analyse its original and translated versions.¹⁸

A number of foreign scholars who did not like our nation claimed that Sheikh Nizami's father came to Ganja from Gum and that is why it should be underlined that his father was Persian. In this case, Nizami's connection with Akhili is also questioned. Because Ganja was one of the centers of Akhillis and at that time, the carriers of this ideology were Turks.

Therefore, it would be appropriate to look at the scientific research and studies conducted by the prominent scholar Khalil Yusifli in this direction:

In fact, there is no serious debate about where Nizami was born and lived. Numerous notes in Nizami's works, as well as information provided by ancient and reliable sources,

¹⁵ GULIYEVA, N. M. – HASANOV, E. L. Investigation of Basic Decorative-Applied Arts of Ganja on the Basis of Some Innovative Arguments and Technologies. *Science and Society: Proceedings of the 3rd International scientific-practical conference*. London: Scieuro, 2013, pp. 284–285.

¹⁶ HASANOV, E. L. To the Question on Research of Craftsmanship Traditions of Ganja of XIX – First Half of XX Centuries. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 2015, Vol. 6, No. 1, Part S1, p. 435.

¹⁷ MUSTAFAYEV, J. M. Orta əsrlərdə sənətkarlıq təşkilatları. [Craftsmanship organizations during the Middle Ages.] *Cahan jurnalı*, 1998, No. 4, pp. 17–21.

¹⁸ HÄSÄNOW, E. L. Ethno-anthropologische merkmale der Gändschänischen Teppiche von XIX–XX Jahrhundert (auf die 220jährige jubiläum der Aserbajdschanischen gelehrten und dichter gewidmet Mirsä Schäfi Wash). *Austrian Journal of Humanities and Social Sciences*, 2014, Nr. 1, S. 3–4

as well as the conclusions of the distinguished researchers of modern times, show that Nizami Ganjavi was born in a Turkish family in Ganja, lived and died in this city. His tomb is still in Ganja and a magnificent monument stands on his grave. Muhammad Ovfi, the author of the first tazkira in the East, in his tazkira *Lubabul-albab*, written between 1203 and 1228, begins his discussion about Nizami with these words “Al-Hakim al-Kamil Nizami al-Ganjavi”, and notes that “Apart from these Masnavis, they recite less poetry of the great poet. But I heard these poems recited by a great man in Nishapur.”

Although M. Ovfi did not give detailed information about Nizami’s life, he remembered him as a native of Ganja and leaved no room for doubt. Zakariyya Qazvini, who lived and created shortly after him, spoke about Ganja in his geographical work “*Asar-ul-bilad and akhbarul-ibad*”. While talking about this city he indicates a great poet and erudite Nizami Ganjavi as a citizen of this city, as well as his poems and the “*Divan*” that many have not seen and a brief description of the poems in the “*Divan*”. It is clear that Z. Qazvini had seen both the poet’s poems and “*Divan*”. It is noteworthy that he does not doubt that Nizami is from Ganja.

Hamdullah Mustovfi Qazvini, one of the 14th century historians, does not doubt that Nizami was from Ganja and writes in his own “*Tarihe-gozide*” that “Nizami Ganjavi was a contemporary of Sultan Togrul ben Arslan Seljuk”. Abdurrahman Jami (15th century) writes in his masterpiece “*Baharistan*”: “The late Nizami is from Ganja, his wisdom and virtues are clear and there is no need to comment.”

The great Turkish poet Alishir Navai, while praising Nizami as a master in all the poems of his own “*Khamsa*”, repeatedly mentions him as the Sun of Ganja.¹⁹

Conclusion

As we have already noted, Nizami mentions in various forms that he is from Ganja, both in his poems and in lyrical poems. He does not express any opinion that allows us to say that he is coming to Ganja. There are no indications in this direction in his works. On the contrary, the poet declares that he is a deep-rooted Ganjali in various ways. However, as in the above examples from his poems, he says that in Ganja he is not appreciated, that he is the treasurer of sins, but that he gained fame in other places, and that he needs to escape from thirst in his own land, says that he wants to quit being a hermit and go on a journey and that he has long wanted to be in the service of the Kaaba, and writes that he wants to visit the Kaaba. In a funeral speech dedicated to Nusrat ad-Din, who came to power after 1191, written much later than this ode, the poet praises the Kaaba in the language of fire and expresses a desire to see this place. However, this does not and cannot give any reason to say that he is from Mecca.^{20, 21}

¹⁹ BÜNYADOV, T. et al. *Azərbaycan arxeologiyası. Altı cildə. VI cild.* [Azerbaijan Archaeology. In Six Volumes. Vol. 6.] Baku: Sharg-Garb, 2008, pp. 67–69

²⁰ HASANOV, E. L. Local Ganja Carpets as the Samples of Contemporary Museum Studies. *Conferința științifică internațională a Muzeului Național de Istorie a Moldovei. Istorie – Arheologie – Muzeologie. Ediția 31, 28–29 octombrie 2021. Chisinau.* Chișinău: Bons Offices SRL, p. 139.

²¹ TABELIKYNA, E. K. – KAMALOVA, G. T. – HASANOV, E. L. – DZHUMAGALIYEVA, K. V. – DEMEUOVA, N. K. The Place of Intelligentsia in Socio-Economic Development of Society: The Creative Perspective. *Creativity Studies*, 2021, Vol. 14, No. 1, pp. 239–240.

In particular, the fact that the poet praises Iraq and wants to see it does not give any reason to say that Nizami is from Iraq. Nizami did not aspire to Iraq, because this is allegedly his homeland, on the contrary, Nizami aspired to Iraq, because he could not get a decent price in his homeland, in Ganja, “so that like a treasure that came out of its source, i.e. go beyond the borders of the motherland and get a worthy assessment”, “how silver comes out of the stone and becomes famous” gain fame with its skill and genius, be recognized, get rid of envious people, visit the great cultural center of the East, see, read books that he could not get, meet, talk, study and teach the people he wanted to but couldn’t see.

So, once again it must be safely said that Nizami is from Ganja, he was born in Ganja, was born in a prosperous Ganja family, lived and worked in Ganja. Neither the verses added to the composition of Nizami, nor the opinions of the authors of the tazkire, who, on the basis of these verses, claimed that Nizami was from Qum, Tafrish, Farakhan, nor the senseless reasoning of Vahid Dastgirdi are capable of casting doubt on this clear truth.^{22,23}

The notion that Nizami was originally from the Iraqi side of Iran is more forcefully defended by Aliakbar Shahabi, author of *Nezami Shaere Das Ansara*. A. Shahabi is of the opinion that the majority of Iranian and non-Iranian historians and tazkirs write that Nizami’s homeland is Ganja, one of the cities of Azerbaijan, but these authors also generally remind that Nizami’s origin comes from the land of pure Iraq (Gum and Tafrish regions). His father moved to Ganja from Iraq.²⁴

The idea that Nizami was originally from the Iraqi part of Iran is more strongly defended by Aliakbar Shahabi, the author of the book “*Nezami shaere-das-ansara*”. A. Shahabi is of the opinion that most Iranian and non-Iranian historians and tazkiras write that Nizami’s birthplace is Ganja, one of the cities of Azerbaijan, but those authors also generally remind that Nizami’s origin is from the land of pure Iraq (Gum and Tafrish districts). His father moved to Ganja from Iraq.

Right there an example is given from the tazkire “*Majmaul-fusakh*” by R. Hidayat: “Although Dr. Nizami is a native of Qum, he is known as he is from Ganja.” According to A. Shahabi, allegedly G. Darab established that Nizami was born in 1145 AD near the city of Gum and emigrated to Ganja. Allegedly, contrary to the opinion of historians and researchers, Mirza Muhammadali Tarbiyat considered Nizami with an Azerbaijani prejudice an Azerbaijani poet and considered it wrong to consider him from Gum. This strict Persian chauvinist, instead of facing the truth and paying attention to the fact that older and more reliable sources say that Nizami is from Ganja, regards with regret the statement of M. Tarbiyat that Nizami is from Ganja, founded on Zakaria Kazvini and Abdurrashid Bakuvi as fanaticism.

He turns to Abdalnabi Ghazvini, the founder of the tazkir, who consider Nizami to be from Qom, and reminds him of his opinion, that Nizami was from Farakhan of Qum. A. Shahabi is of the opinion that all the authors, except for M. Tarbiyat, considered Nizami

²² AHMADOV, F. M. *Gəncənin tarix yaddaşı*. [Historical Memory of Ganja.] Ganja: Elm, 2007, pp. 26–57.

²³ HASANOV, E. L. Local Ganja Carpets as the Samples of Contemporary Museum Studies. *Conferința științifică internațională a Muzeului Național de Istorie a Moldovei. Istorie – Arheologie – Muzeologie. Ediția 31, 28–29 octombrie 2021. Chisinau*. Chișinău: Bons Offices SRL, p. 139.

²⁴ ALİZADEH, A. A. Социально-экономическая политическая история Азербайджана: XIII–XIV вв. [Socio-economical and Political History of Azerbaijan in XIII–XIV Centuries.] Baku: Academy of Sciences of Az SSR, 1959, p. 17.

to be an original Iraq. It is interesting what explains the fact that if A. Shahabi Muhammad Ovfi (XII–XIII centuries), Zakaria Ghazvini (XIII century), Abdurrashid Bakuvi (XV century), Dovlatshah Samarkandi (XV century), Abdurrahman Jami (XV century.), Alishir Navai (XV century), Hamdulla Mustovfi Kazvini (XIV century) and others do not consider Nizami is from Ganja, how can they explain the non-mentioning of Gum (Qum), Tafrish, Iraq? No, Mr. Shahabi, M. Tarbiyat does not consider Nizami is from Ganjali, not out of prejudice, but out of a sense of truth. The Turks do not have national chauvinism, just like the great Nizami grown by them.^{25,26}

A. Shahabi's defense of V. Dasthirdi's opinion "But there is no doubt that he is from Iraq" is not a prejudice, but the words "Nizami Abu Muhammad Nizamuddin Ilyas bin Yusuf bin Zaki Muayyad Ganjavi" by M. Tarbiyat who was the most famous of Iranian poets and the most eloquent among Azerbaijani masters of the word" is the result of prejudice! Strange logic!²⁷

A. Shahabi also expresses his attitude to the verses added by later periods, in which it is stated that Nizami is from Qum, and writes: "According to the author of these pages, the phenomenon of a poem with such a historical basis cannot be added on purpose. It is difficult to imagine what benefits and interests the one who made this addition expected. It is possible that the location was confused by the rewriters."²⁸

Said Nafisi, a well-known scientist, writer, who has done a remarkable job in the field of collecting and publishing lyrical verses of Nizami, takes the right position and writes: "In any case, it is reliably known that, with the exception of one or two trips (he made a pilgrimage), Nizami spent his entire life in Ganja and its surroundings.

For this reason, he is always known as Nizami Ganjavi in Persian literature and is considered one of the poets of Azerbaijan. But on the other hand, I heard that some of the contemporaries even think that there is a descendant of Nizami and say that his son still lives in Tafrish.

At the end, it is clear that, historical-literary heritage of Ganja city also belongings to such thinkers of Azerbaijan as Nizami Ganjavi, Mahsati Ganjavi, Mirza Shafi Vazeh and other scientists, poets, philosophers.²⁹

²⁵ HASANOV, E. L. About Comparative Research of Poems "Treasury of Mysteries" and "Iskandername" on the Basis of Manuscript Sources as the Multiculturalism Samples about Comparative Research of Poems "Treasury of Mysteries" and "Iskandername" on the Basis of Manuscript Sources as the Multiculturalism Samples. *International Journal of Environmental and Science Education*, 2016, Vol. 11, No. 16, pp. 9139–9142.

²⁶ TABEIKYNA, E. K. – KAMALOVA, G. T. – HASANOV, E. L. – DZHUMAGALIYEVA, K. V. – DEMEUOVA, N. K. The Place of Intelligentsia in Socio-Economic Development of Society: The Creative Perspective. *Creativity Studies*, 2021, Vol. 14, No. 1, pp. 235–236.

²⁷ HASANOV, E. L. Innovative Study of Historical-Ethnographic and Cultural Heritage of Ganja City for Renaissance Period. *International Scientific Journal Theoretical & Applied Science*, 2021, Vol. 2, No. 94, pp. 248–254.

²⁸ POULMARC'H, M. – LANERI, N. – HASANOV, E. L. Innovative Approach to the Research of Ethnographic-Archaeological Heritage in Ganja Based on Materials of Kurgans. *International Scientific Journal Theoretical & Applied Science*, 2019, Vol. 4, No. 77, pp. 341–345.

²⁹ HASANOV, E. L. About Research of Features of Legal Culture on the Basis of Historical-Literary Heritage. *Information (Japan)*, 2017, Vol. 20, No. 4, pp. 2289–2296.

Selected Legal Aspects of the Relations Between the Czechoslovak Republic and the Catholic Church Related to the Negotiation and Implementation of *Modus vivendi*¹

Lukáš Tomaš

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta
Kontaktní e-mail: lukastomas21@gmail.com

Andrej Krivda

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta
Kontaktní e-mail: andrej.krivda@ku.sk

Dávid Rodziňák

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta
Kontaktní e-mail: david.rodzinak@ku.sk

Abstract:

This article aims to analyze and synthesize the knowledge pertaining to the various aspects of the relationship between the Catholic Church and the Czechoslovak Republic, particularly focusing on their influence on the negotiation, content, and implementation of the *Modus vivendi*. The paper primarily delves into the circles associated with the diplomatic relations between the Czechoslovak Republic and the Holy See. It also addresses the transfer of privileges from the former Monarchy to the newly established Czechoslovak Republic. Additionally, the article explores certain aspects of the confessional legal legislation of the Czechoslovak Republic during the period preceding the negotiation of the *Modus vivendi*, specifically from 1918 to 1928.

Keywords: Holy See; Czechoslovak Republic; diplomatic relations; Modus vivendi; patronage rights

DOI: 10.14712/2464689X.2024.4

¹ This paper has been drawn up with the support and it is as a result of the research endeavour conducted by the Agency for Research and Development within the project's framework: Analysis of judicial decisions using artificial intelligence methods; No. APVV-21-0336.

*I know of no development in the whole field of the legal life of European nations more remarkable and more diverse than that of the relation between the State and the Church. The magnitude of this development, encompassing its enduring nature and the profound disruptions it has engendered in societal structures, is truly awe-inspiring.*²

Introduction

The quoted excerpt by A. Hobza eloquently encapsulates the intricate evolution of the church-state relationship, highlighting its distinct characteristics. Divergence in confessional legislation can be *in concreto* observed in the interference of the Church in public affairs, tracing its historical trajectory from the fusion of state and church to the subsequent separation of church and state in various manifestations.³ The endeavour to re-establish regulation on the aforementioned matter stood out as a critical focal point during the period of the Czechoslovak Republic (1918–1938), which emerged amidst the remnants of the former Habsburg union of states.⁴ *Modus vivendi* brought at least a partial solution.

The present paper is divided into three interrelated chapters. The aim of the paper is to analyze and then synthesize the knowledge about the aspects of the relation between the Catholic Church and the Czechoslovak Republic that influenced the content as well as the process of negotiating and implementing the *Modus vivendi*.⁵ The subject of the first chapter is in this sense the areas concerning the diplomatic relations between the Czechoslovak Republic and the Holy See. The second chapter discusses the issue of the transfer of the privileges of the former Monarchy to the newly established Czechoslovak Republic. The third part of the paper is devoted to some relevant issues of the confessional legislation of the Czechoslovak Republic in the period before the negotiation of the *Modus vivendi*, i.e. between 1918 and 1928.

Diplomatic relations between the Czechoslovak Republic and the Holy See

After the German *Kulturkampf* and the French metamorphoses of the relationship between church and state, the Danube monarchy emerged as one of the few states that maintained a harmonious relationship with the Holy See. Although the concept of the “Union of Throne and Altar” had lost its influence in the early 20th century, no longer reflecting the

² HOBZA, A. *The Relation Between the State and the Church. Its Development and Present State*. 3rd amended and expanded edition. Prague: [At own cost], 1925, p. 178.

³ On this VALEŠ, V. *Confessional Law. A Guide to Study*. Pilsen: Aleš Čeněk, 2008, pp. 14 ff.

⁴ On this see for VRANA, V. *Peaceful Coexistence in Central Europe in 1918–1920*. In: ŠTENPIEN, E. – PIŠTEJOVÁ, L. – SVATUŠKA, I. (eds.). *World War I and Its Consequences in the State Law. Conference Proceedings of the International Scientific Conference Held on 29–30 September 2022 Organized by the Department of History of State and Law of the Faculty of Law of the Pavol Jozef Šafárik University in Košice*. Košice: Pavol Jozef Šafárik University in Košice, Publishing House ŠafárikPress, 2022, pp. 403 ff.; ŠTENPIEN, E. *The Paris Peace Conference and the Establishment of the Borders of Czechoslovakia*. In: ŠTENPIEN – PIŠTEJOVÁ – SVATUŠKA, *op. cit.*, pp. 350 ff.; VAŇA, I. *The First World War and Its Impact on the Northern Border of Hungary*. In: ŠTENPIEN, E. – SVATUŠKA, I. (eds.). *100 Years of the Treaty of Trianon – Diplomacy, State and Law at the Turn of the Millennium. Conference Proceedings of the International Scientific Conference Held on 14 October 2021 – 15 October 2021, Organized by the Department of History of State and Law of the Faculty of Law of the Pavol Jozef Šafárik University in Košice*. Košice: Pavol Jozef Šafárik University in Košice, Publishing House ŠafárikPress, 2021, p. 318.

⁵ On this see also BIRHER, N. *Die Rolle der Kirchen in der Politik zur Zeit von Trianon*. In: ŠTENPIEN – PIŠTEJOVÁ – SVATUŠKA, *op. cit.*, pp. 30 ff.

era of intentional degradation of Josephism, the Holy See did not possess an *a priori* inclination to dissolve the *Regnum Marianum*. The Holy See looked at the above with some uncertainty and suspicion expressed in the words: “How will fifty nation states stand up to Berlin and Moscow.”⁶ This standpoint was predominantly upheld by the adherents of the Pius circle, while Benedict XV, drawing upon Leo XIII’s principles regarding the state and law, assessed nations not solely based on their form of governance, but rather by their adherence to human dignity and *Libertas Ecclesiae*.⁷ Therefore, it came to pass that Theodor Valfrè di Bonzo, the Vatican’s representative in Vienna, was tasked with the responsibility of initiating diplomatic relations with the recently formed Czechoslovak Republic in early November 1918,⁸ which de facto happened already on November 8, 1918, when he announced to the government delegate Vlastimil Tusar the recognition of the Czechoslovak Republic.⁹ Subsequent to the formal establishment of diplomatic relations, a reciprocal exchange of diplomatic representatives took place. Kamil Krofta assumed the role of the inaugural Czechoslovak envoy to the Holy See, while Clemente Micara became the first Vatican nuncio in Prague. It is worth noting that while both parties were eager to solidify diplomatic ties, the Holy See acknowledged the swift execution of the exchange of diplomatic representatives by the Czechoslovak Republic, particularly with regard to Slovakia.¹⁰

The practical implementation of diplomacy was far from being so (seemingly) smooth. Three neuralgic points can be identified with a certain degree of simplification in the above-mentioned area, namely

- 1) the crisis of the years 1921–1922,
- 2) the Marmaggi affair (1925) and
- 3) the Ciriaci affair (1933).

Ad 1)

The cause of this particular crisis, unlike the other two preceding crises (affairs), cannot be attributed to a singular factor. As noted by E. Hrabovcová, the crisis stemmed from a combination of several interconnected aspects. These included the plans for separation,

⁶ See ŠMÍD, M. *The Vatican and Czechoslovakia in the 20th Century*. Prague: Stanislav Juhaňák – Triton, 2023, p. 11.

⁷ On this HRABOVCOVÁ, E. Slovakia and the Holy See From the Beginning of the 19th Century to the Apostolic Constitution *Ad ecclesiastici regiminis incrementum* of 1937. In: RYDLO, J. M. (ed.). *Renovatio spiritualis. Jubilee Collection on the Occasion of the 70th Birthday of Archbishop Ján Sokol, the First Metropolitan of Slovakia*. Bratislava: Lúč, 2003, p. 86.

⁸ Benedict XV, in what could be seen as a poetic gesture, reciprocated the Monarchy’s past actions through the suffering it endured due to the “dog piece” carried out fifteen years earlier. This act was orchestrated by Cardinal Jan Puzyna de Kosielsko, the Bishop of Cracow, who had targeted Mariano Rampolla del Tindaro, Benedict’s benefactor, during the conclave that followed the death of Leo XIII in 1903. See GELMI, J. *Popes. From St. Peter to John Paul II*. Prague: Mladá fronta, 1994, p. 252 and SUCHÁNEK, D. *Ius exclusivae. The Right of Exclusivity in Papal Elections*. Prague: Faculty of Arts, Charles University in Prague, 2012, p. 106 ff.

⁹ See DEJMEK, J. The Beginnings of Diplomatic Relations Between Czechoslovakia and the Vatican (1920–1921) (Krofta’s Ambassadorial Mission in Rome). *Český časopis historický*, 1993, Vol. 91, No. 2, p. 224.

¹⁰ Cf. HRABOVCOVÁ, E. Andrej Hlinka – Priest and Politician From the Holy See Perspectives. In: LETZ, R. – MULÍK, P. et al. *Perspectives on the Personality of Andrej Hlinka*. Martin: Matica slovenská, 2009, p. 147.

the secularization of Catholic education in Slovakia, and state interference in the affairs of the portion of the Archdiocese of Esztergom situated within Czechoslovak territory. It is important to emphasize that this crisis did not immediately impact the negotiation of the *Modus vivendi* and was comparatively less intense in nature. However, it is equally important to acknowledge that the Vatican's Congregation for Extraordinary Ecclesiastical Affairs, recognizing the pastoral interests of worshippers, made a deliberate decision not to resolve the crisis by severing diplomatic relations.¹¹

Ad 2)

The Marmaggi affair was the most serious crisis, resulting in the interruption of negotiations on the agreement regulating the relationship between Church and State. The aforementioned affair was "named" after Francesco Marmaggi, the second nuncio of Prague. Its origins are to be found in the Act on holidays and commemorative days of the Czechoslovak Republic.¹² This law abolished some holidays (e.g. the feast of Corpus Christi, St. Peter and St. Paul, and the Immaculate Conception) and introduced certain commemorative days (e.g. the feast of Jan Hus). Nuncio Marmaggi reproached the government for not having discussed with the Holy See the question of the abolition of public holidays and the introduction of new ones.¹³ The first celebration of Jan Hus Day was patronized by the President of the Republic, Tomáš Garrigue Masaryk,¹⁴ who, on that day, in violation of the implementing regulation¹⁵ of the Act, laying down provisions on the state flag, the state emblem and the state seal,¹⁶ hoisted a black banner with a red chalice at Prague Castle – instead of the presidential standard.¹⁷ Nuncio Marmaggi, considering this provocation and the personal participation of the President and the Czechoslovak government¹⁸ in Hus's celebrations as an insult to himself, the Holy See and the majority Catholic population of the Czechoslovak Republic, left the Czechoslovak Republic the following day. The retort

¹¹ Cf. HRABOVCOVÁ, *Slovakia and the Holy See From the Beginning of the 19th Century to the Apostolic Constitution Ad ecclesiastici regiminis incrementum*, p. 91.

¹² Act No. 65/1925 Coll. as amended, on holidays and commemorative days of the Czechoslovak Republic.

¹³ ŠMÍD, M. *Mission: Apostolic Nuncio in Prague. Czechoslovakian-Vatican Diplomatic Relations between 1920 and 1950*. Prague: Karolinum Press, 2020, p. 222. On this see also ŠEBEK, J. *Czech Lands and the Vatican After 1918 (1918–2013)*. In: ČERNUŠÁK, T. et al. *The Papacy and the Czech Lands in Millennial History*. Prague: Academia, 2017, p. 362.

¹⁴ The tradition of Jan Hus was revived in the early 1920s, but it intensified especially during WWI. It was Tomáš Garrigue Masaryk who, in 1915 in Geneva, Switzerland, reminded the public of the 500th anniversary of his martyrdom. Therefore, the anniversary of Hus's death (July 6) was commemorated annually after the creation of Czechoslovakia. See ŠMÍD, *Mission: Apostolic Nuncio in Prague. Czechoslovakian-Vatican Diplomatic Relations between 1920 and 1950*, p. 221.

¹⁵ Government Decree No. 512/1920 Coll. as amended for the implementation of the Act of 30 March 1920, No. 252 Coll., as amended, promulgating provisions on the State flag, the State emblem and the State seal.

¹⁶ Act No. 252/1920 Coll., promulgating provisions on the State flag, the State emblem and the State seal.

¹⁷ VALEŠ, *op. cit.*, p. 132.

¹⁸ On this see for EHRENBERGER, T. *Hus's Celebrations in 1925 as the Cause of the Diplomatic Conflict Between Czechoslovakia and the Vatican*. In: *Marginalia Historica. Proceedings of the Department of History and Didactics of History, Faculty of Pedagogy, Charles University 5*. Prague: Scriptorium, 2002, pp. 173–174.

was the recall of the Czechoslovak envoy to the Holy See. Although diplomatic relations were not denounced, the embassies handled only the usual agenda.¹⁹

Views on the attribution of responsibility for the crisis are diametrically opposed in the literature. While the Czech People's Party was inclined towards a purely private responsibility of the representatives of the Czechoslovak executive, the People's Party's position was clearly pro-Marmaggio, i.e. anti-Czechoslovak and anti-government.²⁰ On the opposite end of the political spectrum, there was a demand, at the very least, for the Czechoslovak Republic to sever diplomatic relations with the opposing side. While this outcome may not have been entirely unattainable, the necessity to resolve church-political issues through mutual agreement likely hindered its realization. Even Pope Ratti, who, having previously served as a nuncio in Poland, may have been aware of the lukewarm stance of Czech leaders towards Catholicism, did not advocate for a radical solution to the problem. Following several rounds of diplomacy and concessions from both sides, negotiations regarding an agreement to regulate the church-state relationship resumed around the turn of 1926 and 1927. It is worth noting that the temporary suspension of negotiations could have potentially suited both sides given the forthcoming parliamentary elections.

Ad 3)

The normalization of mutual relations was observed following the conclusion of the *Modus vivendi*. This was evidenced by the appointment of new personnel in two key positions, namely, Pietro Ciriaci²¹ (i) in the Prague nunciature and Vladimír Radimský in the (ii) Vatican embassy. While the crisis at hand did not escalate to the extent of the Marmaggi affair, it shared certain notable similarities with the aforementioned event. Both crises originated from (i) seemingly trivial matters and they both culminated in (ii) the departure of the nuncio. Most significantly, both crises had an impact on (iii) the *Modus vivendi*. The first crisis led to a temporary suspension of negotiations for its conclusion, while the second crisis affected its implementation.

The affair was triggered by two independent facts. The first was the resignation of Archbishop František Kordač of Prague (1931), officially for health reasons.²² However, it was no secret that Kordač's convictions corresponded to the policy of Pius X rather

¹⁹ DEJMEK, J. Czechoslovak-Vatican Negotiations on Modus vivendi 1927–1928. *Český časopis historický*, 1994, Vol. 92, No. 2, p. 268.

²⁰ ZMÁTLO, P. The Coverage of the Marmaggi Affair on the Pages of Two Slovak Party Newspapers. In: HANUŠ, J. – MAČALA, P. – MAREK, P. (eds.). *Churches of the 19th and 20th Century in Slovak and Czech Historiography*. Brno: Centre for the Study of Democracy and Culture, 2010, p. 498.

²¹ On this see for ŠMÍD, M. The Ciriaci Affair in 1933. A Conflict That Once Again Threatened to Break Diplomatic Relations Between Czechoslovakia and the Holy See. *Církevní dejiny* 8, 2015, Vol. 8, No. 18, p. 26 ff.; ŠMÍD, M. Pietro Ciriaci – Failure in Czechoslovakia the Key to His Further Rise? *Historica Olomucensia. Collection of historical works*, 2013, No. 32, pp. 55–73.

²² On this more detail ŠEBEK, J. Kordač's Affair in 1931 in the Church-Political Contexts. In ČECHUROVÁ, J. – ANDRŠ, P. – VELEK, L. et al. (eds.). *I Will Send a Historian. Tribute to Prof. Robert Kvaček on His 80th Birthday*. Prague: NLN, 2012, p. 355 ff.

than Pius XI.²³ Kordač's conflicts with the nuncio Ciriaci were also well known.²⁴ The second, much more serious fact was Pribina's celebrations in Nitra (1933). In this regard, Nuncio Ciriaci addressed a letter to Hlinka,²⁵ in which he used the expression "the noble Slovak nation (*generosa gens Slovacca*)", which did not fit the Czechoslovak conception. The response was a request from the government to summon the nuncio *ad verbum audiendum*. This practically indicated a request for recall.²⁶ However, it is worth noting that both parties involved in the affair demonstrated a lack of interest in escalating the conflict; the Czechoslovak envoy to the Holy See was not recalled. It is important to mention that Saverio Ritter²⁷ assumed the role of the last nuncio in Prague. Nevertheless, it is worth mentioning that his departure from the Czechoslovak Republic's territory in 1939 was marked by less than favourable circumstances ...²⁸

Transfer of the privileges of the rulers of the former Monarchy to the Czechoslovak Republic

According to contemporary authors, the greatest obstacle to agreement on the relationship between church and state²⁹ was a dispute over the passage of certain privileges of the rulers of the former monarchy, which gave the Czechoslovak Republic the possibility of interfering in church affairs.

In canon law, there exists a distinction between the right of nomination (*ius nominandi*) and the right of presentation (*ius praesentationis*), which are both components of the right of patronage. The right of presentation refers to the authority to designate a qualified clergyman to the ecclesiastical hierarchy for the purpose of filling a vacant benefice.³⁰ On the other hand, the right of nomination is the exercise of the right of presentation, specifically

²³ To Kordač's political profile see MAREK, P. Zum politischen Profil von František Kordač. *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*, 2010, Jhrg. 59, Nr. 2, S. 186 ff.; MAREK, P. – ŠMÍD, M. *Arcibishop František Kordač: An Outline of the Life and Work of an Apologist, Pedagogue and Politician*. Olomouc: Palacký University in Olomouc, 2013, 223 p.

²⁴ On this in more detail PITRUN, B. *A Core Memento. A Biographical Sketch of the Czech Jesuit Provincial Leopold Škarek SJ (1874–1968)*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2008, p. 163 ff.; JONOVÁ, J. The Issue of the Appointment and Status of Bishops of German Nationality in Czech Dioceses From the Perspective of the Holy See. Diocese of Prague and Litoměřice at the Turn of the 20s and 30s of the 20th Century. *Studia theologica*, 2014, Vol. 16, No. 3, p. 135.

²⁵ For a Slovak translation of the letter see SIDOR, K. *Six Years at the Vatican*. 2nd edition. Bratislava: Libri historiae, 2013 (1946), pp. 93–94.

²⁶ HALAS, F. X. *The Vatican Phenomenon: Idea, History and Present of the Papacy, Diplomacy of the Holy See, Czech Lands, and the Vatican*. Brno: Centre for the Study of Democracy and Culture, 2013, pp. 599 ff.

²⁷ See ŠMÍD, M. The Dramatic Fate of the Apostolic Nuncio Saverio Ritter During the Period of Non-freedom (1938–1945). In: TAUCHEN, J. – SCHELLE, K. (eds.). *A period of non-freedom*. Ostrava: KEY PUBLISHING, 2014, p. 235.

²⁸ More KAMENEC, I. – PREČAN, V. – ŠKORVÁNEK, S. *Vatican and the Slovak Republic (1939–1945). Documents*. Bratislava: Slovak academic press, 1992, p. 24 ff.

²⁹ KMEŤKO, K. Modus vivendi and its Influence. In: *Slovensko kedysi a teraz*. Prague: Orbis Publishing House, 1931, p. 179.

³⁰ MUNKA, J. *Patronage Burdens and Ecclesiastical Dues*. Dunajská Streda: Rimstein's Printing House in Dunajská Streda, 1937, p. 26.

based on an apostolic privilege rather than the right of patronage.³¹ The most notable distinction between the two rights lies in their respective foundations. The right of nomination is obtained through privilege, indult, or concordat,³² whereas the right of patronage is inherent and stems from its foundational nature. Neither right carries a legal entitlement, but when considering the benefices associated with the Church, the right of patronage may be perceived as having a stronger claim. In contrast, the granting of the right of nomination indicates the ecclesiastical authority's desire for a greater degree of independence. A particular instance of the right of nomination is the royal right of nomination (*nominatio regia*), and the common element between both rights is their shared outcome, namely, the power of designation (*ius designandi et offerendi*)

The case of the former monarchy is not an appropriate example for differentiating the mentioned rights. It is not entirely clear which right was presumed to transfer to the Czechoslovak Republic regarding the appointment of ecclesiastical offices. The foundation from which the Czechoslovak Republic derived its rights is referred to in literature as the supreme patronage right of St. Stephen, while the Concordat of 1855, which applied to Hungary as well, referred to the *ius nominandi*. These discrepancies arise from a lack of information. Stefan Werböczy, in his work *Tripartitum*, mentions four reasons for granting the Pope only the right to confirm the bishop in office in Hungary. The first reason indicates patronage, while the second strongly suggests apostolic privilege. The difference is also present in the consideration of the possibility of succession to the said right on the part of the successors of St. Stephen³³ and its legal basis.³⁴ While, due to incorrect background information, some authors have thought of St. Stephen as a papal legate,³⁵ others vehemently deny the legatus of St. Stephen. Indeed, it should be noted that the purported right encompassed more than just the appointment of ecclesiastical offices.

The Czechoslovak leaders encountered a delicate predicament. On one hand, the government displayed hesitation in appointing bishops due to the undefined circumstances, as it feared that supporters of the separation of church and state might interpret such nominations as an indication of an intimate relationship between the two entities.³⁶ On the other hand, the political lobby representing the opposing end of the political spectrum publicly urged the government to assert its presumed rights of nomination.³⁷ The Czechoslovak government opted for a rather unconventional solution to the issue. While it did not neglect the designation process for lower benefices, such as positions of canons, it demonstrated

³¹ NEMEC, M. Patronage Law and the Development of the Problem of Appointment to Ecclesiastical Offices in the Catholic Church. *Revue církevního práva*, 2002, Vol. 8, No. 1, p. 7; WERNZ, F. X. – VIDAL, P. *Jus canonicum*. Rome: Universitatis Gregorianae, 1923, p. 261.

³² PÍCHA, M. The Austrian Right of Appointment Was Not Transferred to the Government of the Czechoslovak Republic. *Časopis katolického duchovenstva*, 1925, Vol. 66, No. 3, p. 194.

³³ On this see TOMKO, J. *Die Errichtung der Diözesen Zips, Neusohl und Rosenau (1776) und das königliche Patronatsrecht in Ungarn*. Wien: Verlag Herder, 1968, pp. 25–26.

³⁴ *Ibidem*, p. 28.

³⁵ On this MACHÁČEK, P. *Main-Patronage Law in Hungarian History. Historical and Legal Reflection*. Bratislava: Society of St. Vojtech in Trnava, 1930, p. 131. The opposite opinion of the author of the publication *Ibidem*, p. 190.

³⁶ Cf. VAŠEČKA, F. *The Bourgeois State and the Church*. Bratislava: Publishing House of the Slovak Academy of Sciences, 1957, p. 138.

³⁷ HRABOVCOVÁ, *Andrej Hlinka – Priest and politician from the Holy See perspectives*, p. 143.

reluctance in proposing a candidate for significant positions like the archbishop's seat in Olomouc.³⁸

The exercise of the right in question by the Czechoslovak Republic was also supported by a ruling of the Supreme Administrative Court of the Czechoslovak Republic,³⁹ the reasoning of which this court invokes Section 5 of the Catholic Church External Relations Act,⁴⁰ thus state law and not church law. According to the provision in Section 3 of the aforementioned regulation, the process of appointing ecclesiastical offices followed the previous approach, as outlined in Article XXII of the Concordat of 1855. This right was attributed to the ruler, subsequently exercised under the countersignature of the relevant minister since 1868. The Supreme Administrative Court of the Czechoslovak Republic held the view that the Concordat could not have been concluded by the ruler as an individual but only by the ruler as an executive body, which, following the coup d'état, was transferred to the president and the Czechoslovak government. The president's powers in the executive sphere were explicitly and exhaustively enumerated,⁴¹ and the right to appoint canons was not among them, *in contrario*, it fell within the domain of the government. Some jurisprudence from that time also emphasized the secular basis of appointment rights.⁴²

In the article "The Austrian right of appointment did not pass to the government of the Czechoslovak Republic" by M. Pícha, a series of arguments is presented to support the opposite viewpoint, emphasizing the ecclesiastical basis of appointment rights. It challenges the theory of unlimited state sovereignty and highlights the subjectivity of the Holy See as a subject of international law, equal to any other state. It rejects the notion that the right of appointment can be exercised by a legal entity other than a natural person, and firmly dismisses the secular foundation of the appointment right. The article also points out several deficiencies in the exercise of the *ius designandi et offerendi* by the Czechoslovak government, including the failure to submit nominations to the Holy See for confirmation. This critique brings to mind the hypothetical disapproval that Pope Gregory VII might have expressed if he had lived ...

Furthermore, it is worth mentioning Pope Benedict XV's *In hac quidem* document of 21 November 1921.⁴³ This document invoked the clause *rebus sic stantibus*, which stipulates that certain rights and privileges of the Austro-Hungarian monarchs were not automatically transferred to the successor states. As a result, in cases such as the dispute

³⁸ PÍCHA, M. The Austrian Right of Appointment Was Not Transferred to the Government of the Czechoslovak Republic. *Časopis katolického duchovenstva*, 1925, Vol. 66, No. 2, p. 98; on this see JONOVÁ, J. Negotiations on the Occupation of the Archbishop's Chair in Olomouc After the Resignation of Archbishop Lev Cardinal Skrbenský z Hříště From the Perspective of the Holy See. *Studia theologica*, 2013, Vol. 15, No. 3, p. 129 ff.

³⁹ See the ruling of the Supreme Administrative Court of the Czechoslovak Republic, File Ref. No. 315/23 of 10 January 1923.

⁴⁰ Act No. 50/1874 as amended, regulating the external conditions of the Catholic Church (the Catholic Act).
⁴¹ Provision of Sec. 64 of Act No. 121/1920 Coll. as amended, introducing the Constitutional Charter of the Czechoslovak Republic.

⁴² HOBZA, *The Relation Between the State and the Church. Its Development and Present State*, p. 172.

⁴³ On this see PEHR, M. – ŠEBEK, J. *Czechoslovakia and the Holy See. From Hostility to Cooperation (1918–1928)*. Prague: Masaryk Institute and Archive of the Academy of Sciences of the Czech Republic, 2012, p. 65.

over the Catholic status succession of the Romanian king, the Church emerged as the victor.⁴⁴ Although the Czechoslovak Republic eventually renounced its nomination rights and conceded the *collatio libera*, the dispute was not finally resolved until Article IV of *Modus vivendi*. It should be added, however, that some secular authors, rejecting the possibility of modifying national law by diplomatic note, considered the nomination claims of the Czechoslovak government to have been preserved even after 1928.⁴⁵

Selected confessional legislation 1918–1928

In the previous two chapters, selected aspects of the relationship between the Church and the State have been presented as material sources of the *Modus vivendi*. The positive definition of *Modus vivendi* has been the subject of articles I have published in the past,⁴⁶ so at this point I will try to define it in a negative perspective. The aforementioned approach may not provide a comprehensive solution. The *Modus vivendi*, as a framework agreement, did not encompass all the demands and expectations of the parties involved, and even after 1928, several unresolved issues persisted. However, a partial negative definition of the *Modus vivendi* can be derived by excluding the confessional legislation of 1918–1928. In other words, the provisions already regulated prior to 1928 were not addressed by the *Modus vivendi*, despite the fact that they typically form part of similar contractual agreements.⁴⁷ Considerable attention has been devoted in professional literature to the subject matter discussed above. Given the extensive nature of this literature, I will provide only a brief overview of the typical content found in concordats, namely

- 1) the matrimonial amendment
- 2) the small schools act and
- 3) the congruence law.

Ad 1)

A partial unification of matrimonial law, which had undergone a turbulent development since the time of Josephism, was represented by the so-called Matrimonial Amendment.⁴⁸ The primary issue at hand pertained to the divergent understanding of marriage, whereby the Hungarian legislation exhibited a more progressive approach. In Hungary, civil marriage was obligatory, and the dissolution of marriage was permissible irrespective of the religious affiliation of the spouses. In contrast, the Austrian legislature implemented civil marriage as optional, and it established distinct rules for Jews, Protestants, and Catholics

⁴⁴ On the filling of ecclesiastical offices and disputes over the transfer of personal privileges of the former monarchy to successor states in other countries, see also F. A. *Unification Tendencies Among Catholics. Československá republika*, 1932, p. 1.

⁴⁵ See HOBZA, A. *Modus vivendi. The Political Concordat Concluded Between the Czechoslovak Government and the Vatican*. Prague: [At own cost], 1930, p. 17.

⁴⁶ See TOMAŠ, L. Validity of *Modus vivendi*. *Legal Point*, 2018, Vol. 6, No. 1, pp. 7 ff.; TOMAŠ, L. Property Aspects of *Modus vivendi*. *Legal Point*, 2018, Vol. 6, No. 2, pp. 12 ff.; TOMAŠ, L. Changes in the Territorial Arrangement of Dioceses in the Interwar Period of the Czechoslovak Republic. In ŠTENPIEN – PIŠTEJOVÁ – SVATUŠKA, *op. cit.*, pp. 370 ff.

⁴⁷ The reason for the absence of regulation of the matters in question in the *Modus vivendi* undoubtedly lies in the reluctance of Czechoslovak circles.

⁴⁸ Act No. 320/1919 Coll., as amended, amending the provisions of civil law on the ceremonies of the matrimonial contract and separation and on the impediments to marriage.

regarding the dissolution of marriage. As a result, prior to 1919, a Catholic marriage in the Czech lands could only be dissolved through the death of one of the spouses. However, through the provision outlined in Section 13 of the Matrimonial Amendment, the institution of dissolution was harmonized on a non-confessional basis, thereby aligning the national regulations more closely with the previous Hungarian framework.⁴⁹ The institution of *separatio thori mensae et habitationis* was preserved,⁵⁰ though without legal consequences. The provision of Section 12 of the Matrimonial Amendment introduced an optional civil marriage. As a result, the republican regulation diverged from its previous stance and aligned more closely with the former Austrian approach.⁵¹ The institution of matrimonial impediments was also partially secularized, and announcements were also changed.

Ad 2)

The Small Schools Act, which introduced compulsory religion as a subject,⁵² played a significant role in the liberalization of education. The *ratio legis* of this act is perhaps best reflected in its Section 3, which exempts students without a religion or with a non-state-recognized religion from the obligation to attend religious education. Additionally, students of other denominations could also be exempted from religious instruction upon request of their parents or legal representatives, as determined by the competent authority. While the adoption of this provision was not without opposition from the Church, Section 2 of the Act, which made civic education a compulsory subject, *de facto* expanded the scope of religious education in religious schools. The curricula for religious schools were determined by the schools themselves.⁵³

Ad 3)

The revised congruence adjustment proved to be inadequate due to the significant inflation experienced during the wartime period. Another issue was the noticeable disparity in the living standards between the higher and lower clergy. While some improvement had been achieved through the amendment of previous regulations in 1920, it was not until the enactment of the Congruity Act,⁵⁴ and the government regulation on the adjustment of the salaries of the clergy⁵⁵ that can be seen as an expression of a willingness to mend the distorted relations after the Marmaggi affair. The Congruity Act divided churches and religious societies into congregational, endowment and other.⁵⁶ According to Section 1 of the Congruity Law, clergy members of congregational churches were entitled to the

⁴⁹ On this VACEK, J. *Marital Law According to the Views of the Roman Catholic Church in Comparison With the Main Views of Modern Legal Systems. Part One*. Brno: Published by Czechoslovak Academic Association Právnik, 1922, p. 66 ff. and VRANA, V. *History of Ecclesiastical Law*. Košice: University of Pavol Jozef Šafárik in Košice, 2011, p. 124.

⁵⁰ On this see also ŠEBEK, J. *For God, Nation, and Order*. Prague: Academia, 2016, p. 51.

⁵¹ On this, see *Ibidem*, p. 131 ff.

⁵² Act No. 226/1922 Coll., amending and supplementing the Acts on municipal and civic schools.

⁵³ Cf. VAŠEČKA, *op. cit.*, p. 163, p. 185 ff.

⁵⁴ Act No. 122/1926 Coll. on the regulation of the salaries of the clergy of churches and religious societies recognised or reciprocated by the State.

⁵⁵ Government Decree No. 124/1928 Coll. as amended, on the regulation of the salaries of the clergy.

⁵⁶ Cf. VALEŠ, *op. cit.*, p. 134.

minimum annual income, known as *congrua*, of 9,000 Czechoslovak crowns. The *congrua* maintained its nature as a “quasi-payment” as it continued to be reduced by other permanent income received by the clergy from public funds, which was documented based on the *fasse*. Endowment churches received a subsidy after deducting other statutory income, taking into account the number of members of the endowment church. On the other hand, other churches did not have the right to receive *congrua* or endowment. The Congruity Act also included provisions related to the state assuming the cost of clergy training, the elimination of certain feudal dues granted to the church, and the alignment of social security provisions for clergy members of recognized churches with those of other state employees.

Conclusion

In this paper, we have examined selected (various) aspects (contexts) of the relation between the Czechoslovak Republic (1918–1938) and the Catholic Church, particularly in relation to the negotiation, content, and implementation of the individual provisions of the 1928 *Modus vivendi*. The scope of our study encompassed *inter alia* the examination of the transformation of the Czechoslovak governing authorities through diplomatic processes, as well as their enduring, albeit somewhat ambivalent, adherence to the Constantinian bond despite attempts at separation. The given ambivalence in the approach of the Czechoslovak Republic towards the Catholic Church, as evidenced by the confessional legislation enacted after 1918, cannot be simply classified in binary terms. By addressing these issues, we believe that we have achieved the objective stated in the introduction of this paper.

Bohuslav Ečer v období 1. republiky: Cesta od komunistického hnutí k myšlenkám sociální demokracie a prosazování sociologického přístupu k právu

Jan Beránek

Univerzita Karlova, Právnická fakulta

Kontaktní e-mail: 98416841@cuni.cz

ORCID: 0000-0002-1866-9031

Bohuslav Ečer in the Period of the First Czechoslovak Republic: The Journey from the Communist Movement to the Ideas of Social Democracy and the Promotion of a Sociological Approach to Law

Abstract:

The presented paper examines the First Republic activities of Bohuslav Ečer, general of the judicial service, professor of international criminal law and well-known “Nazi hunter”. Ečer’s legal and political activities are examined, as well as his analysis of events on the international scene. Ečer’s political and legal views during the First Republic illustrate his character and personality traits and illuminate his actions during and after World War II.

Keywords: First Republic; Bohuslav Ečer; sociological approach to law; social democracy

Klíčová slova: První republika; Bohuslav Ečer; sociologický přístup k právu; sociální demokracie

DOI: 10.14712/2464689X.2024.5

Úvod

Generál justiční služby a profesor mezinárodního trestního práva Bohuslav Ečer se proslavil zejména kvůli své aktivitě v období II. světové války a po jejím konci. Díky své činnosti v Komisi Spojených národů pro vyšetřování válečných zločinů, svému působení během zasedání Mezinárodního vojenského tribunálu i neúnavnému pronásledování protektorátních válečných zločinců získal zaslouženou pověst odborníka na otázky mezinárodního trestního práva a nesmiřitelného „lovce nacistů“. Jeho životem, zejména pak válečným a poválečným obdobím, se ve své obsáhlé monografii zabývá Michal Dudáš, kterému se podařilo doplnit do Ečerova životopisu dosud neznámé informace ze sklonku jeho života získané studiem svazku, který na generála justiční služby vedla StB pro účely připravovaného politického procesu Křepelka a spol.¹ Ečerova kariéra však nezačala až během II. světové války – již v období první republiky byl aktivní nejen jako právník, ale i jako regionální politik a glosátor dění na mezinárodní scéně. Právě v tomto období docházelo k formování Ečerových právních i politických názorů, které významným způsobem ovlivnily jeho pozdější činnost spjatou s vyšetřováním a trestáním zločinů dle mezinárodního práva.

Cílem předkládaného článku je představit Ečerovy prvorepublikové názory na právo a domácí i zahraniční politiku. Svě myšlenky, názory a postoje Ečer často publikoval prostřednictvím různých statí a zejména pak článků v levicovém brněnském týdeníku *Rovnost*, respektive *Rudá rovnost*. Tyto kratší texty pak představují hlavní pramen, ze kterého článek vychází. Článek je rozdělen do tří tematických celků, které se částečně prolínají: Ečer – právník, Ečer – politik, a Ečer – komentátor mezinárodního dění.

Bohuslav Ečer – právník

Bohuslav Ečer, rodák z Komárna u Kelče, svou právníckou kariéru zahájil studiem práva ve Vídni, které započalo v roce 1911.² Již v tomto období byl aktivním přispěvatelem několika moravských lokálních periodik. V těchto raných člancích se již objevují některé zásadní osobnostní rysy, které je možno sledovat i v pozdějším Ečerově životě. Jde zejména o inklinaci k sociálnímu zákonodárství a sociálně demokratické politice obecně, a naopak zakořeněný odpor k důstojnickým a militárním kruhům, který se nejvíce projevil v článku nazvaném *Orgie v Kroměříži*.³ Právníckou fakultu Ečer vystudoval až po skončení I. světové války, jelikož během ozbrojeného konfliktu byl povolán do armády a studia musel přerušit. Svě vzdělávání dokončil na Univerzitě Karlově v Praze, kde roku 1920 získal doktorský titul.⁴ Po studiu se Ečer přesunuje do Brna, kde později zakládá samostatnou advokátní praxi a specializuje se na trestní právo.⁵

¹ DUDÁŠ, M. *Bohuslav Ečer: český lovec nacistů*. Praha: Academia, 2019, 233 s.

² Ečer se navzdory zděděné nedůvěře k německy mluvícím národnostem rozhodl pro Vídeň místo Prahy zejména z ekonomických a rodinných důvodů. Ve Vídni totiž bydlela část jeho příbuzenstva a doprava z Moravy do rakouské metropole byla levnější. Viz: EČER, B. – CENEK, E. *Jak jsem je stíhal*. Praha: Naše Vojsko, 1946, s. 14–15.

³ Text byl zdrcující kritikou poměrů v kroměřížské vojenské posádce, kde mělo ze strany rakouských důstojníků docházet k zneužívání mladistvých dívek. Text vzbudil velkou pozornost i na politické scéně a odstartoval oficiální vyšetřování celé záležitosti. Viz: *Tamtéž*, s. 15–16.

⁴ *Tamtéž*, s. 19.

⁵ *Tamtéž*.

Významným milníkem v Ečerově kariéře se stal proces s Hildegartou Hanikovou z roku 1924. Haniková byla viněna z toho, že spolu se svou matkou zosnovala vraždu svého manžela, kapitána československé armády Karla Haniky.⁶ Haniková měla dle obžaloby opatřit vražednou zbraň a zároveň přesvědčit vlastního bratrance, Jana Veselého, ke spáchání vraždy pomocí falešného tvrzení o domnělém fyzickém týrání ze strany manžela.⁷ V mediálně sledovaném procesu byla Haniková, v době řízení těhotná, odsouzena k trestu smrti, který byl však v důsledku podaných opravných prostředků a žádostí o milost postupně zmírňován. V roce 1927 měla být Haniková dokonce podmínečně propuštěna, avšak ještě než k tomu došlo, zemřela ve vězení na tuberkulózu.⁸

Bohuslav Ečer sice v procesu s Hanikovou přímo nevystupoval, avšak zapojil se do odborné a společenské diskuze, kterou sledovaný proces rozpoutal, prostřednictvím statě *O vině individuální a kolektivní* zveřejněné spolu s dalším textem věnujícím se procesu v publikaci *Vina a mravnost: K procesu s Hildou Hanikovou*. Ečer ve svém textu částečně předbíhá svou dobu, když tvrdí, že pachatel se nerodí jako zločinec, ani se jím nestává vlastní zásluhou, ale je formován společností, ve které se pohybuje.⁹ Ečer se tak vlastně přihlašuje k modernímu sociologickému přístupu k právu. Svou teorii aplikuje na řešení případ s tím, že buržoázní důstojnické kruhy, ve kterých se manželé Hanikovi pohybovali, se vyznačovaly mimořádnou pudovostí, amorálností a absencí smyslu pro povinnost, a toto prostředí zásadním způsobem ovlivnilo uvažování a způsoby mladé a nezkušené Hanikové, která pocházela z nižších sociálních vrstev.¹⁰ I na tomto příkladu lze demonstrovat Ečerovu neskrývanou nechuť k armádnímu důstojnickému prostředí.

Ve vztahu k samotné pachatelce Ečer konstatuje, že rozumí její touze po svobodě a úniku z nenaplněného života, avšak odmítá extrémní prostředky, které zvolila. Zároveň dodává, že to, že Haniková zvolila k vyřešení svých problémů úkladnou vraždu, je opět výsledkem působení společnosti, ve které se nacházela.¹¹ Autor se v této své rané práci rovněž pozastavuje nad tím, zda v soudobém právu skutečně funguje retributivní a preventivní funkce trestu a dochází k závěru, že pouhým potrestáním individuálního pachatele nikdy nemůže dojít k naplnění těchto účelů, pokud zločin vyvěrá ze samotné společnosti, z jejího nastavení a fungování.¹²

Není bez zajímavosti, že přesvědčení o rozhodujícím vlivu společnosti na páchání individuálních zločinů si Ečer uchoval po dobu celé své advokátské praxe a později jej formuloval i ve vztahu k nacistickým zvěrstvům. Například při hodnocení tzv. Charkovského procesu, prvního řízení, ve kterém sovětské trestní orgány soudily německé válečné zločince, konstatoval, že: „Německé zločiny v Sovětském svazu a v jiných zemích nejsou izolované činy jednotlivců. Jsou to činy národa, který byl zachvácen mravní a duchovní epidemií, hromadnou zločinností, zvanou nacismus či hitlerismus.“¹³ Důraz

⁶ JEDLIČKA, M. Hildegarta Cecílie Haniková In: *Kriminalistika.eu* [online]. 1999 [cit. 2023-09-14]. Dostupné na: <<https://kriminalistika.eu/muzeumzla/hanikova/hanikova.html>>

⁷ *Tamtéž*.

⁸ *Tamtéž*.

⁹ EČER, B. O vině individuální a kolektivní. In: BURIAN, V. – EČER, B. *Vina a Mravnost: K procesu s Hildou Hanikovou*. Brno: Josef Pospíšil, 1924, s. 36–37.

¹⁰ *Tamtéž*, s. 39–42.

¹¹ *Tamtéž*, s. 43–45.

¹² *Tamtéž*, s. 36–37.

¹³ EČER, B. The Lessons of the Kharkov Trial. In: EČER – CENEK, *op. cit.*, s. 157.

na sociologickou stránku kriminality do určité míry objasňuje některé aspekty Ečerova přístupu k mezinárodnímu právu trestnímu, zejména pak důraz na edukativnost procesů s válečnými zločinci a nesmlouvavost ve vztahu k celému zločinnému systému a všem osobám v něm zapojených.

Kromě trestního práva se Ečer rovněž zabýval otázkami souvisejícími s pracovním právem a právem sociálního zabezpečení. Kromě právní praxe se těmto oblastem věnoval i na stránkách tisku, přičemž v jeho textech se jasně projevovalo jeho levicové sociální smýšlení. Impulsem pro Ečerovo veřejné zapojení se do debat o sociálních právech byly události z jara 1928, doby, kdy se projednával vládní návrh reformy sociálního pojištění, který mimo jiné předpokládal omezení zastoupení pojištěnců v orgánech pojišťovny a zavedení parity zaměstnavatelů a zaměstnanců v těchto orgánech.¹⁴ Ečer jako velký zastánce konceptu sociálního pojištění a jeho rozšiřování považoval za inspirativní mohutné protesty dělnictva proti reformě, které se odehrály v Praze, Brně a dalších větších městech. V tomto ohledu zvláště vyzdvíhal roli odborových svazů a poukazoval na to, že na rozdíl od politických stran dokázaly sjednotit levicovou politickou scénu.¹⁵ Motiv sjednocené levice (a později, v období nástupu fašismu, i sjednocených demokratických stran obecně) se opakovaně objevoval v Ečerových textech a politických programech jako ideální stav, kterého by mělo být dosaženo. V návaznosti na tyto události vydal Ečer v Rudé rovnosti další text, ve kterém varoval před dalšími útoky na dosažená práva dělníků. Tyto útoky demonstroval na některých případech prolamování osmihodinové pracovní doby a upozorňoval na postupné změny v judikatuře Nejvyššího soudu týkající se výše zvláštní odměny za práci přesčas, které byly pro dělníky negativní.¹⁶

Na text, ve kterém byla mimo jiné rozebírána judikatura Nejvyššího soudu a který byl patrně zamýšlen jako jednorázový, navázaly další příspěvky zabývající se aktuální normotvorbou a judikaturou v oblasti sociálních práv a advokát se stal poměrně pravidelným příspěvatelem do rubriky Dělnické právo. Kromě práce přesčas se Ečer v této rubrice věnoval například legislativě v oblasti zaopatření přestárlých osob nezajištěných prostředky ze sociálního pojištění¹⁷ či zvyšování nájemného dle zákona o ochraně nájemníků.¹⁸ V obsáhlejších textech, které se dostaly na titulní stránku Rudé rovnosti, se pak

¹⁴ WINTER, L. Vývoj našeho zákona o nemocenském pojištění dělnickém. In: JOHANIS, V. (ed.). *Vývoj sociálního pojištění u nás a v cizině*. Praha: Ústřední svaz nemocenských pojišťoven, 1928, s. 16–17.

¹⁵ Idealizovaný obraz jednotných odborů však Ečer již po roce ztratil a začal upozorňovat, že i tyto organizace kvůli roztržitosti tahají při jednání s dobře sjednocenými zaměstnavateli za kratší provaz. Viz: EČER, B. Jednotná fronta v boji o sociální pojištění. *Rudá rovnost: Týdeník komunistické opoince v ČSR*, 1928, roč. 1, č. 4, s. 1.

EČER, B. Racionalisace a zákonná ochrana práce. *Rudá rovnost: Týdeník komunistické opoince v ČSR*, 1929, roč. 2, č. 16, s. 1.

¹⁶ EČER, B. V útoku se pokračuje. *Rudá rovnost: Týdeník komunistické opoince v ČSR*, 1928, roč. 1, č. 5, s. 1.

¹⁷ Návrh tohoto předpisu Ečer kritizoval zejména kvůli ustanovení požadujícím po osobách starších 65 let příležitostnou těžkou manuální práci pro přiznání nároku na dávku. Viz: EČER, B. Návrh zákona na zaopatření přestárlých. *Rudá rovnost: Týdeník komunistické opoince v ČSR*, 1928, roč. 1, č. 41, s. 4.

¹⁸ EČER, B. Zvýšení nájemného od 1. ledna 1929. *Rudá rovnost: Týdeník komunistické opoince v ČSR*, 1929, roč. 2, č. 1, s. 6.

Ečer věnoval otázkám kolektivního pracovního práva řešeným obecnými a rozhodčími soudy.¹⁹

Výše uvedené texty ukazují poměrně úzké propojení až prolínání dvou Ečerových rolí – právníka a politika. Díky výborné znalosti judikatury ze své advokátní praxe dokázal poukazovat na aktuální témata řešená v dělnických kruzích a umně je zapojovat do vlastní politické agendy. I v oblasti pracovního práva a práva sociálního zabezpečení se objevuje pro Ečera typická snaha nepozorovat právo jako izolovaný jev, ale naopak se zaměřovat především na jeho dopady a působení ve společnosti. I z tohoto důvodu se Ečer v jednom ze svých textů vyjadřuje nezvykle pochvalně o novém trestním zákoně Ruské sovětské federativní socialistické federace z roku 1927, ačkoliv je jinak k dění v Sovětském svazu spíše kritický.

Ečer se v souvislosti se sovětským trestním právem pozitivně zmiňuje zvláště o zásadě trestní sankce jako prostředku ochrany společnosti, který nahrazuje dle Ečerova názoru již překonanou funkci trestu jako odplaty. Oceňuje pak zejména to, že sovětské trestní právo posuzuje reálnou obecnou nebezpečnost činu, bez které nemůže být čin trestný, a neomezuje se pouze na teoretickou literu zákona. Upozorňuje i na to, že klasický trest v sovětském trestním právu nahrazuje jakési opatření sociální povahy, i když tento pojmový odklon vnímá spíše v rovině teoretické, než praktické. Pozitivně pak vnímá i to, že příslušnost k rolnické či dělnické třídě již dle litery zákona není polehčující okolností. Poslední klad pak Ečer vidí v tom, že nový trestní předpis je přesnější a na rozdíl od dřívějšího zákona neumožňuje více výkladů.²⁰

Smutnou ironií osudu je, že Ečer píše o výhodách a pokrokovosti sovětského práva při příležitosti zahájení tzv. Šachtinského procesu, jednoho z prvních stalinských politických procesů namířeném proti důlním inženýrům a technikům.²¹ V daném případě jde však spíše o Ečerovu nezkušenost a neznalost reálných poměrů v Sovětském svazu a fungování práva v něm, než o nekritickou adoraci sovětského systému. V pozdějších textech je již k sovětskému právnímu modelu zdrženlivější a spíše ho nekomentuje.

Bohuslav Ečer – politik

Ečerova politická kariéra v meziválečném období byla poměrně pestrá a bouřlivá. Ještě před I. světovou válkou se stal členem Československé sociálně demokratické strany dělnické, avšak po rozkolu v této straně přešel do odštěpením nově vzniklé Komunistické strany Československa.²² Již na ustavujícím sjezdu KSC se však Ečer poměrně ostře

¹⁹ EČER, *Racionalisace a zákonná ochrana práce*, s. 1.

EČER, B. Kapitalisté porušují zákon o závodních výborech. *Rudá rovnost: Týdeník komunistické opoice v ČSR*, 1929, roč. 2, č. 17, s. 1.

²⁰ EČER, B. Ku procesu třiapadesáti (začátek). *Rudá rovnost: Týdeník komunistické opoice v ČSR*, 1928, roč. 1, č. 13, s. 2.

EČER, B. Ku procesu třiapadesáti (pokračování). *Rudá rovnost: Týdeník komunistické opoice v ČSR*, 1928, roč. 1, č. 15, s. 1–2.

EČER, B. Ku procesu třiapadesáti (dokončení). *Rudá rovnost: Týdeník komunistické opoice v ČSR*, 1928, roč. 1, č. 16, s. 7.

²¹ LENOE, M. E. *Closer to the Masses: Stalinist Culture, Social Revolution, and Soviet Newspapers*. Cambridge: Harvard University Press, 2004, s. 93–96.

²² TOMEŠ, J. EČER Bohuslav 31. 7. 1893 – 14. 3. 1954. In: VOŠÁHLÍKOVÁ, P. a kol. *Biografický slovník českých zemí, sešit 15 (Dvořák – Enz)*. Praha: Libri – Historický ústav, 2012, s. 520–521.

vymezil proti budoucímu předsedovi komunistické strany Bohumíru Šmeralovi a vyslovil obavu, že jeho předsednictví může být pro dělnictvo zklamáním.²³ Značná míra nespokojenosti s vedením KSČ je pro Ečera a brněnské křídlo strany formované kolem něj typická i v následujících letech. Tato kritika kulminuje v roce 1925 vydáním dokumentu nazvaného *Vnitřní nesnáze KSČ* známého spíše jako *Brněnské memorandum*. V tomto dokumentu Ečer a další členové brněnské komunistické buňky vystoupili proti vyloučení Josefa Bubníka z KSČ, proti diskriminaci brněnských členů s vysokoškolským vzděláním při sestavování delegací v rámci Kominterny a proti nastupující bolševizaci strany obecně.²⁴ V návaznosti na tento text byl Ečer a další spolusignatáři obviněni z podpory menševismu a trockismu a ocitli se na okraji strany a začínají se titulovat jako brněnská komunistická opozice.²⁵

Samotnou KSČ Ečer opouští za nejasných okolností v roce 1928. Na povaze definitivního Ečerova rozkolu s KSČ nepanuje obecná shoda. Dle jedné varianty byl Ečer ze strany vyloučen, dle jiné ji opustil na vlastní žádost kvůli trvajícím neshodám, odklonu od demokratických vnitřních procesů a nedostatečné reakci na rostoucí nebezpečí fašismu.²⁶ Na konci 20. let se pak Ečer, ačkoliv se stále hlásí k myšlenkám komunistické opozice, vrací do struktur sociální demokracie a prosazuje vznik širší demokratické levicové platformy.²⁷

Ečerova politická kariéra i přes výše zmíněná vystoupení na celostátních sjezdech se zaměřovala především na brněnskou komunální politiku. Od roku 1924 byl členem brněnského městského zastupitelstva a od roku 1935 rovněž druhým náměstkem starosty města Brna.²⁸ Na celostátní politické pole pak vstoupil až na konci období první republiky, když byl v roce 1937 zvolen členem ústředního výkonného výboru Československé sociálně demokratické strany dělnické.²⁹

Bližší informace o Ečerově politických názorech a jejich formování můžeme zjistit opět pomocí autorských článků v brněnském časopise *Rudá rovnost*. Svěbytnou argumentační ekvilibristiku předvedl advokát a pozdější profesor mezinárodního práva trestního v případě úplatkářské kauzy poslance Národního shromáždění za Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou Albína Chalupy. Ečer v komentáři k tomuto případu tvrdí, že Chalupova korupce není korupcí socialistickou, nýbrž korupcí, která má svůj původ v buržoazním prostředí, které podobné jednání legitimuje.³⁰ Ečer dále tvrdí, že pokud se dotčená levicová strana, v tomto případě sociální demokracie, proti takovému jednání

²³ *Protokoly ustavujícího a slučovacího sjezdu KSČ, 14.–16. května 1921, 30. října – 2. listopadu 1921*. Praha: Svoboda, 1981, s. 168–169

²⁴ Vnitřní nesnáze KSČ. *Komunistická revue, svazek 2*, 1925, roč. 2, č. 10, s. 296–308.

²⁵ Nejde však o hnutí, které se formuje v roce 1929 v návaznosti na výsledky 5. stranického sjezdu a vzestup křídla Klementa Gottwalda, brněnská skupina však po určitý čas byla součástí této širší opoziční platformy.

²⁶ DUDÁŠ, *op. cit.*, s. 23–24.

²⁷ ANEV, P. Komunistická opozice 1929–1932: Bílé místo v dějinách KSČ. *Paměť a dějiny*, 2019, roč. 13, č. 4, s. 70–71.

²⁸ TOMEŠ, *op. cit.*, s. 520.

²⁹ *Tamtéž*.

³⁰ EČER, B. K případu Albína Chalupy. *Rudá rovnost: Týdeník komunistické opozice v ČSR*, 1928, roč. 1, č. 10, s. 1–2.

jednoznačně vymezí, může ji to v očích voličů naopak posílit, přičemž jako pozitivní příklad podobného postupu uvádí opět značně nešťastně výše zmíněný Šachtinský proces.³¹

Pomocí textů v Rudé rovnosti se dají rovněž poměrně dobře zrekonstruovat některé aspekty sporu s oficiálním vedením KSČ. V roce 1928 tak Ečer spekuluje o tom, že tehdejší brněnské vedení komunistické strany se spojilo se členy vládních pravicových stran a využívá státního a policejního aparátu k potlačení opozice v rámci strany.³² Toto poněkud fantaskní obvinění vzniká v období, kdy se stranické vedení vyjadřuje o skupině kolem Ečera podobně nevybíravě a hovoří o „osobách na Švehlově výplatní pásce“ a zároveň dochází k zabavování celého nákladu Rudé rovnosti a zadržování jejich hlavních představitelů, přičemž Ečer tyto patrně nesouvisející události spojuje.³³ Ečer svůj názor rozvádí později, když tvrdí, že policie má ve vedení KSČ své důvěrníky a špicly, přičemž toto tvrzení dokládá tím, že je policie příliš přesně informována o naplánovaných protestních akcích strany.³⁴ Zároveň tvrdí, že vedení strany svým politikařením ztratilo podporu dělnických mas a vede KSČ k úpadku.³⁵

Velmi zajímavým prvkem jsou Ečerem vyslovené požadavky na budoucí fungování strany. Připouští, že rebelující členové strany nemají jednotnou politickou linii, přičemž někteří z členů opozice zastávají trockismus a jiní stojí proti němu. Zároveň však tvrdí, že v první fázi reformování strany není jednotná politická linie naprostou nezbytností a důraz by měl být spíše kladen na zajištění funkčního systému vnitrostranické demokracie.³⁶ Z Ečerových textů jednoznačně vyplývá, že požadavek na vnitřní demokratickou strukturu strany je pro něj zcela esenciální. Tuto Ečerovu celoživotní zásadu lze vnímat jako jednu z hlavních příčin jeho pozdějšího definitivního zprětrhání vazeb s KSČ i rostoucího rozčarování z dění v Sovětském svazu.

Ani změny ve vedení komunistické strany z roku 1929 neznamenalý obrát v Ečerově kritice, spíše naopak. V článku z listopadu 1929 reaguje na útok, který byl na jeho osobu veden prostřednictvím textu v týdeníku Dělnická rovnost. Ečer na tento článek, který ho obviňoval z toho, že jeho advokátní kancelář vedla exekuci na zaplacení tiskového sporu proti dvěma dělníkům, reagoval jednak žalobou, a zároveň na stránkách Rovnosti předložil svědectví dotčených dělníků, kteří vypověděli, že k tomu, aby celou věc dovedli do krajnosti a zveličili, je navedl redaktor Richard Slánský, mladší bratr Rudolfa Slánského, který byl v této době vedoucím tajemníkem v kraje Praha a členem ÚV KSČ.³⁷

Kromě sporů s celorepublikovým a brněnským vedením KSČ byla Ečerova komunální politická kariéra ve znamení častých půtek se zástupci politických stran reprezentujících německou menšinu. Ve svých pamětech pak generál justiční služby vzpomíná, že němečtí

³¹ Tamtéž.

³² EČER, B. Konfiskacemi a policejními prohlídkami proti opozici. *Rudá rovnost: Týdeník komunistické opozice v ČSR*, 1928, roč. 1, č. 17, s. 1.

³³ Tamtéž.

³⁴ EČER, B. Likvidátoři KSČ. *Rudá rovnost: Týdeník komunistické opozice v ČSR*, 1928, roč. 1, č. 18, s. 1.

³⁵ Tamtéž.

EČER, B. Jaké jsou příčiny a cíle naší akce? *Rudá rovnost: Týdeník komunistické opozice v ČSR*, 1928, roč. 1, č. 1, s. 1.

³⁶ EČER, B. Pro organizační soustředění opozice v KSČ. *Rudá rovnost: Týdeník komunistické opozice v ČSR*, 1928, roč. 1, č. 2, s. 1.

³⁷ EČER, B. Sensace „Dělnické rovnosti“. *Rudá rovnost: Týdeník komunistické opozice v ČSR*, 1929, roč. 2, č. 54, s. 2–3.

zastupitelé ochromovali činnost brněnského městského zastupitelstva, přičemž jejich aktivity rostla souběžně se vzestupem národních socialistů v Německu a posilováním pozic Henleinovy Sudetoněmecké strany (SdP) v Československu.³⁸ Boj proti fašismu se stává tématem, které Ečer v průběhu 30. let opakovaně akcentuje. Obava z rostoucího vlivu nacistů a fašistů na mezinárodní i domácí politické scéně ho vede k opatrné podpoře členství sociální demokracie ve vládní koalici,³⁹ a později i k návrhům možné hlubší spolupráce se stranami stojícími na opačné straně politického spektra. Na konci roku 1934 tak přichází s textem, ve kterém se odklání od svých dřívějších radikálnějších názorů a konstatuje, že s ohledem na dobové události ohrožující samotný demokratický systém již nestačí pouhé vytvoření jednotné marxistické fronty.⁴⁰ Dle Ečera by bylo žádoucí povznést se nad stranické půtky a vytvořit širokou republikánsko-demokratickou protifašistickou koalici, která by kromě levicových stran sdružovala i strany středové a středopravicové, například lidovce, či dokonce agrárníky.⁴¹ Ečer tímto článkem prokazuje své realistické hodnocení aktuální domácí situace a politickou předvídatost. Výše zmíněný text však nelze vnímat jako opuštění jeho prodělnických levicových pozic, které se ostatně nadále projevují v jeho komunální politické činnosti, ale spíše jako obecný apel směřující zejména k stranickým špičkám Československa.

Pokud Ečer připouštěl a podporoval možnost spolupráce demokratických československých stran, ostře se stavěl proti jakékoliv spolupráci s SdP. Jeho poslední významnější předválečný text se tak věnoval drtivé kritice postupu, který v novoročním projevu navrhl předseda Agrární strany Rudolf Beran, dle kterého měl být s SdP veden kompromisní dialog a do vládní struktury měli být zapojeni i zástupci Národního sjednocení a Hlinkovy slovenské ľudové strany a v konečném důsledku tak měla vznikat koalice na pravicovém půdorysu. Ečer v textu *Pana poslance Berana nebezpečné torpédo* z ledna 1938 upozorňuje, že účast zástupců Národního sjednocení povede k vyostření sociálních nepokojů v zemi, a že Hlinkova slovenská ľudová strana bude ve vládě prosazovat své požadavky a zájmy i za cenu markantního oslabení Československé republiky jako

³⁸ EČER – CENEK, *op. cit.*, s. 19.

³⁹ Ečer se domnívá, že účast ve vládě nemusí být nutně ku prospěchu šíření socialistických ideálů, ale zároveň tvrdí, že je důležitá pro zachování funkční demokracie v Československu, jejíž udržení Ečer vzhledem k aktuální světové i domácí politické situaci považuje za stěžejní. EČER, B. Účast socialistů ve vládě, problém demokracie a jednotné fronty. *Rudá rovnost: Týdeník komunistické oposice v ČSR*, 1929, roč. 2, č. 59, s. 5.

⁴⁰ Sjednocením levice se Ečer ve svých textech zabýval hlavně na přelomu 20. a 30. let. Jeho hlavním argumentem bylo, že fragmentace levicových sil je luxusem, který si není možné dovolit, přičemž se odvolával na sjednocení rakouských socialistických sil v Hainfeldu v roce 1888. Viz například: EČER, B. Hainfeld, část III – poučení z Hainfeldu. *Rudá rovnost: Týdeník komunistické oposice v ČSR*, 1929, roč. 2, č. 4, s. 3–4. EČER, B. Sjednocení komunistické oposice. *Rudá rovnost: Týdeník komunistické oposice v ČSR*, 1929, roč. 2, č. 56, s. 1.

EČER, B. Sjednocení kapitalistické třídy, ofensiva reakce a nutnost společné obrany dělnické třídy. *Rudá rovnost: Týdeník komunistické oposice v ČSR*, 1928, roč. 1, č. 39, s. 6.

EČER, B. Manifestace tvůrčí síly, kulturního pokroku a sjednocení třídního socialismu. *Rudá rovnost: Týdeník komunistické oposice v ČSR*, 1929, roč. 2, č. 57, s. 1.

⁴¹ Tento text vychází již v sociálně-demokratickém časopise *Rovnost*, na jehož stránkách začali publikovat kromě Ečera i další dřívější přispěvatelé *Rudé rovnosti*. Viz: EČER, B. Do roku, který rozhodne o osudu Evropy. *Rovnost: Časopis československé sociálně-demokratické strany dělnické*, 1934, roč. 43, č. 52, s. 1.

celku.⁴² Jakoukoliv dohodu s Henleinem, či dokonce účast SdP ve vládě pak Ečer apriori odmítal a upozorňoval na to, že jakákoliv obdobná dohoda bude stejně podléhat schválení Adolfa Hitlera, že vládní angažmá SdP by umožnilo nacistům přímo ovlivňovat československou politiku a ohrožovat celistvost státu, a že jakékoliv garance státní nezávislosti, které Henlein nebo Hitler nabídne, nemají jakoukoliv výpovědní hodnotu a nelze jim, vzhledem k dřívějším činům obou jmenovaných, jakkoliv důvěřovat.⁴³ Nelze pominout, že i tento text částečně vychází z Ečerova levicového politického přesvědčení, nicméně i přes toto zatížení jde o střízlivý odhad budoucího vývoje vycházející z předchozích zkušeností se zmiňovanými stranami a Ečer tak opětovně dokazuje velký politický přehled a prozíravost.

Jak již bylo naznačeno, Ečerův komunální politický program se zaměřoval zejména na sociální témata trápící Brno, přičemž na tomto nic nezměnil ani jeho návrat do sociální demokracie, ani jeho větší důraz na globální téma rozmachu fašismu ve 30. letech. Jako hlavní témata se v jeho kampaních objevovaly boj s nezaměstnaností a bytovou krizí a snaha o restrukturalizaci a zefektivnění obecní správy a samosprávy.⁴⁴

Obecně lze z Ečerovy politické kariéry vyčíst dvě základní charakteristiky. Na jedné straně je to již zmíněná oddanost myšlenkám sociální spravedlnosti a posílení postavení dělnictva. Zároveň je však z jeho textů možné vyčíst i hlubokou úctu a oddanost demokracii, přičemž, jak se ukázalo v některých vypjatých okamžicích, ochrana demokracie byla takřka jedinou hodnotou, která dokázala pozastavit Ečerovo poměrně radikální prosazování levicové politiky a na čas ho usmířit s politickými oponenty ze středových a pravických politických stran.

Bohuslav Ečer – komentátor mezinárodního dění

Bohuslav Ečer se ve svých novinových a časopiseckých textech nezabýval pouze právem, judikaturou a domácí politikou. Čile sledoval a glosoval mezinárodní dění, přičemž v popředí jeho zájmu nepřekvapivě stál Sovětský svaz, jehož politický vývoj sledoval s velkým zájmem kvůli svým vlastním levicovým názorům, a nacistické Německo a fašistická Itálie, které vnímal jako existenční hrozby pro Československo i evropské demokratické uspořádání.

Na rozdíl od jiných představitelů socialistických stran nevnímal Ečer dění v Sovětském svazu výlučně nekriticky. Častým terčem jeho kritiky se stal Nikolaj Ivanovič Bucharin, kterému vyčítal, že na sjezdech a zasedáních Kominterny nevybíravě útočí na sociální demokraty, označuje je za vědomé či nevědomé agenty imperialismu a vráží tak klín mezi komunisty a sociální demokracii.⁴⁵ Kritika Bucharina a jeho vyjádření patrně měla původ

⁴² EČER, B. Pana poslance Berana nebezpečné torpédo. *Rovnost: Časopis československé sociálně-demokratické strany dělnické*, 1938, roč. 47, č. 2, s. 1.

⁴³ *Tamtéž*.

⁴⁴ EČER, B. Bytová nouze ve Velkém Brně. *Rudá rovnost: Týdeník komunistické oposice v ČSR*, 1929, roč. 2, č. 34, s. 1–2.

EČER, B. Plníme svůj program na brněnské radnici. *Rovnost: Časopis československé sociálně-demokratické strany dělnické*, 1936, roč. 45, č. 10, s. 1.

EČER, B. Dělnictvo a samospráva. *Rovnost: Časopis československé sociálně-demokratické strany dělnické*, 1937, roč. 46, č. 37, s. 2.

⁴⁵ EČER, B. Prospěje usnesení VI. sjezdu Komunistické internacionály Sovětskému svazu? *Rudá rovnost: Týdeník komunistické oposice v ČSR*, 1928, roč. 1, č. 22, s. 1.

v již zmíněném Ečerově přesvědčení o nutnosti spolupráce a budoucího sjednocení všech levicových stran napříč politickým spektrem.

Ečer zároveň usiloval o úzkou spolupráci všech evropských levicových stran, která by ve jménu prospěchu dělnictva překonávala státní hranice. Z těchto pozic proto kritizoval diplomatickou návštěvu afghánského krále Amanulláha v Sovětském svazu. Snahu navázat užší diplomatické styky s králem, tedy ze své podstaty představitelem imperialismu, vnímal jako zpronevření se myšlence boje za světovou sociální revoluci. Sovětský svaz podle něj upřednostnil své vlastní individualistické zájmy na proražení mezinárodní izolace před zájmy celosvětového dělnictva.⁴⁶ Zvlášť zavrženíhodné podle něj byly snahy vykreslit afghánského krále jako revolucionáře. Dle Ečerova názoru byl: „každý, kdo věří v revoluční poslání kteréhokoliv krále, beznadějným idiotem a kdo v to nevěří, a přesto to hlásá, politickým podvodníkem.“⁴⁷ Ečerova nezvykle ostrá kritika vycházela i z tehdejšího postavení Lva Davidoviče Trockého, který se nacházel v exilu v kazašském Almaty. Ečer dával tento nucený exil Leninova blízkého spolupracovníka do kontrastu se slavnostmi a opulentními hostinami pořádanými na počest krále Amanulláha.⁴⁸

Ečerův vztah k Trockému byl pozoruhodný a poměrně dobře demonstroval povahu budoucího generála justiční služby. Ečer neměl na Lva Davidoviče Trockého žádné vazby a, jak již bylo zmíněno výše, patřil k výrazným kritikům myšlenek trockismu. Se stejnou hlasitostí, s jakou kritizoval Trockého myšlenky, se však Ečer postavil proti jeho perzekuci a pronásledování. Ečer neváhal Stalinovy metody připodobnit k praktikám bývalého carského režimu a pokoušel se organizovat akci usilující o osvobození Trockého z maláří silně postiženého Almaty.⁴⁹ Důvody drtivé a zcela otevřené kritiky Stalina a jeho systémů lze spatřovat ve více rovinách. Trockého perzekuce na jedné straně představovala pro Ečera kruté vystřízlivění z představ o budoucí sjednocené levici a o tom, že ve státech prohlašujících se za „proletářskou demokracii“ nebude možné pronásledovat názorové oponenty. Zároveň se zde projevuje i Ečerova oddanost spravedlnosti – z jeho textů vyplývá, že na Trockého afěře ho zásadním způsobem rozčilovala absence jakékoliv obžaloby a důkazů a postupy, které připomínaly dřívější, carským státem prováděné zločiny. Tyto zásady a důraz na formálně správný procesní postup si Ečer později přenesl i do agendy procesů s nacistickými zločinci V neposlední řadě Ečer odsuzoval i zpronevření se původním Marxovým zásadám. Tento prvek svého rozčarování v roce 1929 rozpracoval v textu nazvaném *Jak by soudil K. Marx o persekuci opozičníků v Sov. svazu*.⁵⁰

Na rozdíl od stalinského vedení Sovětského svazu vyjádřil Ečer své sympatie k ruským pronásledovaným menševickým emigrantům a dalším představitelům umírněného

EČER, B. Obrana Sovětského svazu. *Rudá rovnost: Týdeník komunistické opozičníků v ČSR*, 1928, roč. 1, č. 23, s. 1–2.

⁴⁶ EČER, B. Afgánský král Amanullah v Moskvě – tvůrce Rudé armády Trocký na Sibíři. *Rudá rovnost: Týdeník komunistické opozičníků v ČSR*, 1928, roč. 1, č. 9, s. 1–2.

⁴⁷ *Tamtéž*, s. 1.

⁴⁸ *Tamtéž*.

⁴⁹ EČER, B. Život soudr. Trockého v nebezpečí. *Rudá rovnost: Týdeník komunistické opozičníků v ČSR*, 1928, roč. 1, č. 30, s. 1.

EČER, B. V akci na záchranu s. Trockého a soudruhů musí být pokračováno! *Rudá rovnost: Týdeník komunistické opozičníků v ČSR*, 1928, roč. 1, č. 32, s. 1.

⁵⁰ EČER, B. Jak by soudil K. Marx o persekuci opozičníků v Sov. svazu. *Rudá rovnost: Týdeník komunistické opozičníků v ČSR*, 1929, roč. 2, č. 12, s. 3–4.

sociálnědemokratického křídla. Zvláště oceňoval to, že se dle jeho názoru dokázali přenést nad stranické spory, což dokládal na příkladu telegramu, prostřednictvím kterého kazaňští menševičtí vůdci gratulovali do Francie ke spojení tamních sociálních demokratů a komunistů.⁵¹

I přes značnou kritiku na konci dvacátých let dokázal Ečer ocenit některé kroky oficiálního vedení Sovětského svazu z let 30., zvláště pak ty, které korelovaly s jeho názorem o nutnosti vytvoření co nejširší protifašistické koalice. Podporoval proto vstup Sovětského svazu do Společnosti národů v roce 1934 a jeho větší zapojení do struktur mezinárodního smluvního práva, i přes výhrady, které ke Společnosti národů měli jak představitelé Sovětského svazu, tak Ečer sám.⁵² Na konci roku 1936 pak ocenil i rostoucí vojenskou sílu Sovětského svazu, kterou mylně považoval za garanci míru v Evropě a dostatečný odstrašující prostředek vůči nacistickým expanzivním tendencím.⁵³

Jak vyplývá z výše uvedených odstavců, Ečerův vztah k Sovětskému svazu se v meziválečném období znatelně vyvíjel. Fázi bezmezného nadšení nahradila určitá deziluze způsobená počátkem stalinských čistek, které stály v přímém rozporu ke všemu, v co Ečer věřil. V předválečných letech však Ečer dospěl k názoru, že Sovětský svaz i přes všechny své nedostatky představuje hlavní sílu bránící celoevropskému nástupu fašismu. I přes to se však již nikdy, ani po skončení II. světové války, nevrátilo původní nekritické obdivné nahlížení na politické uspořádání Sovětského svazu.

Pokud Ečer projevoval určitou naivitu ve vztahu k Sovětskému svazu, nebezpečí nastupujícího fašismu v Evropě si plně uvědomoval, a brojil proti němu již od konce 20. let. V roce 1929 konstatuje, že fašismus je v Československu podceňován a je spojován pouze s gajdovskými bojůvkami.⁵⁴ Ečer však poukazuje na to, že dle zpráv mezinárodních socialistických organizací se na jaře 1929 v sedmi evropských zemích fašisté podílejí na vládě a takřka ve všech zemích existuje organizované fašistické hnutí, nebo alespoň silné fašistické tendence.⁵⁵ Ečer přesně předvídá, že pokud v Evropě v nejbližších letech zavládne diktatura, půjde o diktaturu fašistickou. V návaznosti na tuto predikci poprvé volá po již zmíněné široké demokratické protifašistické koaliční platformě.⁵⁶

V souvislosti s uvědoměním si fašistické hrozby Ečer ostře vystupoval proti všem, kteří dle jeho názoru tento politický směr propagovali. Drtivé kritiky není ušetřen ani věhlasný právní teoretik František Weyr kvůli reportáži z kongresu Voltovy nadace, který se v roce 1932 konal v Římě. Weyr ve svém textu konstatuje, že Mussoliniho fašismus je sice nenapodobitelný mimo Itálii kvůli antickému dědictví země, avšak jeho úspěchy v modernizaci apeninského státu nelze popřít.⁵⁷ Ečer ve Weyrově textu vidí legitimizaci

⁵¹ EČER, B. Ruští sociální demokraté o akční jednotě dělnických stran a o problému ruském. *Rovnost: Časopis československé sociálně-demokratické strany dělnické*, 1934, roč. 43, č. 38, s. 1.

⁵² EČER, B. Sovětský svaz, Společnost národů a revise mírových smluv. *Rovnost: Časopis československé sociálně-demokratické strany dělnické*, 1934, roč. 43, č. 1, s. 1.

⁵³ EČER, B. SSSR. Spolehlivý obránce míru. *Časopis československé sociálně-demokratické strany dělnické*, 1936, roč. 43, č. 46, s. 1.

⁵⁴ EČER, B. Boj proti fašismu. *Rudá rovnost: Týdeník komunistické oposice v ČSR*, 1929, roč. 2, č. 10, s. 2.

⁵⁵ *Tamtéž.*

⁵⁶ *Tamtéž.*

⁵⁷ Weyr ve svém textu rovněž hodnotí i zástupce německých nacistů, kteří se kongresu rovněž účastnili, a staví se k nim podstatně rezervovaněji a kritičtěji než k italským hostitelům. Viz: WEYR, F. Z Voltovy kongresu v Římě. *Lidové noviny*, 1932, roč. 40, č. 619, s. 1–2.

fašistického režimu, byť možná neúmyslnou, a upozorňuje, že profesor v důsledku propagační prezentace italského státu nevnímá stinné stránky Mussoliniho vlády, což je dle Ečerova názoru krajně nebezpečné.⁵⁸ Explicitní a nekompromisní kritika Weyrova článku naznačuje, že Ečer si dobře uvědomoval fašistické snahy o vlastní legitimizaci a usiloval o to, aby tyto snahy selhaly, fašismus se nešířil do dalších zemí a strany k němu se hlásící zůstaly v kontextu evropské politiky v izolaci.

S podobným důrazem varoval Ečer před sblížením Itálie a Rakouska v první polovině 30. let za vlády rakouských kancléřů Dollfusse a Schuschnigga. Ečer poměrně správně popsal aktuální stav v Rakousku, avšak v prognóze dalšího vývoje v sousední zemi se fatálně mýlil. Jeho vize úspěšné dělnické revoluce zůstala nenaplněna.⁵⁹ Ečer kritizoval i další činnosti fašistické Itálie na mezinárodním poli. Opakovaně upozorňoval na tichou podporu, kterou Mussoliniho režim, ale například i maďarská fašistická uskupení, poskytovaly Ante Pavelićovi a chorvatskému revolučnímu hnutí Ustaša. Teroristické činy Ustašovců byly dle Ečera financovány z Itálie, která rovněž poskytovala materiální zajištění a prostředky umožňující pachatelům uniknout spravedlnosti.⁶⁰ Právě tato synergie a posílená spolupráce mezi fašistickými uskupeními z různých států pak podle Ečera představovala jedno z hlavních nebezpečí pro Evropu.

Napadení Habeše Ečera nepřekvapivě pobouřilo a utvrdilo ho v jeho názoru, že fašistická Itálie je barbarský stát, kde nevládne právo a který nepatří do mezinárodního společenství. V souvislosti s italským útokem Ečer očekával a podporoval rozhodnou, klidně i vojenskou odpověď ze strany Společnosti národů. I v tomto případě se však jeho předpověď neukázala jako správná.⁶¹

Stranou Ečerova zájmu nezůstala ani občanská válka ve Španělsku. Československý politik se domníval, že vlády Francie a Velké Británie se snaží udržovat již pouze na papíře existující neutralitu a dostatečně nepodporují španělskou vládu, zatímco fašistické síly významně podporují povstalecké armádní kruhy.⁶² Naopak vyzdvihoval přístup Sovětského svazu a různých národních dělnických hnutí.⁶³ Rovněž vyjádřil domněnku, zpětně hodnoceno opět chybnou, že události ve Španělsku skončí porážkou Francisca Franca a můžou být počátkem pádu fašistických režimů v Evropě.⁶⁴

⁵⁸ EČER, B. V září fašistického slunce. *Rovnost: Časopis československé sociálně-demokratické strany dělnické*, 1932, roč. 41, č. 51, s. 1.

⁵⁹ EČER, B. Co se děje v Rakousku? *Rovnost: Časopis československé sociálně-demokratické strany dělnické*, 1934, roč. 43, č. 37, s. 1.

⁶⁰ EČER, B. Zodpovědnost fašismu za vraždy v Marseille. *Rovnost: Časopis československé sociálně-demokratické strany dělnické*, 1934, roč. 43, č. 42, s. 1.

EČER, B. Jak italští fašisté pomáhali chorvatským teroristům. *Rovnost: Časopis československé sociálně-demokratické strany dělnické*, 1934, roč. 43, č. 43, s. 1.

⁶¹ EČER, B. Zákon paktu nebo zákon džungle? *Rovnost: Časopis československé sociálně-demokratické strany dělnické*, 1934, roč. 44, č. 41, s. 1.

⁶² EČER, B. Anglické dělnické hnutí a španělská občanská válka. *Rovnost: Časopis československé sociálně-demokratické strany dělnické*, 1936, roč. 45, č. 36, s. 1.

⁶³ *Tamtéž*.

EČER, B. Sovětský svaz sjednává jasno v otázce španělské neutrality. *Rovnost: Časopis československé sociálně-demokratické strany dělnické*, 1936, roč. 45, č. 42, s. 1.

⁶⁴ EČER, B. Do rozhodujícího roku. *Rovnost: Časopis československé sociálně-demokratické strany dělnické*, 1937, roč. 46, č. 1, s. 1.

Brněnský advokát se rovněž věnuje povaze a budoucím agresivním úmyslům nacistického Německa. Již v roce 1933 pomocí analýzy Hitlerova manifestu *Můj boj* a Rosenbergova *Mýtu* 20. století dochází k jednoznačnému závěru, že navzdory proklamacím nacisté plánují rozpoutat válečný konflikt a následně opanovat celou Evropu.⁶⁵ Zde se Ečerova analýza ukazuje jako zcela přesná na rozdíl od některých jeho predikcí.

Zvláštní směs přesných postřehů a nezdařilých prognóz pak představuje Ečerovo hodnocení tzv. Noci dlouhých nožů. Podle něj se likvidací čelných představitelů SA nacistická strana definitivně přestala schovávat za socialismus, ke kterému se ve svém názvu hlásila, a sociálně-revoluční politiku a přiznala, že je partají autokratickou, která se opírá o podporu německých zbrojařů, ocelářů, uhlobaronů a dalších velkopodnikatelů.⁶⁶ V duchu výše naznačeného nezřízeného optimismu Ečer předvídal, že tato událost odstartuje sociální bouře, které v konečném důsledku povedou k pádu Hitlerova režimu.⁶⁷ Domníval se, že Hitlera doženou nesplněné sliby z oblasti sociální politiky a politiky zaměstnanosti, a že dojde k obnovení organizovaného odporu dělnictva, které doplní městská střední třída, sedláci a rolníci.⁶⁸ I v tomto případě se opakuje vzor Ečerových fatálně mylných předpovědí, které se objevovaly i v jiných případech.

V druhé polovině 30. let pak Ečer se znepokojením sledoval aktivitu osy Řím–Berlín. Tušil, že se obě země připravují na válku, a proto se pokoušel apelovat na spojenecké státy, Francii a Velkou Británii, aby posílily svou aktivitu a snažily se vyrovnávat poměr sil v Evropě.⁶⁹ Na začátku roku 1938 pak už Ečer neměl nejmenší pochybnost o tom, že minimálně nacistické Německo se intenzivně připravuje na brzký válečný konflikt, a apeluje na to, aby Československo prohlubovalo zahraniční spolupráci a soustředilo se na obranné a zbrojní úkoly.⁷⁰

Ečerovy komentáře k vzestupu fašismu v první polovině 30. let ukazují dvě tváře. Na jedné straně dokázal brněnský právník pregnančně vystihnout aktuální stav a pojmenovat možná nebezpečí z něj plynoucí. Na straně druhé ve svých předpovědích budoucího vývoje v Evropě propadal nemístnému optimismu a důvěře v sílu dělnického hnutí jako garanta míru a nositele společenské změny. Tento přístup lze vysvětlovat jeho politickým smýšlením, avšak v konečném důsledku ubíral Ečerovým analýzám na důvěryhodnosti. Bez zajímavosti není ani to, že z Ečerových textů vyplývá, že v tomto období vnímal jako hlavní hrozbu pro evropský mír fašistickou Itálií, nikoliv nacistické Německo.

⁶⁵ EČER, B. Válečný program německého fašismu. *Rovnost: Časopis československé sociálně-demokratické strany dělnické*, 1933, roč. 42, č. 15, s. 1–2.

⁶⁶ EČER, B. První blesky sociální bouře v Německu. *Rovnost: Časopis československé sociálně-demokratické strany dělnické*, 1934, roč. 43, č. 27, s. 1.

EČER, B. Jak jsou seskupeny síly dnešního německého režimu? *Rovnost: Časopis československé sociálně-demokratické strany dělnické*, 1934, roč. 43, č. 28, s. 1–2.

EČER, B. Stav protifašistických sil v Německu a perspektiva německého vývoje. *Rovnost: Časopis československé sociálně-demokratické strany dělnické*, 1934, roč. 43, č. 29, s. 1.

⁶⁷ EČER, *První blesky sociální bouře v Německu*, s. 1.

⁶⁸ EČER, *Stav protifašistických sil v Německu a perspektiva německého vývoje*, s. 1.

⁶⁹ EČER, B. Co ujednal Mussolini s Hitlerem? *Rovnost: Časopis československé sociálně-demokratické strany dělnické*, 1937, roč. 46, č. 41, s. 1.

EČER, B. Osa Berlín–Řím jedná, Osa Paříž–Londýn studuje a ustupuje. *Rovnost: Časopis československé sociálně-demokratické strany dělnické*, 1937, roč. 46, č. 41, s. 1.

⁷⁰ EČER, B. Válečný kabinet. *Rovnost: Časopis československé sociálně-demokratické strany dělnické*, 1937, roč. 47, č. 7, s. 1.

Události v Sovětském svazu a rostoucí vliv fašismu v Evropě byly hlavními tématy, kterými se Ečer ve svých článcích zabýval. Nelze však zcela pominout i některá další témata, jakými byly například již naznačená a soustavná kritika činnosti Komunistické internacionály či politická situace ve Francii a Velké Británii. Postřehy a komentáře k těmto tématům odpovídaly již nastíněné Ečerově argumentační linii, a proto nejsou v tomto textu podrobněji analyzovány.

Závěr

Na základě zkoumání autorských časopiseckých a knižních statí lze konstatovat, že Bohuslav Ečer byl skutečně renesanční osobností a zabýval se rozličnými tématy. Z textů však vyplývají některé základní rysy jeho osobnosti. Ečer byl v první řadě a za všech okolností demokratem. Neméně výrazným rysem byla i jeho oddanost spravedlnosti, kterou prosazoval zcela nediskriminačně, přičemž se dokázal zastat i svých oponentů a nepřátel, pokud byli nespravedlivě pronásledováni. Jeho zájem o sociální politiku a socialismus obecně z něj činil prototyp sociálně-demokratického politika. Navzdory svým levicově-revolučním názorům se hlásil k masarykovské demokratické tradici a odmítal válku a násilí jako prostředek řešení konfliktů. V akademické rovině je možné Ečera považovat za jednoho z průkopníků sociologického přístupu k právu na našem území. V neposlední řadě jeho analytické a pozorovací schopnosti mu umožňovaly bryskně a trefně komentovat a hodnotit domácí i světovou politiku, ačkoliv při tvorbě některých závěrů podléhal přehnanému optimismu a určité naivitě. Všechny tyto vlastnosti tvořily dobrý základ pro jeho následnou činnost v oblasti trestání válečných zločinců, při které kombinoval své právnické, analytické a argumentační dovednosti a postupoval v duchu demokratické humanistické tradice.

Zdeněk Kratochvíl: od občanského zákoníku (1964) k zákonu o soudní rehabilitaci (1968)¹

Jan Kabát

*Masarykova univerzita, Právnická fakulta,
Katedra dějin státu a práva
Kontaktní e-mail: Jan.Kabat@law.muni.cz
ORCID: 0000-0001-6469-0491*

Zdeněk Kratochvíl: From the Civil Code (1964) to the Judicial Rehabilitation Act (1968)

Abstract:

This article deals with the life and career of a lesser-known personality of Zdeněk Kratochvíl (1922–2012), a civil servant, legislator, university lecturer and writer who contributed to the formation of the new concept of socialist civil law and other issues related to the fixation of the so-called consolidation of socialist legality and the people's judiciary according to the requirements of Central Committee of the Communist Party of Czechoslovakia. The article looks at Kratochvíl's legal career among others through the lens of two important contemporary Czechoslovak regulations (the Civil Code of 1964 and the Judicial Rehabilitation Act of 1968) which implementation he personally participated. While the first named statute brought him to the top of his career the second heralded his steep fall.

¹ Tato studie vznikla na Masarykově univerzitě v rámci projektu MUNI/A/1215/2022 „Proměny českého soudnictví ve dvacátém století“ podpořeného z prostředků účelové podpory na specifický vysokoškolský výzkum, kterou poskytlo MŠMT v roce 2023.

Tato studie dále představuje publikační výstup z konference „Antonín Švehla, Alois Rašín a ti druzí – Československý stát a právo a jeho osobnosti“, která se uskutečnila dne 13. 6. 2023 ve Frýdlantském salonku Senátu Parlamentu ČR za společné organizace Katedry právních dějin Právnické fakulty UK a Stálé komise Senátu pro Ústavu České republiky a parlamentní procedury. Obsah tohoto příspěvku byl mimo jiné zpracován na základě vzpomínek a skutečností poskytnutých dcerou doc. JUDr. Zdeňka Kratochvíla, JUDr. Hanou Kundratovou.

Keywords: socialism; legislation; Ministry of Justice; Civil Code; Judicial Rehabilitation Act

Klíčová slova: socialismus; legislativa; ministerstvo spravedlnosti; občanský zákoník; zákon o soudní rehabilitaci

DOI: 10.14712/2464689X.2024.6

Úvod

Tradičními nástroji, pomocí kterých právní historici zkoumají dějinné proměny právních konstrukcí, jsou historické prameny poskytující důkazy o dané lidské činnosti. Za pomoci těchto pramenů současnosti zprostředkovávají zobecněné premisy fungování právních institutů a jejich dobovou interpretaci. Poslední dobou se však lze setkat s postupem, na základě kterého právní historici zkoumají výzkumný objekt prostřednictvím biografie konkrétních osobností. Je to logické, neboť právo či jeho dílčí části nejsou ničím jiným než produkty lidské činnosti, za kterými stojí konkrétní osobnosti.

Tento článek pojednává o životě a profesní dráze méně známé osobnosti Zdeňka Kratochvíla, který se v mezích své vrcholné kariéry na ministerstvu spravedlnosti zásadním způsobem podílel na rekodifikaci socialistického civilního práva (občanský zákoník, občanský soudní řád a zákon o rodině) po vydání Socialistické ústavy ČSSR z roku 1960. Kromě toho se ze své funkce podílel na řešení celé řady dalších právně-legislativních úkolů, mimo jiné na uzákonění a implementaci zákona o soudní rehabilitaci z roku 1968, který předznamenal jeho profesní pád a patrně i ideologický odklon. Článek tak prostřednictvím biografie doložené zejména archivními materiály nahlédne do zákulisí příprav důležitých, tehdy platných právních předpisů, což je jeho hlavní přínos k současnému stavu poznání v této oblasti právních dějin. Co do své struktury článek nejprve pojednává o mládí a profesním směřování Z. Kratochvíla, následně jeho podílu na rekodifikaci civilního práva v šedesátých letech, o vrcholu kariéry a jeho odchodu do ústraní. Nakonec článek shrne právnícké dílo Z. Kratochvíla.

Mládí a profesní směřování vstříč kariéře legislativce

Z. Kratochvíl se narodil dne 7. 2. 1922 v Sedlčanech v rodině učitele a ředitele měšťánské školy, později správce městského muzea Antonína (* 16. 4. 1890 v Rudolticích u Vrchotových Janovic, † 30. 4. 1967)² a Ludmily roz. Kymlové, která byla většinu svého života v domácnosti. Měl jednu sestru.³ Po ukončení obecné školy (1927–1932) získal Z. Kratochvíl středoškolské vzdělání na osmiletém reálném gymnáziu v Benešově (1932–1941), které absolvoval složením maturitní zkoušky dne 9. 5. 1941.⁴ V mládí měl všestranné

² Antonín Kratochvíl je považován za významnou osobnost Sedlčanska. Kromě výše uvedeného působil jako kronikář a redaktor. Je autorem publikace: KRATOCHVÍL, A. *Dějiny města Sedlčan*. Sedlčany: Staněk a spol., 1938.

³ NA, fond Policejní ředitelství Praha II (nezpracováno), policejní přihláška Zdeňka Kratochvíla ze dne 19. 7. 1943.

⁴ AUK, fond Právnická fakulta Univerzity Karlovy (dále „PF UK“), ka. 13 (prozatímní číslování), osobní zaměstnanecký spis Zdeněk Kratochvíl – Evidenční list pracovníka č. III/67.

zájmy. Věnoval se sportu, angažoval se v Sokole, Junáku a zároveň působil v ochotnickém divadle v Sedlčanech. Rovněž se věnoval drobné literární činnosti spočívající v psaní básní a dramatických her.

Po středoškolských studiích pracoval Z. Kratochvíl od roku 1941 nejprve jako úředník Okresní nemocenské pojišťovny v Sedlčanech, v roce 1942 jako úředník Městského úřadu v Benešově a poté v roce 1945 na obdobné pozici v Sedlčanech.⁵ Za protektorátu se drobnými činnostmi (zejména distribucí protirežimního komunistického tisku v Benešově)⁶ zapojil do komunistické odnože československého odboje.⁷ V odboji, a patrně i pod vlivem válečných událostí, se zhlédl v komunistické ideologii. Brzy po konci války se ke dni 20. 7. 1945 oficiálně stal členem KSČ.⁸ Kromě vstupu do strany se po válce stal také posluchačem pražské právnické fakulty, kterou absolvoval v letech 1945–1948. Doktorem práv byl promován 9. 7. 1948.

Po studiu práv se Z. Kratochvíl začal angažovat v praxi i akademické sféře. Nutno poznamenat, že jeho profesní postup byl poměrně dynamický. Nejprve Z. Kratochvíl nastoupil jako auskultant u okresního soudu v Sedlčanech, později působil u okresního soudu v Táboře, odkud byl v roce 1950 na velmi krátkou dobu uvolněn pro ministerstvo spravedlnosti a později pro Sekretariát Právní rady ÚV KSČ. Během krátkého období v roce 1951 ještě působil u okresního soudu ve Voticích.⁹ V roce 1951 přešel jako odborný asistent na Vysokou školu politických a hospodářských věd a v období od 1. 11. 1952 do 31. 1. 1953 pak na katedru občanského práva a rodinného práva Právnické fakulty Univerzity Karlovy.¹⁰ Během akademického období se Z. Kratochvíl dne 27. 8. 1951 oženil s Boženou, roz. Němcovou (* 27. 8. 1924, † 18. 12. 2015), která byla původním povoláním zdravotní sestrou bez politické příslušnosti. S manželkou měl dvě děti, dceru Hanu (* 1951) a syna Zdeňka (* 29. 5. 1954, † 14. 4. 2007).¹¹

Po poměrně krátkém angažmá na akademické půdě, byl Z. Kratochvíl po dohodě Ministerstva vysokých škol a generální prokuratury v souladu s § 17 písm. b) zákona o pracovních a platových poměrech státních zaměstnanců, *ex officio* převeden do oboru generální prokuratury, a to s účinností od 1. 2. 1953.¹² V rámci prokuratury Z. Kratochvíl působil jako prokurátor se zaměřením na soudní dozor prokuratury v občanskoprávních věcech, a to do 31. 3. 1956.

⁵ ZÍTEK, A. – PAŽOUT, J. *Lexikon nejvyšších představitelů československé justice a prokuratury v letech 1948–1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2019, s. 172.

⁶ AUK, fond PF UK, ka. 4 (prozatímní číslování), habilitační spis Zdeněk Kratochvíl – Kádrový posudek ministerstva spravedlnosti, schválený tamní ZO KSČ dne 5. 9. 1963, č.j. 80/1963.

⁷ AUK, fond PF UK, ka. 4 (prozatímní číslování), habilitační spis Zdeněk Kratochvíl – Návrh na jmenování JUDr. Zdeňka Kratochvíla docentem pro obor občanského a rodinného práva ze dne 17. 10. 1963, č.j. FP 1534/63.

⁸ *Tamtéž*.

⁹ ZÍTEK – PAŽOUT, *op. cit.*, s. 172.

¹⁰ AUK, fond PF UK, ka. 13 (prozatímní číslování), osobní zaměstnanecký spis Zdeněk Kratochvíl – Potvrzení o přihlášce zaměstnance k pojištění pro zaměstnavatele ze dne 1. 11. 1952 a potvrzení o odhláše k pojištění pro zaměstnavatele ze dne 31. 1. 1953.

¹¹ AUK, fond PF UK, ka. 13 (prozatímní číslování), osobní zaměstnanecký spis Zdeněk Kratochvíl – Evidenční list pracovníka č. III/67.

¹² AUK, fond PF UK, ka. 13 (prozatímní číslování), osobní zaměstnanecký spis Zdeněk Kratochvíl – Přípis ministerstva vysokých škol Zdeňku Kratochvílovi s informací o převedení do oboru generální prokuratury ze dne 10. 2. 1953, č.j. 59159/53–V.

Napříč vývojem profesní kariéry Z. Kratochvíla lze z hlediska tohoto článku za klíčové období považovat jeho působení na ministerstvu spravedlnosti, kam byl s účinností od 1. 4. 1956 převeden na základě dohody generální prokuratury s ministerstvem spravedlnosti v souladu s § 11 odst. 3 zákona o pracovních a platových poměrech soudců z povolání, prokurátorů a soudcovských čekatelů.¹³ Na ministerstvu působil do roku 1958 jako ředitel právního ústavu, poté přešel coby referent do legislativního odboru, který od roku 1962 vedl. Za vrchol kariéry Z. Kratochvíla lze považovat léta 1963–1969, kdy v rámci ministerstva vykonával funkci náměstka ministra spravedlnosti, a to u ministrů Aloise Neumanna a poté krátce u Bohuslava Kučery. V rámci posledně jmenované pozice se Z. Kratochvíl významnou měrou podílel na kodifikačních pracích při tvorbě nových soukromoprávních předpisů.¹⁴

Během ministerského období, se Z. Kratochvíl na Univerzitě Karlově s účinností od 1. 4. 1964 úspěšně habilitoval pro obor občanského práva a rodinného práva se svou prací Smlouva o dílo,¹⁵ kterou oponovali Štefan Luby a Otakar Cmunt.¹⁶ Š. Luby ve své oponentuře habilitační práce uvedl, že je politicky průbojná a dokladem toho, že její autor ovládá materii občanského práva na vysoké úrovni s oporou praktických legislativně-politických zkušeností.¹⁷ Shodně O. Cmunt podtrhl metodologii práce vycházející z legislativní zkušenosti autora.¹⁸ Nutno uvést, že Z. Kratochvíl byl jmenován docentem, aniž by předtím dosáhl titulu kandidáta věd, k čemuž mu byla na návrh habilitační komise udělena vědeckou radou zákonná výjimka s odůvodněním jeho nezpochybnitelné výborné vědecké a praktické kvalifikace. S touto akademickou hodností, Z. Kratochvíl později v rámci pražské právní fakulty působil jako člen vědecké rady.¹⁹

Podíl na rekodifikaci civilního práva

Jak uvedeno výše, Z. Kratochvíl se coby legislativec (referent legislativního odboru a poté jeho vedoucí) spolupodílel na rekodifikaci československého občanského práva v důsledku potřeby přepracovat významnou část do té doby platného právního řádu vč. občanského zákoníku (OZ), občanského soudního řádu (OSŘ) a zákona o rodině (ZOR), které z pohledu požadavků k upevňování socialistické zákonnosti a zlidovění soudnictví zastaraly.

¹³ NA, fond Generální prokuratura Praha (nezpracováno), osobní zaměstnanecký spis Zdeněk Kratochvíl – Přípis generálního prokurátora Zdeňka Kratochvílovi s informací o převedení na ministerstvo spravedlnosti ze dne 31. 3. 1956, č.j. PAM 3034/56.

¹⁴ Lze se domnívat, že i díky své práci na nových kodifikacích byl povýšen do pozice náměstka. K tomu podrobněji níže.

¹⁵ AUK, fond PF UK, ka. 4 (prozatímní číslování), habilitační spis Zdeněk Kratochvíl – Dekret ministra školství a kultury ze dne 13. 4. 1964 o jmenování docentem pro obor občanského a rodinného práva ze dne 13. 4. 1964, č.j. 6750/64 III/2a.

¹⁶ AUK, fond PF UK, ka. 4 (prozatímní číslování), habilitační spis Zdeněk Kratochvíl – Zápis o jednání habilitační komise ze dne 29. 6. 1963 a Zápis ze zasedání Vědecké rady Právnícké fakulty Univerzity Karlovy ze dne 10. 10. 1963.

¹⁷ AUK, fond PF UK, ka. 4 (prozatímní číslování), habilitační spis Zdeněk Kratochvíl – Oponentský posudek Otakara Cmunta, s. 9.

¹⁸ AUK, fond PF UK, ka. 4 (prozatímní číslování), habilitační spis Zdeněk Kratochvíl – Oponentský posudek Štefana Lubyho ze dne 20. 9. 1963, s. 8–9.

¹⁹ AUK, fond PF UK, ka. 4 (prozatímní číslování), habilitační spis Zdeněk Kratochvíl – Zpráva o hodnocení politickovýchovné a vědecké způsobilosti Zdeňka Kratochvíla pro účely habilitačního řízení ze dne 30. 9. 1963.

Legislativní práce na nových občanskoprávních kodifikacích započaly již koncem roku 1959 na úrovni diskusí dotčených ministerstev a významných právních institucí o podobě nových zákonů.²⁰ Zásadním dokumentem se však směrem k přípravě nových předpisů stalo až usnesení ÚV KSČ ze dne 8. 12. 1960, kterým bylo uloženo vypracovat nový OZ, OSŘ a ZOR včetně hospodářského zákoníku, to vše se zaměřením na tzv. živé socialistické vztahy, které vznikají v oblasti uspokojování hmotných a kulturních potřeb občanů.²¹

Na základě jednání politického byra ÚV KSČ pak bylo vzápětí rozhodnuto, aby k uvedeným zákonům byly vypracovány zásady nového občanského zákonodárství a předloženy k projednání byru nejpozději v prvním čtvrtletí 1961.²² V tomto momentě se Z. Kratochvíl stal klíčovou postavou, neboť byl pro účely splnění tohoto zadání ministrem spravedlnosti pověřen vedoucím kodifikačních skupin pro zpracování zásad všech tří hlavních soukromoprávních předpisů. Z této pozice rozhodoval o personálním složení pracovních skupin (skupiny byly dle počtu předpisů celkem tři),²³ svolával jejich jednání a sestavoval pořady jednotlivých schůzí.²⁴ V rámci první schůze těchto skupin byl Z. Kratochvíl nad rámec organizačně-administrativních činností pověřen přípravou zásad občanského zákoníku k úpravě o náhradě škody a bezdůvodném obohacení.²⁵ Takto se porady komisi konaly do ledna 1961, kdy byly vypracované zásady jednotlivých zákonů předloženy k jednání a připomínkování zvláštní komisi složené ze zástupců ministerstev a dalších dotčených orgánů státní správy.²⁶ Dále v mezidobí Z. Kratochvíl sestavil studijní delegaci k projednání zásad v SSSR a NDR, kde souběžně probíhaly přípravy zásad občanského zákonodárství.²⁷

V další fázi příprav zákonů Z. Kratochvíl vykonával zejména administrativní práce spočívající v sestavení a organizaci jednání širších kodifikačních komisí pro

²⁰ NA, fond Ministerstvo spravedlnosti ČSR Praha (nezpracováno), Informace pro s. náměstka plk. Dr. Čihala ze dne 30. 3. 1961 ve věci projednání zásad zákonů z úseku občanskoprávního a hospodářského.

²¹ NA, fond Ministerstvo spravedlnosti ČSR Praha (nezpracováno), Informace pro s. ministra ze dne 12. 4. 1963, ve věci obecné části důvodových zpráv k občanskému zákoníku a k zákonu o rodině.

²² NA, fond Ministerstvo spravedlnosti ČSR Praha (nezpracováno), Informace pro s. ministra ze dne 3. 9. 1960, Zpráva o stavu prací, č.j. 964/60–II/N.

²³ Pokyn k sestavení již konkrétně obsazených komisí byl dán už 12. 12. 1960. Viz NA, fond Ministerstvo spravedlnosti ČSR Praha (nezpracováno), Pokyn kanceláři k sestavení komisí pro zpracování zásad dle rozdělovníku ze dne 12. 12. 1960, č.j. 4735/60–L.

²⁴ První zasedání všech skupin pro vypracování zásad jednotlivých civilních předpisů (celkem šestnáct osob) se konalo 8. 4. 1960. V rámci zasedání byl schválen pracovní plán pro jednotlivé členy komise k předložení zásad k vybrané pasáži občanského zákoníku, diskutován nástin systému občanského zákoníku, rozděleny pracovní úkoly a připomínkován článek Z. Kratochvíla: KRATOCHVÍL, Z. Majetková práva občanů ve sféře uspokojování osobních potřeb. *Socialistická zákonnost*, 1960, roč. 8, č. 5, s. 289–302. Viz NA, fond Ministerstvo spravedlnosti ČSR Praha (nezpracováno), Zpráva o svolání prvního zasedání pracovních skupin pro občanský zákoník, občanský soudní řád a zákon o právu rodinném oanačená datem 5. 4. 1960, č.j. 1915/60–L.

²⁵ NA, fond Ministerstvo spravedlnosti ČSR Praha (nezpracováno) – Zpráva z prvního zasedání pracovních skupin pro občanský zákoník, občanský soudní řád a zákon o právu rodinném označená datem 11. 4. 1960, č.j. 2013/60–L.

²⁶ Zásady byly nakonec definitivně přijaty po vypořádání připomínek na konci března 1961. Viz NA, fond Ministerstvo spravedlnosti ČSR Praha (nezpracováno), Informace pro s. náměstka Čihala ze dne 31. 3. 1961, Rozsah projednání zásad zákonů z úseku občanskoprávního a hospodářského.

²⁷ NA, fond Ministerstvo spravedlnosti ČSR Praha (nezpracováno), Zpráva o svolání schůze komise pro zpracování zásad občanského zákoníku po konzultacích v SSSR označená datem 30. 11. 1960, č.j. 4684/60–L.

přípravu jednotlivých osnov,²⁸ které byly zhotoveny ke konci roku 1961.²⁹ V dalších částech legislativního procesu působil Z. Kratochvíl spíše jako odpovědný vedoucí legislativního odboru, tedy útvaru ministerstva, který v průběhu února a března 1963 zpracoval důvodové zprávy k jednotlivým zákonům³⁰ a zajistil připomínkové řízení³¹ probíhající v prvním čtvrtletí 1963, jehož součástí byly mimo jiné připomínky z 600 besed s pracujícími dle požadavku politického byra ÚV KSČ z 9. 7. 1962.³² V dalším sledu zaměřily nové kodifikace k projednání vládě a poté národnímu shromáždění a jeho výbo-
rům, čímž byla legislativní práce ministerstva spravedlnosti v podstatě hotová. V této době se Z. Kratochvíl stal náměstkem ministra spravedlnosti. Z těchto důvodů pravděpodobně Kratochvílovo jméno již v příslušných správních spisech ke kodifikaci nefigurovalo.

Vedle legislativní účasti Z. Kratochvíla na rekonstrukci práva, lze zmínit i jeho autorský podíl v diskuzi probíhající v dobových periodících, zvláště pak v Socialistické zákonnosti. V tomto smyslu lze za důležitý považovat Kratochvílův *Příspěvek k novému pojetí občanského zákoníku ve světle usnesení ÚV KSČ o dalším upevňování socialistické zákonnosti a zlidovění soudnictví*.³³ V něm interpretoval příslušné usnesení ústředního výboru, které jako jeden z hlavních úkolů stanovilo přehlednou úpravu majetkových vztahů občanů a socialistických organizací. Dle Z. Kratochvíla, který občanskoprávní úpravu vnímal jako hlavní nástroj napomáhající ke zvyšování životní úrovně lidu, slouží majetková práva občanům při uspokojování jejich potřeb při spotřebě výrobků či služeb.³⁴ Ve svém příspěvku se vlastně ve světle usnesení ústředního výboru pokusil identifikovat jakési socialistické spotřební právo (vztah občana a socialistické organizace při uspokojování potřeb občana), které by nově mělo být jednou z hlavních materií nového občanského zákoníku s vlivem na úpravu majetkových práv. Tedy poměru občana vůči společnosti a socialistickému společenskému vlastnictví potvrzením nerozlučné spojitosti socialistického a osobního vlastnictví. Negativně pak v příspěvku k občanskoprávní úpravě vymezil vztahy občanů

²⁸ Komise pro občanský zákoník měla celkem 52 členů. Srov. NA, fond Ministerstvo spravedlnosti ČSR Praha (nezpracováno), Seznam adresátů k pozvánce Z. Kratochvíla ke členství do kodifikační komise s plánem schůzí ze dne 23. 8. 1961.

²⁹ NA, fond Ministerstvo spravedlnosti ČSR Praha (nezpracováno), Informace pro s. náměstka ze dne 26. 9. 1961, Zpráva o stavu prací s plánem pro celodenní zasedání kodifikačních komisí, č.j. 1149/612052/61.

³⁰ NA, fond Ministerstvo spravedlnosti ČSR Praha (nezpracováno), Informace pro s. ministra ze dne 12. 4. 1963, ve věci obecné části důvodových zpráv, č.j. 414/58-II/N.

³¹ K občanskému zákoníku došlo celkem 2 822 připomínek, k zákonu o rodině 885 připomínek a k občanskému soudnímu řádu 1 292 připomínek. Viz NA, fond Ministerstvo spravedlnosti ČSR Praha (nezpracováno), Zpráva o výsledku připomínkového řízení k návrhům občanského zákoníku, zákona o rodině a občanského soudního řádu Kolegiu ministra spravedlnosti ze dne 21. 6. 1963.

³² *Tamtéž*.

³³ KRATOCHVÍL, Z. Příspěvek k novému pojetí občanského zákoníku ve světle usnesení ÚV KSČ o dalším upevňování socialistické zákonnosti a zlidovění soudnictví. *Socialistická zákonnost*, 1961, roč. 9, č. 1, s. 14–23.

³⁴ Zároveň se jedná o téma, kterému se Z. Kratochvíl podrobně věnoval ve své další publikační činnosti, zejména na úrovni spotřeby služeb. Viz KRATOCHVÍL, Z. Problematika právní úpravy věcných služeb v novém občanském zákoníku. *Právník*, 1964, roč. 103, s. 148–159. KRATOCHVÍL, Z. Smlouva o dílo ve vztazích mezi socialistickými organizacemi a občany při poskytování služeb. *Právník*, 1964, roč. 103, s. 41–59. KRATOCHVÍL, *Služby v občanském právu*.

v procesu společenské práce, zemědělsko-družstevní vztahy a hospodářské vztahy mezi socialistickými organizacemi.³⁵

Z náměstka k podnikovému právníkovi

I přes významný podíl Z. Kratochvíla na rekonstrukci práva, jeho postavení na ministerstvu i v rámci právního stavu, včetně do té doby vzorného kádrového profilu,³⁶ byl v létě 1969 nucen vzdát se pozice náměstka a ministerstvo ke konci listopadu téhož roku opustit.³⁷ Těžko uvést, co bylo konkrétní příčinou jeho vynuceného odchodu z vrcholné pozice ministerstva, přesto se lze setkat s určitými skutečnostmi, ať už v jeho odborné práci³⁸ či v dobovém tisku,³⁹ které mohly k výše uvedenému zavdat příčinu, zvláště pak v období počínající normalizace.

Oficiálně se však stala Z. Kratochvílovi osudnou nevhodná kádrová práce na úseku provádění zákona o soudní rehabilitaci z roku 1968,⁴⁰ na jehož legislativních pracích se mimo jiné sám podílel⁴¹ a za jehož implementaci v praxi nesl jako náměstek odpovědnost. Podle zprávy o stavu provádění zákona o soudní rehabilitaci, kterou pro ÚV KSČ zpracoval Zpravodajský odbor Federální zpravodajské služby na popud oznámení vedení Krajského soudu v Brně, bylo Z. Kratochvílovi vytýkáno obsazování zvláštních senátů tzv. rehabilitačních soudů osobami, které byly v padesátých letech tzv. „vyakčněny“ z justice, což bylo kritizováno i v tisku.⁴² Dle interních zásad neměly být zvláštní senáty při krajských soudech obsazovány osobami, které se samy podílely na rozhodování kontrarevoluční agendy v padesátých letech. Stejně tak neměly být tyto senáty doplňovány osobami,

³⁵ KRATOCHVÍL, *Příspěvek k novému pojetí občanského zákoníku ve světle usnesení ÚV KSČ o dalším upevňování socialistické zákonnosti a zlidovění soudnictví*.

³⁶ Zastával stranické funkce, nejprve jako člen kulturně-propagační komise OV KSČ Sedlčany, poté jako lektor ÚV KSČ, člen právní rady ÚV KSČ a později Právní komise ÚV KSČ. V rámci jeho působení na generální prokuratuře byl předsedou ZO KSČ a také členem lektorské skupiny státu a práva při Ideologické komisi ÚV KSČ, Katedry politické ekonomie OV KSČ v Praze Nuslích či členem závodní poradny marxismu-leninismu při ministerstvu spravedlnosti. Byl členem ROH, SČSP nebo Svazarmu. V kádrových listech byl opakovaně označován za ideologicky vyspělého. Z dalších činností stojí za zmínku jeho působení jako předsedy Jednoty československých právníků v letech 1965–1969 nebo členství v redakční radě časopisu *Socialistická zákonnost*. Viz AUK, fond PF UK, ka. 4 (prozatímní číslování), habilitační spis Zdeněk Kratochvíl – Kádrový posudek ministerstva spravedlnosti pro účely habilitačního řízení ze dne 5. 9. 1963, č.j. 80/1963.

³⁷ Uvolnění pozice vzala na vědomí vláda, které na pozici jmenovala Josefa Ondřeje, který do té doby působil jako předseda Krajského soudu v Ostravě. K tomu blíže: Vláda ČSR o územním uspořádání. *Rudé právo*, 1969, roč. 49–50, č. 179, s. 1.

³⁸ K tomu podrobněji v podkapitole o právníkém díle Z. Kratochvíla.

³⁹ Z. Kratochvíl například vystoupil na schůzi jihomoravských členů Jednoty československých právníků, aby přítomné seznámil se stanoviskem mezinárodní asociace demokratických právníků, která vznesla protest proti porušení mezinárodního práva při invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa. K tomu blíže Právníci k srpnovým událostem. *Rovnost*, 1968, roč. 83, č. 148, s. 3.

⁴⁰ K tomu blíže: ČISAŘ, J. Zákon o soudní rehabilitaci č. 82/1968 Sb. jako výraz právní diskontinuity vývoje v padesátých a šedesátých letech. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 1996, roč. 4, č. 1, s. 98–106.

⁴¹ K tomu blíže: O soudní rehabilitaci. *Rovnost*, 1968, roč. 83, č. 148, s. 1.

⁴² Zejména předsedou Krajského soudu v Brně Bohuslavem Smutným, který k průběhu rehabilitací a problémům s ní spojených svolal tiskovou konferenci. K tomu blíže: Jak postupují rehabilitace. *Rovnost*, 1969, roč. 84, č. 30, s. 1. Nebo také: Jak postupují rehabilitace. *Tribuna*, 1969, roč. 1, č. 6, s. 16.

kteře byly tehdejší justici nějak poškozeny. Nadto měl Z. Kratochvíl údajně vyvíjet prostřednictvím komisí Československé právní jednoty psychologický nátlak na soudce. I proto si ve zprávě vysloužil označení hlavního strůjce, propagátora a stoupence demokratického socialismu a pravicového oportunismu,⁴³ což mělo fatální důsledky pro jeho stávající i budoucí kariéru.

Po skončení pracovního poměru na ministerstvu se Z. Kratochvíl pokusil vrátit do akademické sféry jako docent občanského práva a výzkumný pracovník v rámci Ústavu autorského práva a práv průmyslových Právnické fakulty Univerzity Karlovy. Na této pozici, v rámci níž se primárně zabýval autorskoprávní ochranou zaměstnaneckých děl, působil pouhých devět měsíců, a to od 1. 12. 1969 do 1. 8. 1970. Ačkoliv byl napříč tamními pracovními hodnoceními označován za pracovitěho vědeckého pracovníka se smyslem pro účinnou tvůrčí teoretickou práci, jehož odchod označilo vedení Ústavu autorského práva a práv průmyslových za ztrátu,⁴⁴ musela s ním fakulta pracovní poměr pro politické důvody mající původ v jeho předchozím působení ve státních funkcích a společenských organizacích, ukončit.⁴⁵ Nutno poznamenat, že tomuto odchodu předcházelo vyloučení z KSČ ke dni 27. 4. 1970⁴⁶ a rovněž jeho zařazení do jednotné centrální evidence představitelů a exponentů pravice.⁴⁷

Nad rámec výše uvedeného bylo příslušnými stranickými orgány doporučeno, aby ani v budoucnu nevykonával pedagogicko-vědeckou činnost, ale aby se právně realizoval v některém podniku či družstvu mimo hlavní město.⁴⁸ Z. Kratochvíl, zklamán politickým vývojem, působil následující tři toky jako advokát v advokátní poradně v Příbrami, kam denně dojížděl z Prahy, a to do doby, než byl ze stavu advokátů opět z politických důvodů vyloučen. Po tomto vyloučení čtyři roky působil jako podnikový právník ve státním podniku STROS – Sedlčanské strojírna, n. p. V roce 1976 podepsal otevřený dopis ústavním orgánům ČSSR, ve kterém s ostatními signatáři poukazoval na nezákonné soudní procesy a zneužití soudcovské pravomoci například v trestním řízení se členy hudební skupiny *The Plastic People of the Universe*.⁴⁹ Posledním pracovištěm Z. Kratochvíla byl stavební podnik Konstruktiva Praha, n. p., kde působil rovněž jako podnikový právník. V roce 1982 odešel do důchodu.

⁴³ ABS, fond Sekretariát Federálního ministerstva vnitra – právní odbor, IV. díl, Novelizace zákona o soudní rehabilitaci, sign. A 2/4 i.j. 1 – Zpráva o stavu provádění zákona č. 82/1968 Sb. o soudní rehabilitaci u krajského soudu k 1. 9. 1969, č.j. IN-0696/k-69.

⁴⁴ AUK, fond PF UK, ka. 13 (prozatímní číslování), osobní zaměstnanecký spis Zdeněk Kratochvíl – Návrh pracovního hodnocení doc. JUDr. Zdeňka Kratochvíla podepsané doc. JUDr. Karlem Knapem, CSc., zástupcem ředitele Ústavu autorských práv a práv průmyslových ze dne 7. 5. 1970.

⁴⁵ AUK, fond PF UK, ka. 13 (prozatímní číslování), osobní zaměstnanecký spis Zdeněk Kratochvíl – Pracovní hodnocení doc. JUDr. Zdeňka Kratochvíla podepsané děkanem Právnické fakulty UK doc. JUDr. Zdeňkem Českou, CSc. ze dne 19. 5. 1970.

⁴⁶ ZÍTEK – PAŽOUT, *op. cit.*, s. 171.

⁴⁷ *Tamtéž*, s. 174.

⁴⁸ AUK, fond PF UK, ka. 13 (prozatímní číslování), osobní zaměstnanecký spis Zdeněk Kratochvíl – Pracovní hodnocení doc. JUDr. Zdeňka Kratochvíla podepsané děkanem Právnické fakulty UK doc. JUDr. Zdeňkem Českou, CSc. ze dne 19. 5. 1970.

⁴⁹ Znění otevřeného dopisu ze dne 6. 11. 1976 bylo přepsáno a je dostupné v „Hnědé knize“ o procesech s českým undergroundem. Viz KOMEDA, V. V. – KOŘÁN, J. – MACHOVEC, M. – NAVRÁTIL, P. – STÁREK, F. – SUK, J. „*Hnědá kniha*“ o procesech s českým undergroundem. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012, s. 204–208.

V sedmdesátých letech, po vynuceném odchodu z vrcholných míst, se Z. Kratochvíl stále více uchyloval ke svému rodnému kraji, kde se angažoval v regionálním spolku Český Merán. V ústraní se Z. Kratochvíl navrátil ke spisovatelské činnosti, zejména v žánru místních průvodců a pohádek.⁵⁰ Rovněž přispíval do lokálních časopisů. Regionálně byl Z. Kratochvíl velmi aktivní, přičemž na Sedlčansku je stále pokládán za významnou osobnost.⁵¹ Z. Kratochvíl zemřel dne 27. 9. 2012 ve svých devadesáti letech a je pochován na pražském Vinohradském hřbitově.

Právnícké dílo Zdeňka Kratochvíla

Co se týká právníckého díla Z. Kratochvíla, jejich výzkumné zaměření zhruba odpovídá jeho soudobému povolání či náplni práce, dle čehož lze toto dílo dobře kategorizovat. První kategorií tvoří jeho nejstarší díla z období působení na generální prokuratuře, kde se Z. Kratochvíl specializoval na účast prokuratury v civilních řízeních a dozor na zákonnost postupů soudů a státních notářství podle § 16 zákona o prokuratuře. V tomto smyslu stojí za zmínku jeho podíl k uvedenému tématu v díle *Komentář k zákonu o prokuratuře* či v díle *Některé otázky soudního dozoru prokuratury ve věcech občanskoprávních*. V tomto období se také hojně věnoval náhradě škody v pracovním právu se zaměřením na hmotnou odpovědnost zaměstnanců, k čemuž vydal řadu děl v časopise *Socialistická zákonnost* či ve *Věstníku generálního prokurátora*. Toto téma Z. Kratochvíl zřejmě považoval za úzce spjaté s účastí prokurátora v civilním řízení, neboť k takové účasti byla nutnou materiální podmínkou zejména ochrana zájmů pracujících.⁵²

Druhou kategorií publikační činnosti Z. Kratochvíla představují díla z jeho ministerského období. V hojně míře se jedná o díla k novému pojetí občanského zákoníku ve světle usnesení ÚV KSČ o upevňování socialistické zákonnosti a zlidovění soudnictví. Svůj podíl na rekodifikaci souhrnně zúročil v publikaci *Nové občanské právo* z roku 1965. Byť jde o povšechné dílo představující rekodifikované občanské právo jako celek, Z. Kratochvíl se blíže specializoval na oblast služeb v občanském právu. V tomto smyslu je zásadní jeho habilitační práce *Smlouva o dílo* a monografie *Služby v občanském právu*. V těchto dílech Z. Kratochvíl odborně ukotvil nově zavedený konstrukt občanského zákoníku označený jako služby⁵³ (habilitace pojednává o smlouvě o dílo jako o typickém zástupci smlouvy o službě). Tedy právní úpravu zvláštních občanskoprávních vztahů, jejichž základem byl ekonomický vztah mezi subjektem, který službu poskytuje (typicky socialistická organizace) a jemuž je služba poskytována (typicky občan).⁵⁴

⁵⁰ Je autorem průvodce *Třídenní putování Sedlčanskem* a pohádek *Čarodějka z Hodkova*, *Krásná Marjánka z Bolešína* a *Tajemství zámeckého šaška z Vrchotových Janovic*.

⁵¹ TRATINA, V. a kol. *Velký slovník osobností vědy a kultury příbramského regionu: (1945 až současnost)*. Příbram: Knihovna Jana Drdy, 2001, s. 145. Dále také viz: *Výročí osobností – únor 2022. Radnice – zpravodaj města Sedlčany*, 2022, roč. 27, č. 2, s. 19.

⁵² K tomu blíže: PIPEK, J. – HALAŠKA, J. – KRATOCHVÍL, Z. *Komentář k zákonu o prokuratuře*. Praha: Orbis, 1957, s. 129–130.

⁵³ Co se habilitace týká, ta pojednává o smlouvě o dílo jakožto typické smlouvě z kategorie služeb. Viz AUK, fond PF UK, ka. 4 (prozatímní číslování), habilitační spis Zdeněk Kratochvíl – Teze habilitační práce „Smlouva o dílo“.

⁵⁴ K tomu blíže: KRATOCHVÍL, Z. *Služby v občanském právu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965, s. 89–90.

Jakousi podkategorií ministerského období Z. Kratochvíla z hlediska jeho právníckého díla představují jeho publikace z roku 1968, kterými se pravděpodobně stal nežádoucím pro tehdejší režim, případně jimi ještě zhoršil svůj stále zhoršující se kádrový profil. Jedná se o článek v časopise *Socialistická zákonnost* *Faktické záruky soudcovské nezávislosti a ustavování soudců do funkcí* a sérii příspěvků v časopise *Socialistické soudnictví*,⁵⁵ ve kterých se Z. Kratochvíl zabýval soudcovskou nezávislostí, principem legality a výběrem kvalitních a apolitických uchazečů o soudcovské povolání podle zásady, že rozhodující je schopnost uchazeče zastávat soudcovskou funkci bez zřetele na sociální původ či politickou příslušnost včetně schopnosti samostatně rozhodovat na základě zákona.⁵⁶ V příspěvcích Z. Kratochvíl dále definoval záruky nezávislosti justice⁵⁷ a vymezil se proti centralistickému politickému systému a zpolitizované justici.⁵⁸ Tyto příspěvky zároveň představují jedny z posledních Kratochvílových odborných publikací, neboť po svém odchodu z vrcholných míst do ústraní ukončil veškerou vědecko-publikační činnost.⁵⁹

Závěrem

Život a profesní dráha Z. Kratochvíla se na první pohled zdá být typickým příkladem kádrového komunisty, který se v dobovém kontextu protektorátu zhlédl v komunistické ideologii a po studiích práv postupně profesně i stranicky rostl vstříc k vrcholným funkcím právnícké odnože tehdejšího zřízení. Přesto jakoby v přesvědčení Z. Kratochvíla zůstal smysl pro spravedlnost a principy právního státu, které se na sklonku vrcholné kariéry neostýchal veřejně projevit, a to ještě před počátkem doby tzv. normalizace. Později pak v sedmdesátých letech podpisem otevřeného dopisu ústavním orgánům ČSSR. Je však otázkou, jaké byly skutečné subjektivní motivace Z. Kratochvíla k postupným proměnám jeho původně prorežimního, poté proreformního a nakonec protirežimního postoje, neboť pro to nejsou dostupné žádné doklady. V mládí se mohlo jednat o oportunistický přístup k dosažení kariérního vrcholu, ke konci šedesátých let pak o ovlivnění reformní vlnou vedoucí ke Kratochvílově profesnímu nárazu. Je tedy otázkou, zda pozdější protirežimní postoj vychází z trpkosti, prozření nebo projevení toho, co vnímal tak nějak přirozeně vždy.

Navzdory výše uvedenému má po odborné stránce Z. Kratochvíl nepopiratelné zásluhy na rekonstrukci občanskoprávního zákonodárství v šedesátých letech, které je na rozdíl od jeho předchůdců z doby právnícké dvouletky typické snad ještě větší ideologickou perverzností. Právě tato právní úprava se čím dál tím více stává předmětem pozornos-

⁵⁵ Jedná se o příspěvky: „Zamyšlení nad zákonem o soudní rehabilitaci“, „Jsme důsledně pro soudcovskou nezávislost“, „Akční program resortu spravedlnosti zůstává i nadále naším programem“, „Soudní moc se probouzí“ a „Jak má stát vybírat pro funkce soudců z povolání nejlepší právníky“.

⁵⁶ KRATOCHVÍL, Z. Akční program resortu spravedlnosti zůstává i nadále naším programem. *Socialistické soudnictví*, 1968, roč. 8, č. 10, s. 9.

⁵⁷ KRATOCHVÍL, Z. Jsme důsledně pro soudcovskou nezávislost. *Socialistické soudnictví*, 1968, roč. 8, č. 5, s. 7.

⁵⁸ KRATOCHVÍL, Z. Faktické záruky soudcovské nezávislosti a ustavování soudců do funkcí. *Socialistická zákonnost*, 1968, roč. 16, č. 12, s. 719–725.

⁵⁹ Za výjimku lze v tomto smyslu považovat jeho publikaci z roku 2006 o nevyvratitelné právní domněnce při zániku SJM. Viz: KRATOCHVÍL, Z. Nevyvratitelná právní domněnka při zániku SJM. *Bulletin advokacie*, 2006, roč. 17, č. 10, s. 46–47.

ti a výzkumu spolu s postupným zpřístupňováním fondů příslušných archivů. Snad i tento článek o malý krok prostřednictvím Kratochvílovy biografie přispěje k poodhalení legislativní organizace, vývoje či implementace nejen zmiňované občanskoprávní úpravy, ale též realizace zákona o soudní rehabilitaci. Biografie Z. Kratochvíla patrně zklamaného z politického vývoje po roce 1968, který nakonec přešel od psaní ideologicky motivovaných zákonů k psaní dětské beletrie a oddechové literatury.

Otec a syn ve službách státu. Činnost Augustina a Augusta Adolfa Popelkových¹

Martin Piják

Univerzita Karlova, Filozofická fakulta

Kontaktní e-mail: martin.pijak@seznam.cz

Father and Son in the Civil Service. Activities of Augustin and August Adolf Popelka

Abstract:

This article presents the life of two overlooked Czechoslovak jurists, Augustin and August Adolf Popelka. Both led very successful careers as state officers. Augustin (1854–1938) started his career as a private lawyer in Brno. In 1899, he became a member and later president of The Administrative Court in Vienna. After the establishment of the Czechoslovak Republic, he became the first president of the new Supreme Court. He held this position until his retirement in 1930. He also briefly (1920–1921) served as the minister of justice in the first caretaker government. His son, August Adolf (1887–1951), studied at the law faculty of the University of Vienna. In 1919 he became a member of The Office of the President of the Czechoslovak Republic. He was very close friend and colleague of chancellor Šámal and helped to the master of ceremonies Guth-Jarkovský to establish The Order of the White Lion. He remained in the Office after year 1938 and in 1941 became the chancellor of president Hácha's office.

Keywords: August Adolf Popelka; Augustin Popelka; The Office of the President of the Czechoslovak Republic; Supreme Court; The First Czechoslovak Republic

Klíčová slova: August Adolf Popelka; Augustin Popelka; Kancelář prezidenta republiky; Nejvyšší soud; první republika

DOI: 10.14712/2464689X.2024.7

¹ Příspěvek vychází z obhájené bakalářské práce JUDr. August Adolf Popelka, kancléř prezidenta Háchy. PIJÁK, M. *JUDr. August Adolf Popelka, kancléř prezidenta Háchy*. Bakalářská práce, vedoucí Jana Čechurová. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin.

Jména celé řady osobností první republiky dodnes rezonují nejen mezi odborníky, ale také v řadách laické veřejnosti. To ovšem zcela jistě neplatí v případě dvou právníků, jimž je věnován tento příspěvek – Augustina a Augusta Adolfa Popelkových. O obou nalzáme v odborné literatuře jen kusé zmínky, které se mnohdy omezují pouze na základní přehled biografických údajů. Antonín Klimek je ve své knize *Boj o Hrad*² dokonce spojuje do jedné osoby, takže hovoří zároveň o Popelkovi soudci a ministrowi a Popelkovi úředníkovi prezidentské kanceláře. Nejinak tomu bývá i v některých archivech. Z tohoto důvodu jsou pro oba používány tvary jmen, s nimiž se setkáme nejčastěji v jejich osobních dokumentech.

Augustin Popelka

Druhorozený syn významného soudce rakouského vrchního soudního dvora Adolfa von Popelky³ se narodil 25. dubna 1854 v Brně.⁴ K jeho dětství nemáme bohužel bližší informace, neboť po sobě nezanechal žádné paměti a nejsou dostupné materiály, které by pomohly tuto etapu jeho života rekonstruovat. Po úspěšných studiích na vídeňské právnické fakultě⁵ si v Brně otevřel na krátkou dobu soukromou advokátní kancelář. V roce 1899 přešel do služeb vídeňského správního soudu, kde se po velmi rychlém kariéřním vzestupu stal v roce 1912 senátním prezidentem.⁶ Vzhledem ke své funkci zastával mezi lety 1910 až 1918 pozici hlavního editora sbírek judikátů vídeňského soudu, které vycházely pod názvem *Budwińskis Sammlung der Erkenntnisse des k. k. Verwaltungsgerichtshofes*.⁷

Před přesídlením do Vídně se velmi aktivně věnoval společenské a politické aktivitě. Byl členem Lidové strany na Moravě, kterou můžeme pokládat za plnohodnotnou moravskou odnož české Národní strany svobodomyslné. Věnoval se aktivní stranické činnosti a mezi lety 1894 až 1897 dokonce zastával pozici jejího jednatele.⁸

Již v roce 1891 kandidoval do říšské rady za brněnský volební obvod, avšak porazili jej dva němečtí kandidáti Winterholler a Chlumecky.⁹ Jeden z nich (brněnský politik Winterholler) v roce 1894 náhle zemřel a muselo být přikročeno k doplňovacím volbám, do nichž Lidová strana opět vyslala jako svého zástupce Popelku. Díky dochovaným novinám víme, že v tomto případě zvolila strana ještě aktivnější přístup ke kampani a nechala otisknout relativně dlouhou řadu agitačních článků a prepisů projevů na veřejných setkáních s voliči.

² KLIMEK, A. *Boj o Hrad I. Hrad a Pětka (1918–1926)*. Praha: PANEVROPA, 1996.

³ Adolf von Popelka (1819–1902) působil nejprve jako Staatsanwalt (státní zástupce) u soudů v Uhrách a na Moravě. Od roku 1871 zastával post dvorního rady vrchního soudního dvora ve Vídni. Za svou dlouholetou činnost byl v roce 1880 vyznamenán rytířským křížem Leopoldova řádu. Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeine Verwaltungsarchiv, Justizministerium, fond Präsidium (značka „JM Präs“), Standesausweise, sign. A 176.12, Popelka, Adolf Ritter von.

⁴ Moravský zemský archiv (dále „MZA“), fond Sbirka matrik, farnost kostela Neposkvrněného početí Panny Marie, Brno, matrika narozených 1847–1857, kn. 17079, fol. 253.

⁵ Z dostupných matričních záznamů je patrné, že dosahoval velmi dobrých hodnocení v případě většiny zkoušek. Univeritätsarchiv, Universität Wien, Rechtswissenschaftliche Fakultät, sign. Jur. Nat. 78, Nationale der Studierenden der Juridischen Fakultät Wintersemester 1871/72, fol. 195.

⁶ Viz např. NAVRÁTIL, M. *Almanach československých právníků*. Praha: M. Navrátil, 1930, s. 349.

⁷ POPELKA, A. *Budwińskis Sammlung der Erkenntnisse des k. k. Verwaltungsgerichtshofes*. Wien: Verlag der Manzschén k. u. k. Hof-Verlags, 1912.

⁸ Popelku jako jednatele Lidové strany na Moravě uvádí např. MALÍŘ, J. *Vývoj liberálního proudu české politiky na Moravě. Lidová strana na Moravě do roku 1909*. Brno: Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně, 1985.

⁹ *Moravská orlice*, 6. 3. 1891.

V těchto textech je Popelka označován jako stoupenec práva a spravedlnosti, rovnoprávnosti, všeobecného hlasovacího práva, reformu práva a rovnoprávného postavení dělnické třídy.¹⁰ Ani tentokrát a ani dokonce v roce 1896 nebyl Popelka zvolen, neboť znovu získali významnou převahu kandidáti němečtí.¹¹ Po těchto volbách Augustin ukončil svou politickou činnost.

Krátce po vzniku československého státu se Popelka navrátil do vlasti. Již k 26. prosinci 1918 je přihlášen spolu s manželkou Ludvikou,¹² dcerou Marií a nejmladším synem Vladimírem k pobytu v Praze. Konkrétně uvedl bývalý důstojnický pavilon na Mariánských hradbách.¹³ Právě zdejší budova tzv. kadetky (dnešní Ministerstvo obrany ČR) byla totiž určena jako sídlo nového Nejvyššího soudu, jenž byl zřízen zákonem č. 5/1918 z 2. listopadu 1918.¹⁴ Popelka byl do čela soudu jmenován dekretem prezidia Národního výboru 15. listopadu 1918¹⁵ a až 7. ledna 1919 složil do rukou prezidenta Masaryka přísahu.¹⁶

Bylo by velmi zajímavé analyzovat, jak se Popelka do čela soudu dostal. Nemáme dostatek informací k tomu, abychom učinili jakýkoli závěr, ale můžeme se domnívat, že byl nejspíše vybrán díky předešlému působení v soudních strukturách monarchie. Dále mohlo mít vliv i jeho dřívější politické působení a pročeské postoje. Nemůžeme ani vyloučit možnost, že hrálo roli jeho členství v Lidové straně, která se postupným slučováním stala součástí Československé národní demokracie. Velmi blízké vztahy udržoval i v době republiky s rodinou bývalého stranického šéfa Adolfa Stránského, ministra obchodu Kramářovy vlády, jehož synu Jaroslavovi byl dokonce kmotrem.¹⁷

Organizační struktura Nejvyššího soudu byla fakticky kompletně přejata z rakouského modelu – v čele stáli první a druhý prezident, kteří vedli sbor 7 (později 9) senátních prezidentů a 40 (později 48) soudců.¹⁸ Národní shromáždění přijalo 16. dubna 1919 zákon č. 216/1919, který oproti původnímu „revolučnímu“ zákonu přesněji upravil postavení a jednotlivé pravomoci Nejvyššího soudu.¹⁹ Zásadní změnou v tomto zákoně bylo upravení postavení vůči soudům nižší instance (dobově stolice). Podle §12 zákona č. 5/1918 mohl dozor nad soudy nižšími vykonávat první prezident soudu (případně druhý prezident) nebo někteří jiní členové soudu a zvláště zřízení inspektoři.²⁰ Tato pravomoc

¹⁰ *Moravská orlice*, 22. 9. 1894.

¹¹ *Lidové noviny*, 20. 10. 1896.

¹² Ludvíka Popelková (1856–1932), rozená Rottová, byla herečkou tzv. první generace Národního divadla. Svou hereckou kariéru zahájila v divadle U Švestků, které sídlilo v bývalém klášteře u staroměstského kostela sv. Mikuláše. Do souboru ještě Prozatímního divadla nastoupila v roce 1876. Poslední představení odehrála den před svatbou s Augustinem Popelkou v květnu 1886. Viz např. ŠUBERT, F. A. *Dějiny Národního divadla v Praze 1883–1900 s některými pamětmi, vzpomínkami a doklady*. Praha: Unie, 1908, s. 173.

¹³ Národní archiv (dále „NA“), fond Policejní ředitelství Praha II – evidence obyvatelstva (1914–1953), kt. 1534. Pobytová přihláška manželů JUDr. Augusta a Ludviky Popelkových.

¹⁴ Zákon č. 5/1918 Sb., jímž se zřizuje nejvyšší soud.

¹⁵ Archiv Kanceláře prezidenta republiky (dále „AKPR“), fond KPR, sign. D4/19, inv.č. 1. Dopis Augustina Popelky KPR o složení přísahy do rukou prezidenta.

¹⁶ *Tamtéž*, Přísaha Dr. Augustina Popelky ze 7. ledna 1919.

¹⁷ MZA, fond Sběrka matrik, farnost kostela sv. Tomáše, Brno, matrika narozených 1885–1886, kn. 17008, fol. 6.

¹⁸ POPELKA, A. Nejvyšší soud. In: HÁCHA, E. – HOETZEL, J. – WEYR, F. – LAŠTOVKA, K. *Slovník veřejného práva československého, svazek II*. Brno: Polygrafia, 1932, s. 824.

¹⁹ Zákon č. 216/1919 Sb., o nejvyšším soudě.

²⁰ § 12 zákona č. 5/1918 Sb., jímž se zřizuje nejvyšší soud.

byla změněna tak, že Nejvyšší soud nově mohl pouze vytknout případná pochybení soudům nižší instance a informovat o tom ministerstvo spravedlnosti.²¹

Významnou změnu představovalo přeložení sídla soudu z Prahy do Brna. Popelka v této souvislosti zaslal ministru spravedlnosti Soukupovi 31. ledna 1919 dopis, v němž se důrazně ohradil proti tomuto kroku. Doslova uvedl: „[...] návrh ten je nejen věcně pochybený, nýbrž že naráží na přímo nepřekonatelné překážky z hlediska práva platného.“²² Součástí dopisu je poměrně široký a erudovaný rozbor důvodů, proč je tento krok nesprávný. Poněkud úsměvně působí fakt, že sám Popelka pocházel z Brna, jak je již uvedeno výše. Nesouhlasil například s argumentem, že je Brno položeno centrálněji vůči zbytku státu. Dle Popelkových informací navíc měla mezi soudci panovat výrazná nechuť přesunout se z Prahy na Moravu.²³ Protesty nebyly nic platné, protože o přesunutí bylo nakonec stejně rozhodnuto a zákon vešel v platnost. O významu Popelkova protestu a jeho vážnosti můžeme poněkud pochybovat, protože sám se bez větších problémů i s celým soudem přesunul do moravské metropole, kde nadále pokračoval v rozvoji svého úřadu. Snad jako malý vzdor může působit fakt, že byl jako prezident soudu dlouhodobě relativně liknavý k hledání dostatečných a vhodných prostor pro sídlo soudu, které soud získával ještě dlouho po Popelkově odchodu do penze.

Tusarova vláda, jež vzešla z voleb v dubnu 1920 jako koalice sociálních demokratů, národních socialistů a agrárníků s účastí odborných ministrů, po táhlých vnitřních problémech, které byly způsobeny zejména štěpením sociální demokracie a její politickou paralýzou, podala 13. září 1920 demisi. Prezident Masaryk se rozhodl využít své zákonné pravomoci a pověřil sestavením úřednické vlády Jana Černého, tehdejšího moravského zemského prezidenta. Pro úřad ministra spravedlnosti byl vybrán Augustin Popelka, kterému k jeho jmenování mohla pomoci nejen dosavadní kladně hodnocená praxe, ale také výše nastíněná blízkost k některým členům národní demokracie a hradním kruhům. Vedle něj ve vládě zasedali např. Edvard Beneš jako ministr zahraničí, významný národohospodář Rudolf Hotowetz jako ministr obchodu, ministr unifikací Vladimír Fajnor²⁴ a Karel Engliš v pozici ministra financí. Členové vlády se svých úřadů chopili po jmenování 15. září 1920.²⁵ Popelka byl na prvním zasedání 17. září zvolen jako nejstarší člen náměstkem předsedy vlády.²⁶ V rámci programového prohlášení vlády bylo ministerstvu spravedlnosti uloženo pokračování reformy občanského a trestního zákoníku, vyvíjení činnosti, která by vedla ke sjednocení práva, a prosazování účinného stíhání

²¹ § 13 zákona č. 216/1919 Sb., o nejvyšším soudě.

²² NA, fond Předsednictvo ministerské rady Praha (značka „PMR“), sign. 24, ka. 1046, Dopis Augustina Popelky ministru spravedlnosti.

²³ *Tamtéž*.

²⁴ Vladimír Fajnor (1875–1952) byl významný slovenský právník, soudce a pedagog. Několik let přednášel na bratislavské právnické fakultě. K poslednímu dni roku 1930 byl jmenován prvním prezidentem Nejvyššího soudu. Nastoupil tak na místo uvolněné Augustinem Popelkou.

²⁵ Viz např. HONAJZER, J. *Vznik a rozpad vládních koalic v Československu v letech 1918–1938*. Praha: Orbis, 1995, s. 20.

²⁶ NA, fond Ministerstvo spravedlnosti, sign. Press 1918–1922, ka. 1, Zvolení Augustina Popelky náměstkem předsedy vlády.

porušení zákona.²⁷ Z doby Popelkova ministerského působení máme relativně málo informací, ale víme, že například v zastoupení za prezidenta Masaryka a předsedu vlády Černého přednesl projev na prvním všelegionářském sjezdu v Praze 16. ledna 1921.²⁸ Vláda nakonec podala demisi 26. září 1921 a byla nahrazena vládou Edvarda Beneše.²⁹ Ačkoli byl Popelka ministrem spravedlnosti, úřad prvního presidenta Nejvyššího soudu neztratil, což je z dnešního pohledu zcela nepředstavitelný střet zájmů. Díky tomu se však mohl po ukončení ministerského působení zcela přirozeně vrátit zpět ke své soudcovské činnosti v Brně. V roce 1930 se začal intenzivněji řešit jeho odchod do penze, neboť nová systemizace nejen zvýšila počet soudců Nejvyššího soudu, ale určovala také, že soudce má po dosažení 70 let odejít do výslužby. Popelka se 29. listopadu 1930 rozhodl požádat o přeložení do penze, o čemž svědčí dochovaný dopis ministerstvu spravedlnosti. Jeho žádosti se rozhodl ministr vyhovět a Popelku převést do trvalé výslužby k 31. prosinci 1930.³⁰ Při odchodu z úřadu obdržel od svých kolegů pamětní diplom, v němž mimo jiné stojí: „Byl jste nám vůdcem v ryzím slova smyslu demokratickým. Neviděli jsme ve Vás představeného, viděli jsme ve Vás otcovského rádce a přítele.“³¹

Bylo by velkou chybou opomenout významnou kapitolu, které se Popelka odborně věnoval po valnou část své soudcovské kariéry – jazykovému právu národnostních menšin v Československu. Svě postoje shrnul v roce 1931 v krátké a dnes již takřka nedostupné studii *Apologie našeho práva jazykového*,³² v níž na základě právních předpisů a také historické analýzy obhájí český (resp. Popelka mluví o československém) jazyk a existenci československého státu. Popelka otevírá text citátem z Balbínovy slavnější *Obrany jazyka českého*. Studie celkově vyznívá velmi pozitivně a pročecky, ale místy působí až pateticky.

Spolu s ústavou v roce 1920 vešel v platnost zákon č. 122/1920, který reagoval na ustanovení §129 nové Ústavy, známý též jako jazykový zákon.³³ Zákon v zásadě navazuje na ustanovení mírové smlouvy ze St. Germain-en-Laye, která předpokládala, že všichni občané měli požívat stejná práva „bez ohledu na rasu, jazyk nebo náboženství“ a počítala také s možností, že jinojazyční státní příslušníci mají mít právo obracet se na soudy ve svém jazyce.³⁴

Augustin Popelka uveřejnil v roce 1928 v časopise *Právník* článek s názvem *Nejvyšší soud a snaha o rozšíření výsady jazykových menšin na cizince*.³⁵ Podnětem k vydání

²⁷ Programové prohlášení vlády Jana Černého (26. 10. 1920). [online] [cit. 2022-05-16] Dostupné na: <<https://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1918-1938-csr/jan-cerny-1/ppv-1920-1921-cerny.pdf>>.

²⁸ MASARYK, T. G. *Cesta demokracie. Soubor projevů za republiky, svazek 2 (1921–1923)*. Praha: Čin, 1934, s. 24–26.

²⁹ HONAJZER, *op. cit.*, s. 30.

³⁰ NA, fond PMR, sign. 740/34, ka. 3296, Dopis ministerstva spravedlnosti předsednictvu ministerské rady o přeložení Augustina Popelky do penze.

³¹ AKPR, fond August Adolfa Popelky, inv.č. 120, Slavnostní diplom Augustu Popelkovi k ukončení činnosti u Nejvyššího soudu.

³² POPELKA, A. *Apologie našeho práva jazykového*. Brno: Ústřední výbor Národní jednoty, 1931.

³³ Zákon č. 122/1920 Sb., jímž se stanoví zásady jazykového práva v republice Československé.

³⁴ Čl. 7 smlouvy č. 508/1921 Sb., mezi čelnými mocnostmi spojenými i sdruženými a Československem, podepsaná v Saint-Germain-en-Laye dne 10. září 1919.

³⁵ POPELKA, A. Nejvyšší soud a snaha o rozšíření výsady jazykových menšin na cizince. *Právník. Teoretický časopis pro otázky práva a státu*, 1928, roč. 67, s. 489–508.

tohoto článku byl rozpor mezi výkladem jazykového práva Nejvyšším soudem (Popelkou) a Nejvyšším správním soudem (resp. jeho prezidentem Emilem Háchou). Vše odstartovala stížnost hamburské firmy Blum a Popper na postup Nejvyššího soudu při odmítnutí jejich podání v německém jazyce. Popelka v článku obhajuje postoj svého úřadu, který i z jeho popudu odmítal v případě cizinců uznávat podání v jejich mateřském jazyce, pokud neprokázali československou státní příslušnost. Hácha proti tomu zastával otevřenější přístup a přiznával práva jazykových menšin i cizincům. Dle Popelkovy interpretace ze zákona automaticky nevyplývalo, že platí i pro cizí státní příslušníky. Ministerstvo se přiklonilo k výkladu Nejvyššího správního soudu, čímž potvrdilo, že československá státní příslušnost není nutnou podmínkou pro užití menšinového jazyka při styku úřadů s cizinci. Popelka stál i nadále za svým rozhodnutím, což mu a celému Nejvyššímu soudu přineslo velké množství kritiky. Pro zajímavost uveďme, že Popelky se ve svém článku Advokáti cizinců zastával i mladý právník Josef Kliment, který působil po Háchově boku na Nejvyšším správním soudu a později i v prezidentské kanceláři jako podřízený Augusta Adolfa Popelky. Kliment ve své podstatě zastává interpretace Nejvyššího soudu a uznává, že za příslušníka jazykové menšiny lze skutečně brát jen státní občany československé.³⁶

Po odchodu do penze zůstal Augustin Popelka i nadále velmi společensky aktivním a ve spolupráci s různými organizacemi uspořádal několik přednášek o jazykovém právu a dalších společenských tématech. Zemřel náhle 22. května 1938 ve věku 84 let.³⁷

August Adolf Popelka

Manželům Augustinovi a Ludvice Popelkovým se 23. května 1887 v Brně narodil nejstarší syn August Adolf.³⁸ Bližší informace známe (podobně jako v případě jeho otce) až pro období jeho gymnaziálních studií, jejichž valnou většinu absolvoval ve Vídni na dnešním Döblinger Gymnasium,³⁹ neboť tam v té době působil Augustin u správního soudu. Po úspěšné maturitě nastoupil na vídeňskou právnickou fakultu, kterou završil rigorózní zkouškou v roce 1910.⁴⁰

Již 5. prosince 1919 byl přijat zákon č. 654/1919 o zřízení KPR.⁴¹ Ten v zásadě právně ukotvil dosavadní provizorní fungování úřadu (resp. neoficiální úřednické skupiny), který se začal formovat již v závěru roku 1918. V čele této skupiny stál z pověření prezidenta Masaryka budoucí kancléř, tehdejší pražský primátor a hlavně vedoucí představitel Maffie JUDr. Přemysl Šámal.

Popelka obdržel od Šámala 29. prosince 1918 dopis, který podle celkového vyznění reagoval na předcházející nezaznamenané jednání a jímž jej pozval na osobní setkání

³⁶ *Demokratický Střed*, 8. 2. 1929.

³⁷ MZA, fond Sbirka matrik, farnost kostela Nanebevzetí Panny Marie, Brno – Staré Brno, matrika zemřelých 1937–1942, kn. 17191, fol. 96.

³⁸ MZA, fond Sbirka matrik, farnost kostela sv. Petra a Pavla (na dómě), Brno, matrika narozených 1881–1899, kn. 16947, fol. 90.

³⁹ Maturitní zkoušku skládal z náboženství, latiny, řečtiny, němčiny, geografie a historie, matematiky, fyziky, přírodních věd, filozofické propedeutiky a z tělocviku. K. k. Staatsgymnasium Wien, Hauptprotokoll der Maturitätsprüfung im Schuljahre 1904/5, fol. 18.

⁴⁰ Podobně jako jeho otec byl velmi úspěšným studentem, který získával velmi dobrá hodnocení ze všech předepsaných zkoušek. Universitätsarchiv, Universität Wien, sign. J 13.23, č. 4055, Juridisches Rigorosenprotokoll. Popelka August Adolf Ritter von.

⁴¹ Zákon č. 654/1919 Sb., kterým se zřizuje kancelář presidenta republiky.

s prezidentem Masarykem.⁴² Dle všeho dopadla jednání úspěšně, neboť byl Popelka přijat do formujícího se úřadu mezi natolik významné právníky, kterými byli např. Ottokar Webr, Josef Schieszl, Josef Koschin nebo také známý odborník na etiketu Jiří Stanislav Guth Jarkovský, jenž vydal rozsáhlé a podrobné paměti, které toto období velmi zajímavým způsobem popisují.⁴³ Nejisté ovšem dodnes zůstává, jak byla vlastně formující se kancelář financována. Můžeme se domnívat, že šlo o kombinaci státních dotací a různých fondů.

Organizační struktura rodící se prezidentské kanceláře byla od počátku velmi nepřehledná, jak ostatně vyplývá z některých dobových svědectví.⁴⁴ Popelkovi byla přidělena agenda osobního a hospodářského referátu. Velmi záhy se začal podílet na pořádání oficiálních reprezentačních událostí, zejména loveckého programu, neboť tuto vášeň sdíleli spolu s kancléřem Šámalem. Velmi aktivně se podílel na přípravách návštěvy rumunského krále Carola II. v roce 1936, již byl vzhledem k malodohodovému spojení a dobovým politickým poměrům přikládán zvláštní význam. Šámal jmenoval Popelku předním členem československé části královny suity, která měla za úkol doprovázet celou delegaci po dobu jejího pobytu na území Československa.⁴⁵

V roce 1922 dostal Popelka od Šámala za úkol podílet se na ustanovení řádu Bílého lva. Spolu s Jarkovským, hradním protokolářem, začali připravovat stanovy tohoto vyznamenání a vedli jednání s jednotlivými orgány státní československé správy, zejména pak s kanceláří parlamentu.⁴⁶ Celá otázka zřízení řádu Bílého lva byla komplikována tehdy platným zákonem č. 61/1918, který výslovně zakazoval užívání řádů, titulů a také šlechtictví.⁴⁷ Nejprve bylo tedy nutné tento zákon novelizovat. Z některých dochovaných materiálů a vzpomínek víme, že Popelka působil jako důležitý konzultant těchto úprav. Po odchodu Gutha Jarkovského do penze převzal Popelka veškerou agendu Řádu Bílého lva do svého referátu.⁴⁸

Pro zajímavost uvedme, že Popelka byl také významným činovníkem sportovních organizací a velkou měrou se spolu s Guthem Jarkovským podílel na rozvoji olympijského hnutí. Několik let společně zastávali přední pozice v Československém olympijském výboru. Podílel se dokonce na jednání s mezinárodním olympijským výbor o možném konání olympijských her v Československu.⁴⁹

V případě Augusta Adolfa Popelky je pravděpodobně nejdůležitější činnost v období druhé republiky a protektorátu. Postupně upevňoval svou pozici v rámci struktur kanceláře. Byl považován za druhého nejdůležitějšího muže úřadu, na což vzpomíná například

⁴² AKPR, fond KPR, personální spis Augusta Adolfa Popelky, Dopis Přemysla Šámala Augustu Adolfu Popelkovi, 29. 12. 1918.

⁴³ GUTH-JARCOVSKÝ, J. S. *Paměti. Díl III. Na dvoře republikánském. 1919–1925*. Praha: Hejda a Tuček, 1929.

⁴⁴ Můžeme jmenovat např. zprávu Josefa Schieszla. AKPR, fond KPR, sign. D13494, inv.č. 1570, ka. 276, Zpráva Josefa Schieszla o podobě kanceláře, 19. prosinec 1920 (026716/45).

⁴⁵ Návštěvu tvořila nejen oficiální jednání s vládními představiteli a setkání s představiteli navštívených měst, ale i méně formální lovecká odpoledne v lánské oboře a Brně Židenicích. AKPR, fond KPR, sign. D 7545, inv.č. 954, ka. 117, Program návštěvy rumunského krále Carola II. v říjnu 1936.

⁴⁶ Popelka vedl jednání s ministerstvem financí, ministerstvem zahraničí i zástupci parlamentu. GUTH-JARCOVSKÝ, *op. cit.*, s. 350–352.

⁴⁷ Zákon č. 61/1918 Sb., jímž zrušují se šlechtictví, řády a tituly.

⁴⁸ GUTH-JARCOVSKÝ, *op. cit.*, s. 350–352.

⁴⁹ AKPR, personální spis Augusta Adolfa Popelky, Materiály Augusta Adolfa Popelky k olympijskému výboru.

Prokop Drtina, který v té době působil jako osobní Benešův tajemník.⁵⁰ Po zvolení Emila Hácha prezidentem 30. listopadu 1938⁵¹ odešel Přemysl Šámal do penze, přičemž se očekávalo, že jej Popelka zcela přirozeně nahradí. Hácha si na Hrad ovšem přivedl Jiřího Havelku,⁵² oproti kterému měl Popelka výhodu znalosti úřadu, tudíž fakticky zastával pozici vedoucího kanceláře on.

V dubnu 1941 byl Havelka z úřadu odvolán a stáhl se do ústraní. Automaticky se kandidátem na jeho uvolněný post stal August Adolf Popelka, v jehož prospěch hrálo blízké přátelství s ministerským předsedou Eliášem.⁵³ Popelka úřad přijal, ačkoli měl dle svých slov obavy a zpočátku se přijetí zdráhal. Nabídku přijal až ve chvíli, kdy byl ujištěn, že vnitropolitické otázky, kterých se Popelka zdráhal, bude nadále řešit sám ministerský předseda.⁵⁴ Vzhledem ke zdravotnímu stavu prezidenta a společenským poměrům se činnost kanceláře zúžila zejména na základní servis a minimalizovala svou politickou aktivitu. Doplňme, že jedním z Popelkových podřízených se stal i již výše zmíněný Josef Kliment, který ovšem od doby, kdy jako začínající právník obhájoval postoje Augustina Popelky v otázce jazykového práva národnostních menšin, zásadně změnil svůj postoj a stal se známým zejména díky svému článku *Obnovuje se Svatá říše římská* z 19. března 1939.⁵⁵

Vzhledem ke svému úřadu se Popelka podílel na celé řadě dnes sporně vnímaných akcí – např. se zapojil do jednání s ministrem Moravcem o poskytnutí vládního vojska na frontu v roce 1943.⁵⁶ V roce 1944 obdržel společně s představiteli protektorátní vlády, Josefem Klimentem a dalšími činovníky Čestný štít protektorátu III. stupně ve zlatě, tzv. svatováclavskou orlici.⁵⁷ Vzhledem ke zhoršujícímu se zdravotnímu stavu prezidenta Hácha vyvstala v roce 1944 otázka nástupnictví a jeho politické závěti. Sepsáním tohoto dokumentu byl říšským ministrem K. H. Frankem pověřen právě Popelka, jenž si jako svědka vzal Josefa Klimenta.⁵⁸ Dle různých poválečných výpovědí jeho spolupracovníků udržoval Popelka blízké kontakty s Dr. Robertem Giesem, vedoucím úřadu Státního ministerstva pro Čechy a Moravu. Můžeme se ovšem domnívat, že šlo o jakousi společenskou a pracovní nutnost, neboť Gies byl jakýmsi Popelkovým protějškem v rámci Frankova ministerstva.

⁵⁰ DRTINA, P. *Československo můj osud. Kniha života českého demokrata 20. století. Svazek I.* Praha: Melantrich, 1991, s. 300.

⁵¹ Ke zvolení Emila Hácha prezidentem více viz např. PASÁK, T. *Emil Hácha (1938–1945)*. Praha: Rybka Publishers, 2007.

⁵² K Havelkovu působení v rámci KPR a vlády viz HAVELKA, J. – KVAČEK, R. – TOMESŠ, J. *Dvojí život. Vzpomínky protektorátního ministra*. Praha: NLN a MÚA, 2015.

⁵³ Havelka vzpomíná, že Popelka si s Eliášem dokonce tykali, což nebylo v té době příliš obvyklé. HAVELKA, *op. cit.*, s. 59.

⁵⁴ O tomto momentu Popelka mluvil i v rámci poválečného výslechu. Archiv bezpečnostních složek (dále „ABS“), fond 301, sign. 301-1-4, inv.č. 176, Protokol o výslechu Dr. Augusta Popelky.

⁵⁵ *Národní politika*, 19. 3. 1939.

⁵⁶ Ministr Moravec se snažil prosadit nasazení jednotek vládního vojska v řadách německé armády a snažil se pro tento svůj záměr získat i prezidenta Hácha. Jeho špatný zdravotní stav byl ovšem velkou překážkou, a tak za něj jednal Popelka. Viz např. MACHÁLEK, V. *Prezident lidskosti. Životní příběh Emila Hácha*. Praha: Academia, 2020, s. 545–547.

⁵⁷ Jednalo se vůbec první udílení tohoto ocenění krátce po jeho zřízení. AKPR, osobní fond Augusta Adolfa Popelky, inv.č. 1, Dekret Čestného štítu protektorátu z 4. června 1944.

⁵⁸ K otázce Háchovy politické závěti viz PASÁK, *op. cit.*, s. 314–324.

V květnu 1945 byl August Adolf zatčen nejprve německými okupačními jednotkami a internován s dalšími zaměstnanci v prostorách prezidentské kanceláře. Díky svědectví úředníka Františka Škarvana víme, že se za Popelkou dostavil příslušník SS, který po něm nejprve požadoval půl milionu korun, které mu však Popelka odmítl vydat. Opilý voják poté slevil na 5000 korun pro sebe a svého řidiče, s čímž kancelář souhlasil. Dle Škarvanova svědectví byl tento voják velitelem hradních jednotek okamžitě zastřelen. V závěru tohoto velmi cenného svědectví se dozvídáme, že Popelka byl spolu s dalšími odvezen z Hradu hned v noci z 8. na 9. května do pankrácké věznice.⁵⁹

Jakousi ironií osudu zůstává, že Popelka byl v roce 1947 odsouzen ve společném procesu s Josefem Klimentem k odnětí svobody v délce 5 let. Jejich proces byl prezentován jako náhrada za proces s prezidentem Háchou, který již dříve zemřel ve vězení.⁶⁰ Popelka skutečně zůstal ve vězení až do roku 1950, neboť do celkové doby odnětí svobody byla započítána i vyšetřovací vazba. Pro období po jeho propuštění nemáme dostatek informací. Podle všeho se odebral ke své družce Boženě a dvěma dětem – Jiřímu a Petrovi.⁶¹ Díky matričnímu zápisu víme, že August Adolf Popelka zemřel na rakovinu 16. srpna 1951 v motolské nemocnici.⁶²

Závěr

Augustin a August Adolf Popelkovi představují dva velmi úspěšné právníky a státní úředníky, jejichž jména jsou dnešní veřejnosti takřka neznámá, ačkoli po dlouhá léta zastávali významné pozice ve státní správě a soudnictví. Augustin pomáhal převést a uzpůsobit soudnictví monarchie pro potřeby nově vzniklé demokratické republiky. August Adolf po boku Přemysla Šámala a dalších úředníků formoval prezidentskou kancelář jako jeden z nejvýznamnějších úřadů státu. Vzhledem k nedostatku materiálů nejsme schopni lépe zrekonstruovat přesnější podobu jejich osobních životů. Tento problém nám ovšem do jisté míry kompenzuje široké spektrum materiálů, které se pojí s jejich úřední činností. Zatímco morální kredit a úřední činnost Augustina Popelky jsou v zásadě nezpochybnitelné, v případě Augusta Adolfa je velkou skvrnou na jeho jinak slibné a dobře se rozvíjející kariéře jeho činnost v kanceláři prezidenta Háchy v období Protektorátu Čechy a Morava.

⁵⁹ AKPR, fond T (tajné) 1945–1963, sign. T14/45, inv.č. 9, ka. 1, Záznam o průběhu dnů 5. až 9. května 1945 na Hradě pražském.

⁶⁰ NA, fond Národní soud v Praze, sign. TNS 3/47, inv.č. 1448, Rozsudek Národního soudu.

⁶¹ Život obou synů byl významně poznamenán otcovým odsouzením. Zajímavý je osud syna Petra, který po gymnáziu vystudoval pražskou DAMU a stal se dlouholetým členem souboru pražského Studia Ypsilon, kde dodnes působí i jeho dcera Barbora.

⁶² Úřad městské části Praha 5, Matrika zemřelých MNV 4, 1951–1952.

F. A. Mann – Výjimečná osobnost a jeho odkaz¹

Gerhard Dannemann

*Humboldt Universität Berlin, Großbritannien-Zentrum
Kontaktní e-mail: gerhard.dannemann@gbz.hu-berlin.de*

Luboš Tichý (překl.)

*Univerzita Karlova, Právnická fakulta
Kontaktní e-mail: lubos.tichy@prf.cuni.cz*

F. A. Mann – An Outstanding Personality and His Legacy

Abstract:

The subject of this paper is a description and analysis of the life and work of the extraordinary personality of the exiled lawyer F. A. who became an extraordinary expert in public international law, private international law, comparative law and commercial law, who, moreover, laid the foundations of monetary law as a special subject of legal doctrine. As the famous English judge, Lord Denning, would say: “Mann contributed more than anyone else to the development the science of law in our time”. Born in a German Jewish family, he studied and began an academic career in Berlin. He was then forced to flee to Great Britain, where he studied law again and became a renowned solicitor and legal scholar. His career was crowned after World War II, when he became a leading figure in international legal organizations, leaving a far-reaching influence in English and international jurisprudence. In the 1960s and 1970s, he lectured at German universities in particular, where he received the highest honours, and also influenced German jurisprudence.

Keywords: F. A. Mann; exile; practising lawyer; scholar; outstanding legal personality

Klíčová slova: F. A. Mann; exulant; praktický advokát; vědec; mimořádná právnická osobnost

DOI: 10.14712/2464689X.2024.8

¹ Tento příspěvek vychází z přednášky autora, profesora Humboldtovy univerzity v Berlíně, kterou prezentoval dne 11. 5. 2023 na Fóru Centra právní komparatistiky PF UK.

1. Úvod

Tento příspěvek se zabývá setkáními různých světů, i když ztělesněnými jedinou osobou, Němcem, který se stal Britem, a jenž získal právnické vzdělání v německém i anglickém právu. Stal se významným právním vědcem a advokátem, odborníkem ve vzácné kombinaci mezinárodního práva veřejného, mezinárodního práva soukromého, srovnávacího a obchodního práva, a který navíc vytvořil základy měnového práva jako předmětu systematického studia. Slovy lorda Denninga, slavného anglického soudce: „Francis Mann přispěl k vývoji právní nauky více než kdokoliv jiný.“²

V následujícím textu nejprve uvedu krátký životopisný popis mimořádné osobnosti, jehož dílo ovlivňuje i současnou právní praxi a nauku. Je skicou vycházející z pamětí Geoffreya Lewise publikovaných v roce 2013 a z Mannovy vlastní autobiografie vydané Wolfgangem Ernstem v roce 2021.³ Poté vysvětlím, jak se soubor více než 10 000 dopisů z Mannovy korespondence stal východiskem pro mezinárodní výzkumný projekt, jenž zkoumá pozůstalost, již Mann zanechal, jehož výsledky byly předány k publikaci nakladatelství Oxford University Press.⁴

2. Životopisná skica

Dovolte mi začít několika životopisnými poznámkami o osobnosti F. A. Manna. Narodil se jako Friedrich August Alexander Mann 11. srpna 1907 a vyrůstal jako jediné dítě Richarda Manna, advokáta s rodinným zázemím v bankovníctví a jeho manželky Idy, rozené Oppenheimové. Mannové byli asimilovaná židovská rodina, která byla ve svém provinčním domovském městě Frankenthal velmi respektována. Fritz Mann, jak se mu tehdy běžně říkalo, vystudoval práva v Mnichově, Ženevě a Berlíně, kde po absolutoriu pracoval jako asistent na fakultě u velkého odborníka na srovnávací, obchodní a kolizní právo, profesora Martina Wolffa, který také vedl jeho disertační práci o založení akciové společnosti prostřednictvím naturálních vkladů.⁵

Ještě před nástupem Hitlera k moci v lednu 1933 se Mann a Lore Ehrlich, asistentka (historicky teprve druhá žena) na berlínské univerzitě,⁶ rozhodli opustit Německo. Poté, co

² Lord Denning, v dopise seniornímu partnerovi advokátní kanceláře Herbert Smith u příležitosti oslavy stoletého výročí založení kanceláře v r. 1980, jak to uvádí LEWIS, G. *F. A. Mann: A Memoir*. Oxford: Hart Publishing, 2013, s. 156

³ LEWIS, *op. cit.*, s. 178; MANN, F. A. *Life and Cases: Manuscript of an Autobiography*. Göttingen: V & R Unipress, 2021.

⁴ ALLEN, J. G. – DANNEMANN, G. (eds.). *F. A. Mann – The Lawyer and His Legacy*. Oxford: Oxford University Press (v tisku). Následující životopisná skica a popis korespondence vychází z díla DANNEMANN, G. – KÖNIG, C. – STAMM, F. *The Correspondence of Frederick Alexander Mann (1907–1991)*. London: British Institute of International and Comparative Law, 2018, [online]. Dostupné na <https://www.biicl.org/documents/2054_letters_of_fa_mann.pdf>.

⁵ MANN, F. A. *Die Sachgründung im Aktienrecht*. Mannheim: Bensheimer, 1932. Ohledně Wolffa viz DANNEMANN, G. Martin Wolff (1872–1953). In: BEATSON, J. – ZIMMERMANN, R. (eds.). *Jurists Uprooted. German-speaking Émigré Lawyers in Twentieth-century Britain*. Oxford: Oxford University Press, 2004, s. 381–440.

⁶ LÖSCH, A. *Der nackte Geist. Die Juristische Fakultät der Berliner Universität im Umbruch von 1933*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1999, s. 85; RÖWEKAMP, M. *Juristinnen. Lexikon zu Leben und Werk*. Baden-Baden: Nomos, 2005, s. 239–241. Její dizertační práce byla publikována jako EHRLICH, L. *Der Verrat von Betriebsgeheimnissen nach englischem und nordamerikanischen Recht*. Berlin: W. de Gruyter, 1930.

složili druhou státnici, uzavřeli 12. října 1933 manželství a téhož dne emigrovali.⁷ Svým novým domovem učinili Londýn, kde měl Mann profesní kontakty s advokátní kanceláří Swann, Hardmann & Co, která ho přijala jako advokátního koncipienta.⁸ Postupně se Mannovi podařilo získat klientelu, zpočátku hlavně v německé uprchlické komunitě, a práci jako soudní znalec a věhlasný expert pro německé právo, což stačilo k zajištění rodinného příjmu do roku 1935.⁹ V tomto roce se Mann zapsal na studium LL.M. na London School of Economics (s výhledem na akademickou dráhu), kde promoval v roce 1936.¹⁰ Mezi rokem 1936 a koncem roku 1937 napsal svou nejvlivnější knihu *The Legal Aspect of Money*, která byla okamžitě (v roce 1938) přijata k vydání v Clarendon Press a v roce 1939 jako doktorská práce na LSE.

Mann byl v jádru právním teoretikem, předurčeným pro akademickou kariéru v Německu.¹¹ Ale protože si musel vydělávat na živobytí v Británii, aby se postaral o svou rozrůstající se rodinu, rozhodl se v roce 1938 stát se advokátem (solicitem) a v roce 1941 složil advokátní zkoušku. V roce 1938 požádal společně se svou ženou o britské občanství.¹² V roce 1939 vypukla válka a oba se stali cizinci pocházejícími z nepřátelského státu. Mann byl přesvědčen o nutnosti poangličtění svého vlastního jména. Po válce mohl přijmout britské občanství a změnit své jméno na ‚Frederick Alexander‘.¹³ V důsledku toho by byl v angličtině běžně označován jako ‚Francis Mann‘, ale publikoval jako ‚F. A. Mann‘.

V roce 1946 britská vláda vyzvala Manna, aby se stal jejím delegátem v Allied Control Council v Berlíně. Jeho hlavním úkolem bylo pomáhat při denacifikaci německého trestního práva, ale Mann této příležitosti využil i k vycestování a účasti na Norimberských procesech.¹⁴

V roce 1949 se uvolnila pozice profesora mezinárodního práva na University of London. Mann se dostal do užšího výběru, ale ani jemu, ani jinému uchazeči nebyla pozice nabídnuta – k Mannovu velkému zklamání. Jak píše ve své autobiografii: ‚V té době jsem se dozvěděl, že si univerzita nepřeje jmenovat právníka cizího původu, a proto raději žádné jmenování neuskutečnila.‘¹⁵ Zatímco po celý svůj profesní život zůstal v právní praxi, pokračoval v publikování řady článků a kritických poznámek k soudním rozhodnutím, uveřejnil svoje ‚Právní aspekty peněz‘ v pátém vydání (zveřejněném krátce po jeho smrti) a tak vytvořil dílo, které by nejen kvalitou, ale i kvantitou, bylo počtou každého právního vědce.

⁷ LEWIS, *op. cit.*, s. 34.

⁸ MANN, *Life and Cases*, s. 47.

⁹ LEWIS, *op. cit.*, s. 39–43.

¹⁰ MANN, *Life and Cases*, s. 52 an.

¹¹ Z pozůstalosti F. A. Manna, dopis F. A. Manna S. Dugganovi z 1. srpna 1933: ‚Jsem německým právníkem židovského původu. V důsledku nedávného vývoje v Německu jsem ztratil zaměstnání a všechny naděje na moji budoucí kariéru. Mým úmyslem bylo stát se profesorem, a proto jsem začal psát knihu o akciových společnostech. Vedle činnosti na univerzitě jsem zamýšlel se stát advokátem, přičemž obou cílů bych býval mohl dosáhnout v následující zimě. Je mně 26. let.‘

¹² MANN, *Life and Cases*, s. 54–57.

¹³ *Tamtéž*, s. 38, 41 a 46.

¹⁴ LEWIS, *op. cit.*, s. 66.

¹⁵ MANN, *Life and Cases*, s. 55.

Univerzita v Bonnu, kde pravidelně vyučoval, jej v roce 1960 jmenovala čestným profesorem a tuto pozici zastával až do své smrti.¹⁶ Byl také oceněn čestnými doktoráty na univerzitách v Kielu (1978), Curychu (1983) a Oxfordu (1989).¹⁷ Čtyřikrát byl pozván na prestižní přednášky na Haagské akademii mezinárodního práva, a to v letech 1959, 1964, 1971 a 1984. Mezi nimi byly jeho přednášky z let 1964 a 1984 na téma „Doktrína jurisdikce v mezinárodním právu“,¹⁸ které vynikají jako trvalé příspěvky do stále probíhající debaty z oblasti mezinárodního práva veřejného a mezinárodního práva soukromého.

Od roku 1952 se Mann stává členem celé řady právnických organizací. V tomto roce byl jmenován zpravodajem Výboru pro měnové právo Asociace pro mezinárodní právo; tuto funkci zastával do roku 1973.¹⁹ V roce 1952 byl jmenován do Výboru pro mezinárodní právo soukromé lorda kancléře, kde se seznámil s osobnostmi, které se později staly vysoce postavenými soudci, včetně sira Geralda Fitzmaurice, Crosse a Wilberforce.²⁰

Tragická dopravní nehoda, při níž zahynul Douglas Philipps – partner Mannovy advokátní kanceláře, způsobila, že Herbert Smith, velká, uznávaná a jedna z nejstarších advokátních kanceláří (solicitors) v Londýně, ho přijala za partnera.²¹ S tím se pojí změna, kterou Mann²² společně s jiným partnerem Johnem Barkerem uskutečnil v této kanceláři, kde se na soudní spory dlouho „pohlíželo jako na druh nutného zla“.²³ Většinou je řešili mladší zaměstnanci, kteří byli ve spojení s barristery, kteří zastupovali klienty u soudu. Mann se naopak stal prototypem moderního solicitora, který navrhuje procesní taktiku společně s barristerem.²⁴ Zasloužil se o vybudování pověsti Herberta Smithe jako jedné z předních světových advokátních kanceláří v oblasti soudních sporů.²⁵ Mann mohl čerpat ze své jedinečné kombinace zkušeností a znalostí: v právní vědě i v soukromé praxi. Disponoval obrovskou šíří znalostí v oblastech obchodního práva, mezinárodního práva veřejného, mezinárodního práva soukromého, procesního práva, arbitráže a srovnávacího práva; perfektní znalostí angličtiny, němčiny a francouzštiny (plus určitou znalostí italštiny)²⁶ a vynikajícími kontakty v akademické sféře, právní praxi, obchodu a politice ve Velké Británii, Německu, Francii a Švýcarsku, i kontakty se soukromými a veřejnými organizacemi.²⁷

Jedním z mladších právních zástupců, kteří pro něj pracovali v Herbert Smith, byl Lawrence Collins, poté soudce Nejvyššího soudu. Collins zjistil a popsal dalekosáhlý vliv, který Mann zanechal v anglické a mezinárodní judikatuře.²⁸ Mezi známá rozhodnutí, která

¹⁶ JAKOBS, H. H. (ed.). *Gedenkreden auf Frederick Alexander Mann, Brigitte Knobbe-Keuk, Werner Flume*. Bonn: Bonn University Press, 2011, s. 27.

¹⁷ Recueil des Cours 186 (1984) III, s. 15. COLLINS, L. F. A. Mann (1907–1991). In: BEATSON – ZIMMERMANN, *op. cit.*, s. 386.

¹⁸ MANN, F. A. *The Doctrine of Jurisdiction in International Law*. Leyden: A.W. Sijthoff, 1963, s. 111, Recueil des Cours I; MANN, F. A. *The Doctrine of Jurisdiction in International Law Revisited After Twenty Years*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 1984, s. 186, Recueil des Cours 9.

¹⁹ Recueil des Cours 186 (1984) III, s. 15.

²⁰ Viz dále DANNEMANN – KÖNIG – STAMM, *op. cit.*, s. 13–15.

²¹ PHILLIPS, T. *A History of Herbert Smith*. London: [nákl. vl.], 2007, s. 107

²² *Tamtéž*, s. 111.

²³ Dopis od partnera Rexe Harea z roku 1949 citovaného *Tamtéž*, s. 101.

²⁴ Rozhovor autora s Tomem Phillipsem z 28. října 2014; *Tamtéž*.

²⁵ PHILLIPS, *op. cit.*, s. 101, 123.

²⁶ Z pozůstalosti F. A. Manna, dopis F. A. Manna Andree Giardině z 4. července 1983.

²⁷ DANNEMANN – KÖNIG – STAMM, *op. cit.*, kapitola Institutional Networks.

²⁸ COLLINS, L. F. A. Mann (1907–1991). In: BEATSON – ZIMMERMANN, *op. cit.*, s. 381–440.

jako advokát ovlivnil, patří Barcelona Traction (zastupoval Belgie),²⁹ Belgie a další proti Spolkové republice Německo (případ Young Loan, kde zastupoval Německo),³⁰ BP Exploration Company (Libya) Ltd. proti Libyi (zastupoval BP),³¹ JH Rayner (Mincing Lane) Ltd. proti ministerstvu obchodu a průmyslu (případ International Tin Council),³² Broome proti Cassell & Co. Ltd. (známý případ porušení pověsti).³³ S Mannem je spojen vývoj v mnoha směrech anglické judikatury, jako například zrušení pravidla, že anglický soud není oprávněn vydat rozhodnutí v cizí měně.³⁴ „Nejdramatičtějším příkladem Mannova akademického vlivu na judikaturu“ je však rozhodnutí Sněmovny lordů ve věci Oppenheimer vs. Cattermole, daňový případ, kde rozhodnutí záviselo na zodpovězení otázky, zda odnětí občanství německému občanu židovského původu z roku 1941 může být uznáno anglickými soudy.³⁵ Sněmovna lordů již dokončila přípravu svého rozhodnutí, které mělo vyhovět odvolání, ale článek publikovaný Mannem změnil její názor s výsledkem, že vrátila případ zpět k dalšímu řízení.³⁶

Mezi mnoho vyznamenání, která byla Mannovi udělena, patří Commander of British Empire (1980), Německý velkokříž za zásluhy (1977), stejné vyznamenání s hvězdou (1982). Mann byl prvním solicitem, jenž se stal nositelem řádu Queen's Counsel a Honorary Benchler of Gray's Inn.³⁷ Ke svým 70. narozeninám obdržel Festschrift na svoji počest.³⁸

3. Korespondence

Vedle Mannových plodných akademických výstupů mohl náš výzkumný projekt čerpat z Mannovy rozsáhlé korespondence, jež nám pomohla porozumět plnému významu, který měl Mann pro vývoj práva. Po Mannově smrti v roce 1991 bylo předáno asi 9 000 dopisů jeho synovi Davidovi a po jeho smrti v roce 2012 jeho vdově Anne Kriken Mannové. Když paní Mannová četla v letadle rukopis Mannových pamětí a položila jej na loketní opěrku, upoutala tím pozornost osoby na sousedním sedadle, kterou byl shodou okolností profesor Horst Eidenmüller z Mnichova, působící dnes na Oxfordské univerzitě. V následném rozhovoru jí profesor Eidenmüller doporučil, aby kontaktovala profesora Reinharda Zimmermanna, ředitele Institutu Maxe Plancka pro zahraniční a mezinárodní právo soukromé v Hamburku. Když se profesor Zimmermann dozvěděl o Mannově korespondenci, navrhl, aby profesor Wolfgang Ernst, tehdy v Curychu, nyní na Oxfordské univerzitě, prohlédl

²⁹ *I.C.J. Reports*, 1970, s. 3

³⁰ [1980] 59 ILR 494; 19 ILM [1980] 1357.

³¹ 53 ILR 297.

³² [1990] 2 AC 418 (HL).

³³ [1972] AC 1027.

³⁴ *Miliangos v George Frank (Textiles) Ltd.* [1976] AC 443, s odkazy na MANN, F. A. *The Legal Aspect of Money*. 3. vydání. Oxford: Oxford University Press, 1971.

³⁵ *Oppenheimer v Cattermole* (HM Inspector of Taxes) [1976] AC 249.

³⁶ *Tamtéž*, s. 268 (Lord Cross); MANN, F. A. The Present Validity of Nazi Nationality Laws. *Law Quarterly Review*, 1973, Vol. 89, No. 2, s. 194–209

³⁷ COLLINS, L. In Memoriam Dr. FA Mann, QC, CBE, FBA. *British Yearbook of International Law*, 1992, xvi, xxi.

³⁸ FLUME, W. et al. (eds.). *Internationales Recht und Wirtschaftsordnung: Festschrift für F. A. Mann zum 70. Geburtstag am 11. August 1977*. München: C. H. Beck, 1977. O Mannově zapojení do jeho vlastní pocty viz DANNEMANN – KÖNIG – STAMM, *op. cit.*, s. 17.

krabice v rodinném domě Mannů v Basileji.³⁹ Profesor Ernst usoudil, že tyto dokumenty určitě stojí za pozornost, a kontaktoval mě. Spolu s tehdejšíím děkanem Právnické fakulty Humboldtovy univerzity, profesorem Christianem Waldhoffem, jsme bez problémů přesvědčili tehdejšího správce archivu Humboldtovy univerzity Dr. W. Schultze, aby v něm umístili v něm korespondenci svého slavného absolventa. Anne Kriken Mann dále pomohla štědrými dary, aby byla korespondence katalogizována a digitalizována.

Napadlo mě, že v archivech kanceláře Herbert Smith bude uloženo mnoho dalších dokumentů. S pomocí lorda Collinse se nakonec podařilo dohledat dalších sedm krabic, které mi v dnes již Herbert Smith Freehills laskavě dovolili prohlédnout. Tímto způsobem jsem mohl identifikovat asi 3 000 dalších dokumentů (které nepodléhaly advokátnímu tajemství), jež laskavě věnovala Herbert Smith Freehills archivu Humboldtovy univerzity.

Další cennou pomoc nabídly Mannovy dvě dcery, Jessica Thomas a Nicola Beaman. Jessica Thomas, která zemřela v roce 2018, poskytla kopie dalších asi 60 dopisů blízkým přátelům a dopisů, které Mann napsal své ženě Loře z Berlína v roce 1946.

Korespondence odhaluje Mannovy aktivity v několika projektech. Mnozí z jeho dopisovatelů jsou významnými právními vědci. Z britské akademické obce sem patří Ian Brownlie, Geoffrey Cheshire, Roy Good, Rosalyn Higgins (později předsedkyně MSD), Robert Y. Jennings (také pozdější předseda MSD), Sir Otto Kahn-Freund (velmi blízký přítel), Sir Eli Lauterpacht, Sir Hersch Lauterpacht, Kurt Lipstein, John Morris, Peter North a mnoho dalších. Dopisuje si s mnoha německými učiteli, včetně Ernsta von Caemmerera, Claus-Wilhelma Canarise, Helmuta Coinga, Karla Doehringa, Ulricha Drobniga, Wenera Flumeho, Jochena A. Froweina, Hugo J. Hahna, Erika Jayma, Gerharda Kegela, Heina Kötze a Christiana Tomuschata. Mezi jeho francouzské dopisovatele patří Henri Batiffol, Paul Lagarde a Pierre Meyer, jeho švýcarští kolegové jsou zejména Max Gutzwiller, Anton Heini, Pierre Lalive, Alfred von Overbeck a Frank Vischer. Vyměňuje si dopisy s americkými kolegy včetně E. Allana Farnswortha, Philipa C. Jessupa, Andrease F. Lowenfelda, Kurta Nadelmanna, Stefana Riesenfelda, Ernsta Stiefela a Arthura T. van Mehrena. A také si dopisuje s některými známými akademiky, neprávnickými, včetně Ralfa Dahrendorfa, Ernsta Fraenkla, a nositele Nobelovy ceny Friedricha Hayeka.

Zvláště pozoruhodné jsou však jeho intenzivní kontakty se soudci. Jeho korespondence zahrnuje 14 předních britských soudců, jmenovitě Lordy Acknera, Binghamu, Collinse, Denninga, Diplocka, Hoffmanna, Keithe, Mackaye, Mustilla, Roskilla, Scarmana, Sumptiona a Wilberforce, z nichž někteří této pozice dosáhli až po Mannově smrti. Mezi dalšími staršími soudci se nacházejí Lord Justice Michael Kerr, Pierre Pescatore (SDEU), Gerald Fitzmaurice (Mezinárodní soudní dvůr a ESLP), Roger Errera (Conseiller d'État), William Gummow (pozdější soudce Nejvyššího soudu Austrálie), a jak již bylo zmíněno, pozdější předsedové Mezinárodního soudního dvora, Rosalyn Higgins a Robert Y. Jennings.

Zdá se, že mnozí se obávali jeho názoru. Jak píše Leonard (později lord Leonard) Hoffmann ve svých vzpomínkách na Manna:⁴⁰ Jeden člen Sněmovny Lordů se mně přiznal, že byl nervózní, když poslouchal Manna argumentovat ve sněmovní místnosti. Mohl

³⁹ Osobní korespondence Anne Kriken Mannové a Wolfganga Ernsta.

⁴⁰ HOFFMANN, L. Francis Mann: Reserved judgment on judges. *The Guardian*, 20. 9. 1991.

se totiž spoléhat, že všechny nedostatky v jím sepsaném rozsudku budou bez milosti analyzovány v následujícím čísle časopisu *Law Quarterly Review*.

4. Výsledky dalšího bádání o osudu a díle F. A. Manna

V úvodu jsem zmínil, že byl právě dokončen velmi široce zaměřený badatelský projekt zaměřený na nesmírně rozsáhlou pozůstalost F. A. Manna. Objemné dílo, na němž se podílelo více než dvacet především anglických, amerických a německých právních vědců, mapuje a analyzuje postoje a dílo tohoto vědce a praktika. Právě pro českého čtenáře považuji za významné poskytnout z tohoto rukopisu, ještě před jeho publikací, další informace. Relevantní je jednak kontext tvorby F. A. Manna včetně jeho vztahu k autoritativnímu režimu třicátých a čtyřicátých let 20. století v Německu. Pozoruhodné je v této souvislosti pojetí židovství jako fenoménu, jenž by mohl vysvětlit mimořádný počet jeho reprezentantů ve špičce německé jurisprudence. Jednak je třeba vyzdvihnout mravní integritu nejen samotného Manna, ale dalších vrcholných představitelů válečné a poválečné právní komunity. Jiným pozitivním aspektem je vyrovnávání se s minulostí v Německu, pro něž je charakteristická výrazná snaha německé „obrozené“ akademické obce šedesátých a sedmdesátých let 20. století o vlastní rozvoj prostřednictvím obohacujících znalostí a zkušeností svých krajanů – bývalých kolegů, kteří se útekem ze své vlasti zachránili před jistou smrtí.

Tři příspěvky v biografické části zkoumají německou židovskou dimenzi u Manna a jeho díla. Frank Mecklenburg, historik, je autorem kapitoly o „Existenci německého Žida ve zlatých časech“. Zamýšlí se nad tím, „co znamenalo být Židem a Němcem v Mannově době a co to znamená v naší době“. Představuje Manna jako člena v bankovníctví a právnických profesích vlivné německé židovské rodiny Oppenheimerů, v dobře zabezpečeném životě asimilovaných německých Židů ve středně velkém německém městě. Mecklenburg vysvětluje, že „Mann se narodil v období často označovaném jako ‚zlatá léta‘ německých Židů, kdy emancipace Židů v německé společnosti dosáhla bodu bezprecedentní rovnosti a Mannův domovský stát patřil k těm vyspělejším. Při zpětném pohledu toto období trvalo pouze dvě nebo tři generace (tj. mezi lety 1871 a 1933). Ale úspěchy těchto generací byly značné a následný pád byl bezprecedentní.“ Reut Paz zkoumá, jak mohl židovský kosmopolitismus a spisy Karla Marxe a Georga Simmela formovat Mannovy názory na peníze jako předmět akademického studia. Jason Allen, píšící „Ein Bericht aus einer Akademie: zpráva o německých ztracených židovských učencích, 80 let poté“, rozebírá Mannovu výchovu a to, co víme z jeho osobní perspektivy Žida žijícího v Německu, na základě jeho autobiografie a korespondence, zejména z doby, kterou strávil v Berlíně v letech 1946–1947, až do 21. století. Pojednává o mnoha obtížích a úskalích, ale také o potřebě „zkoumat cíleně židovskou dimenzi“. Allen nás vyzývá, abychom odemkli „často latentní nebo dokonce utajený přínos židovského národa a kultury k německé kultuře a civilizaci. Existuje totiž reálné riziko, že to bude zapomenuto. Pokud například píšeme o člověku, jako je Mann, jako o ‚nediferencovaném Němci‘, posuneme tuto vzpomínku o další kus směrem k zapomnění. Obdobně to platí, jestliže se nám nepodaří prozkoumat, co je židovského na Mannově ‚buržoazním německém prostředí‘, nepochopíme německou kulturu a civilizaci, k níž židovství ohromně přispělo.“

Christoph König představuje Manna jako právníka, u kterého se „pragmatismus setkává s orientací na praxi: F. A. Mann a nadnárodní biografie v právu“. Německý termín *Praxisorientierung* vyjadřuje směr právního myšlení, který zasazuje akademickou analýzu do

kontextu aplikace práva ve značné míře způsobem, který zastával proslulý Mannův učitel Martin Wolff. König popisuje setkání F. A. Manna a jeho přátelství se slavným představitelem mezinárodního práva veřejného Herschem Lauterpachtem v Londýně poté, co se tam v roce 1933 přestěhoval. Právě toto poznání a zkušenosti ovlivnily specifický styl myšlení a díla F. A. Manna, které jsou více než jen pouhý součet jeho částí. Tato vlastnost je výsledkem Mannových bohatých zkušeností z právní praxe. König ukazuje, že „tento konkrétní styl může vést i k moderním diskusím o právní dogmatice, díky kterým by mohly být znovu propojeny příslušné role právní akademické obce a právní praxe. Člověk může být ve skutečnosti výjimečný díky kombinaci britké akademické analýzy s obrovskou zkušeností.“

Lawrence Collins píše o vlivu F. A. Manna na anglickou judikaturu v příspěvku „Platnost právních aktů v rozporu s lidskými právy a mezinárodním právem a prosazování zahraničního veřejného práva“. Zatímco Mannův značný vliv na vývoj anglického práva není omezen na jednu nebo dvě oblasti, Collins se zaměřuje na jednu, která byla Mannovi obzvláště blízká a kde byl jeho vliv nejvýraznější. Během několika desetiletí, jak v článkách, tak v soudních sporech před anglickými soudy, se Mann stal neúprosným kritikem tradiční představy, že činy cizích států jsou posvátné a neměly by být u domácích soudů zpochybňovány. Výše zmíněný případ *Oppenheimer v. Cattermole*, ve kterém článek publikovaný Mannem přiměl Sněmovnu lordů přehodnotit svůj návrh rozsudku, je jedním z takových příkladů. Jak ukazuje Collins, Mannův vliv se rozšířil i po jeho smrti v roce 1991. K pozdnímu triumfu došlo v roce 2002, kdy Sněmovna lordů obsáhle citovala Mannův spis na podporu svého rozhodnutí, že vyvlastnění zahraničního majetku (v tomto případě kuvajtských letadel Irákem po invazi z roku 1990) nemusí být uznáno, pokud je v rozporu s mezinárodním právem (*Kuwait Airways Corporation v. Iraqi Airways Company* a další [2002] UKHL 19). Collins také sleduje Mannův vliv na řadu dalších rozhodnutí, která výrazně přispěla k upřesnění přístupu k aplikaci a vynuovení zahraničního veřejného práva. Mann je opět hojně citován, a to i v roce 2022 v případě *Skatteforvaltningen vs. Solo Capital Partners LLP* [2022] EWCA Civ 234 (známý jako případ dánského vymáhání daní).

Můj příspěvek popisuje Mannův vliv na jurisdikci a mezinárodní právo veřejné a jeho dopad do oblasti mezinárodního práva soukromého. Název zní: „Jurisdikce a mezinárodní právo soukromé: F. A. Mann's Unvollendete“ (Mannovo nedokončené dílo). Mann byl velmi kritický k časté neschopnosti odborníků na mezinárodní právo veřejné a odborníků na mezinárodní právo soukromé porozumět tomu, o čem druhá skupina mluví, což vedlo k vážným nedorozuměním, kterým lze předejít tam, kde se tyto dvě oblasti setkávají. Mann v obou svých Haagských přednáškách na toto téma použil jurisdikci jako základní kámen vlivu mezinárodního práva veřejného na mezinárodní právo soukromé. Ve svém příspěvku chci ukázat, že Mann měl v plánu toto dále rozvinout do obecné učebnice mezinárodního práva soukromého nebo alespoň do obecné teorie mezinárodního práva soukromého. Na základě poněkud opomíjeného projevu k 50. výročí jeho doktorátu, jeho autobiografie a korespondence s vědci a zákonodárci se snažím ukázat, že přesvědčivé názory, které Mann zastával ohledně vyvlastnění, široké civilní soudní pravomoci a kogentních ustanovení lze do takové obecné teorie snadno začlenit. Na druhé straně se Mann zabýval komplexnějším zpracováním mezinárodního práva veřejného a soukromého. Jeho pohled anglického solicitora na změnu právní úpravy jde tímto směrem. Měl však silný odpor

proti většině změn, zejména proti používání legislativy k nápravě jakýchkoli nedostatků, které by chytrý právník mohl vyřešit smlouvou. Totéž platí ohledně jeho averze vůči mezinárodním soudům vykládajícím jednotné mezinárodní právo. Přesto mnoho z jeho spisů o vlivech mezinárodního práva veřejného na mezinárodní právo soukromé obstálo ve zkoušce času; navíc identifikoval důležitou mezeru, kterou je ještě třeba odpovídajícím způsobem vyřešit.

Giuditta Cordero Moss řeší související problém na pomezí mezinárodního práva veřejného, ve své kapitole „Změny obchodního práva a práva rozhodčího řízení: Trvalá relevance myšlenek F. A. Manna“. Týká se rozlišování mezi mezinárodním právem veřejným a vnitrostátním právem. Mann byl nelibostným zastáncem přísného oddělení těchto dvou odvětví, a to v souladu s dualistickou představou obecně následovanou právními systémy common law. Jako mezinárodní právník také trval na tom, že k jakémukoli použití jiného práva než vnitrostátního práva u příslušného soudu musí nutně dojít na základě pravidla mezinárodního práva soukromého, které příkazuje použití zahraničního vnitrostátního práva. Neexistuje žádné „mezi tím“, žádné nadnárodní právo, žádný *lex mercatoria*. Tímto modelem by navíc byla vázána i veškerá rozhodčí řízení, a to prostou skutečností, že by řízení probíhalo ve státě, který by rozhodčí řízení upravoval, a dále tím, že jakýkoli nález vyplývající z tohoto rozhodčího řízení by musel být vymáhán ve stejném nebo jiném státě. Mann mimochodem dokonce odmítl chápat právo ES (nyní právo EU) jako odporující tomuto klasickému modelu; v našem díle máme pozoruhodnou nepublikovanou korespondenci se soudcem SDEU, který se bez úspěchu pokouší přesvědčit Manna o jedinečné nadnárodní kvalitě práva ES.

Proti Mannovým názorům se postavilo silné hnutí, které se snažilo nově chápat vnitrostátní právo obecně a rozhodčí řízení odděleně, přičemž rozhodci by byli podle těchto názorů zdánlivě vyloučeni z dosahu vnitrostátních právních systémů. Rozhodci by tak měli využívat většího prostoru pro svoji činnost. Moss sleduje současnou malou renesanci reorganizace rozhodčího práva, a tak se Mannovy myšlenky znovu prosazují v současné praxi a diskusích zhruba třicet let po jeho smrti.

Další zprávy se zabývají měnovým právem. Domnívám se, že většina z vás, stejně jako já, není odborníky v této ekonomicky velmi relevantní oblasti práva, takže nejprve vysvětlím, o čem Mannova kniha byla a v čem byla jedinečná. V následujících poznámkách čerpám ze znalostí vedoucího projektu a spolueditora Jasona Allena.

Jak již bylo zmíněno, Mannův *magnum opus*, Právní aspekt peněz, byl poprvé vydán v roce 1938. Od 5. vydání (1992), vydaného krátce po Mannově smrti, prošla kniha třemi revizemi pod vedením Charlese Proctora, a nadále tak zůstává stěžejním dílem při studiu měnového práva, zahrnující oblastí, jako je povaha a pojetí peněz (včetně principu nominalismu a role státu při tvorbě peněžních kategorií), peníze a soukromé právo (včetně zejména mezinárodního práva soukromého) týkající se peněžních závazků. Tak jak se globální měnový systém během desetiletí vyvíjel od zlatého standardu k brettonwoodskému systému, Mannova kniha se rozrostla do té míry, že pokrývá vznikající mezinárodní právo peněz, zejména právo devizové kontroly, Mezinárodní měnový fond a roli centrálních bank.

Jak vysvětluje Joe Sommer ve svém příspěvku „Konzervativní revoluce F. A. Manna“, „F. A. Mann provedl revoluci: nahradil zlato v právním myšlení“. „Jeho genialita spočívala v konzervatismu jeho teorie. Mannova ‚právní‘ teorie peněz nahradila zlato suverénní mocí

státu.⁴¹ Tato moc byla vtělena do bankovky zákonného platidla. Nahradil proto jeden sakrální předmět druhým: kov suverenitou státu. Jeho teorie se krásně hodila do éry větší nestability, menšího naturalismu a většího nacionalismu. Mannova teorie však není vhodná pro zacházení s „nestátními penězi, nehmotnými penězi, extrateritoriálními penězi, vyvíjejícími se penězi a statusem kvazi-zákonného platidla pro poskytování půjček“. Převahy nabývají společensko-právní teorie, které předcházejí Mannovu učení. Sommer uzavírá: „Mann se jako velký revolucionář stal chudým prorokem a peníze fungovaly dál.“

Wolfgang Ernst ve své kapitole „Před F. A. Mannem: Martin Wolff o penězích“ zkoumá jeden konkrétní aspekt peněžního práva. Mannův učitel Wolff také psal o penězích, i když ve značně menším rozsahu, než je Mannova monografie, a to v článku, který byl pozdějšími studii poněkud opomíjen. Ernst sleduje vzájemné vlivy mezi těmito dvěma autory, přičemž Mann nakonec Wolffa přesvědčil, aby přijal teorii státu ve větším rozsahu než předtím.

Dva příspěvatelé se různými způsoby zabývají zlatými doložkami, jejichž zpracování bylo velmi prominentní v prvním vydání „Právního aspektu peněz“. To není překvapivé: zlaté doložky byly často používány v dobách hyperinflace v meziválečném období, což vedlo k častým soudním sporům. David Fox, který píše o „Zlatých doložkách na kapitálových trzích počátku dvacátého století“, ukazuje Mannovo důkladné zpracování jeho názoru na to, jak se zlatý standard proměnil v brettonwoodský systém šest let po prvním vydání „Právního aspektu peněz“. V roce 1944 se západní země dohodly na mezinárodním systému měnového režimu, který zaručoval směnitelnost jejich měn za americký dolar v rámci pevných paritních kurzů, kde se zlato používá pouze pro stanovení relativní hodnoty těchto měn. Will Bateman zkoumá „Ústavní dimenze monetární autority v Bretton Woods“. Bateman věnuje zvláštní pozornost také zlatému standardu a tvrdí, že Mannův průlomový a dlouhodobý příspěvek k měnovému právu by měl být doplněn o ústavní hledisko, protože „pochopení ústavní dynamiky peněz umožňuje bohatší zhodnocení propojení státu a tržních institucí a obohacuje naše chápání práva, ekonomiky a politiky“.

Rosa Lastra a Emilia Buccella píší o „El Aspecto Legal del Dinero: Vliv F. A. Manna v Latinské Americe“. Vysvětlují, že Latinská Amerika „byla důležitým regionem pro rozvoj teorie a praxe v mezinárodním měnovém právu“. Zejména Latinská Amerika poskytla důležitý kontext pro kontrolu devizového hospodářství, která není obecně podle stanov MMF a čl. VIII odst. 2 písm. b), i když nikoliv bezvýjimečně, dovolena. Latinskoamerická dluhová krize v 80. letech vedla k přehodnocení poměrně omezeného přístupu USA a Evropy, pokud jde o povolování výjimek. Lastra a Buccella to uvádějí do souvislosti s „Právním aspektem peněz“, a zejména se španělským překladem této práce, kterou z velké části iniciovala a provedla mexická centrální banka.

Kapitola Simona Gleesona na téma „F. A. Mann o kryptoměnách“ nejenže zavede Manna do výzev současné doby, ale také odkazuje zpět na obecné otázky týkající se mezinárodního práva soukromého. Na rozdíl od státních měn, které jsou vždy spojeny s určitým právním řádem některého státu, kryptoměny postrádají právní úpravu. Zatímco někteří mohli pochopit nedostatek *lex monetae* jako nedostatek v chápání toho, co jsou peníze

⁴¹ Jak ukáží příspěvky Wolfganga Ernsta a Joa Sommera, Mann nominálně následoval dílo Georga Knappa *Staatliche Theorie des Geldes* z roku 1934, ale ve skutečnosti vyvinul svůj vlastní přístup, který vyžadoval větší zásah státu a byl méně tolerantní k soukromě vydávaným formám peněz.

(a pro nestátní měny by v Mannově modelu nebyl prostor), dalo by se to vnímat i jako omezení toho, čeho mohou kryptoměny dosáhnout.

5. Závěr

Nyní naše celkové závěry. Shrnout Mannův odkaz právníka do pár vět není snadné. Mann je bezpochyby velmi vlivný. Na pomezí mezi mezinárodním právem veřejným, vnitrostátním právem a aplikací zahraničního veřejného práva jeho názory nadále obohacují a ovlivňují soudní rozhodování. Zaplnil velkou mezeru v našem chápání toho, jak mezinárodní právo veřejné utváří mezinárodní právo soukromé. A v právu rozhodčího řízení se zdá, že názory Manna, které mnozí považovali za zastaralé, zažívají určitou formu renesance.

Jiná situace je v měnovém právu. Mannovo chápání peněz jako bankovek vydávaných státním orgánem je dnes právní historií. Ale jeho klíčové dílo „Právní aspekt peněz“, nyní v osmém vydání pod autorstvím Charlese Proctora, zůstává jednou z nejdůležitějších referenčních prací v oboru, v němž Mann nadále poskytuje podněty pro probíhající akademickou debatu.

VYŠNÝ P. – PUCHOVSKÝ J. *Právne dejiny Latinskej Ameriky: Koloniálne obdobie a obdobie nezávislých štátov*

Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2022, 336 s.

Recenzovaná publikace od autorského dua Peter Vyšný – Ján Puchovský analyzuje spleť vývoj v oblasti Latinskej Ameriky v období od počátku španělské kolonizace na přelomu 15. a 16. století do současnosti optikou právní historie. Monografie tak navazuje na předchozí díla obou právních historiků a iberoamerikanistů, zejména na publikaci *Právne dejiny latinskej ameriky: Predkoloniálne obdobie* z roku 2020, ale i na dřívější samostatně vydané monografie a statě obou autorů zabývající se právním vývojem ve Střední a Jižní Americe. Svým záběrem a rozsahem představuje monografie v československé provenienci dosud bezprecedentní komplexní zpracování problematiky, která je reflektována i v rámci výuky na právnických fakultách (viz například předmět Právní systémy zemí Latinskej Ameriky, jižní Asie a Oceánie vyučovaný na Právnické fakultě Univerzity Karlovy profesorem Jiřím Rajmundem Treterou a docentem Zábodem Horákem), avšak v rámci československé právní historiografie se nezaslouženě netěší příliš velké pozornosti.

Navzdory názvu se monografie soustředí zejména na státoprávní vývoj na územích, která se nacházela pod španělskou nadvládou a podstatně méně na portugalské državy, což je však s ohledem na celkový obrovský rozsah materie odůvodnitelná a logická volba. Z hlediska právních odvětví je pak pozornost věnována zejména státoprávnímu, ústavněprávnímu a správnímu vývoji, z oblasti soukromého práva je pak velká pozornost věnována na pozemkovým vztahům a vlastnickým právům.

Po stručném úvodu, který představuje koncepci a záměr publikace, jakož i zásadní milníky ve vývoji v Latinskej Americe i v kontinentální Evropě, na které je v dalším textu odkazováno, navazuje krátká kapitola nazvaná *Právne dejiny Latinskej Ameriky v globálnej perspektíve*. V rámci této kapitoly se autoři snaží nahlížet na státoprávní vývoj Latinskej Ameriky optikou globální historie a nikoliv jako na samostatný izolovaný jev. Všímají si zejména vzájemného ovlivňování mezi Evropou a Jižní Amerikou, jakož i vývojových paralel mezi těmito kontinenty. V textu je zkoumán a komparován vývoj pramenů práva, jakož i některých právních institutů a právněteoretických koncepcí.

Hlavní část práce pak v souladu s názvem monografie tvoří dvě velké části nazvané *Koloniálne obdobie* a *Obdobie nezávislých štátov*. Tyto části jsou pak dále děleny na menší kapitoly. První část detailně mapuje období španělské koloniální nadvlády od Kolumbových výprav a období tzv. *conquisty* spojené s rozvrácením původních jihoamerických říší a zakládáním nových sídel až po období rozpadu koloniální říše v 19. století. V souvislosti se španělskou *conquistou* jsou podrobně zkoumány a analyzovány právní tituly, od kterých kolonizátoři z Pyrenejského poloostrova odvozovali svůj nárok na vládu nad zámořskými

územími. Pozornost je věnována pěti bulám papeže Alexandra VI., které legitimovaly španělskou nadvládu, smlouvám uzavíraným s Portugalskem za účelem rozdělení sfér vlivu v koloniích i otázce existence spravedlivých titulů pro španělskou expanzi v dílech soudobých autorů. Zvláště pečlivě je v tomto ohledu rozebíráno dílo Francisca de Vitorii, který se otázkou spravedlivých a nespravedlivých titulů conquisty podrobně zabýval.

Podrobně je rozebrána i otázka právního postavení původního amerického domorodého obyvatelstva. Autoři poukazují na značná praktická selhání decentralizovaného systému tzv. encomiend, systému spočívajících ve svěření skupiny domorodých obyvatel jednotlivým španělským kolonistům bez efektivní kontroly ze strany státní moci. Upozorňováno je i na nedostatky využívání dokumentu nazvaného Requerimiento, který byl indiánům ve španělštině předčítán a který měl legitimizovat případný válečný konflikt, pokud by se domorodci jeho textu dobrovolně nepodvolili. Pasáž o právním postavení indiánů je zakotvena poutavým popisem tzv. Valladolidské disputace vedené zastáncem domorodých etnik a „ochráncem Indijců“, dominikánským misionářem Bartoloméem de las Casas a Juanem Ginésem de Sepúlveda, který hájil široce pojatá práva kolonistů ve vztahu k indiánům.

Značná část textu první části monografie je věnována státoprávnímu vývoji na území čtyř španělských místokrálovství, která v oblastech Střední a Jižní Ameriky vznikla. Vysvětlen je rozdílný vývoj v tzv. republikách indiánů a Španělů (republika v tomto kontextu neznamena státní útvar, nýbrž odlišení dvou etnických společenstev, z nichž každé mělo své specifické právo i kulturní tradice). Podrobně popsána je i správa v koloniích a působnost jednotlivých orgánů a dalších, i nestátních, aktérů, kteří se na spravování kolonií podíleli. Některé vývojové trendy jsou vysvětlovány i na příkladu změn v postavení jednotlivých sociálních a etnických tříd, které na Španěly ovládaných územích koexistovaly. Analyzován je i postupně se měnící vztah španělské koruny a církve a dopady, které tento vývoj na kolonie měl. V závěru první části se pak autoři věnují jednotlivým právním systémům, které se na amerických územích pod španělskou nadvládou uplatňovaly, jako bylo kastilské právo, speciálně pro kolonie vytvořené právo indií, obyčejové právo původních obyvatel či španělské nekastilské právo. Na samém konci pojednání o koloniálním období pak autoři představují vývoj některých právních odvětví a institutů.

V druhé části monografie se autorská dvojice věnuje postkoloniálnímu období v některých vybraných latinskoamerických státech. Pro tuto část bylo zvoleno Mexiko, Peru a Argentina. Výběr těchto třech zemí není náhodný – vznikly na územích, kde se dříve nacházela centra tří ze čtyř španělských místokrálovství. Složitý historický vývoj v daných státech autoři podávají ve srozumitelné a přehledné podobě. Jako vhodný formát se vzhledem ke zkoumané problematice jeví propojení obecných dějin s dějinami ústavními. Obsáhlý výklad o jednotlivých ústavách zkoumaných států je doplněn kratšími pasážemi o vývoji dalších právních odvětví. Autorský výklad pokrývá období od vzniku samostatných států až do současnosti, což poskytuje potřebný kontext pro pochopení některých specifík, kterými se dané země i v současnosti vyznačují.

Poslední kratší kapitola je věnována vývoji na Kubě a v Nikaragui ve 20. století. Tyto země jsou autory charakterizované jako „státy se socialistickou orientací“. Představen je vývoj v obou státech v posledních dekáдах, jejich ústavní systém i další specifika, která státoprávní systém v těchto zemích má.

Recenzovaná monografie v souladu s cílem autorů poskytuje srozumitelný a dobře přístupný přehled klíčových témat, která ovlivnila právněhistorický i obecněhistorický vývoj

ve vybraných oblastech Latinské Ameriky. Vzhledem k celkovému rozsahu monografie nebylo možné věnovat se všem aspektům právního vývoje ve sledované oblasti, avšak autory zvolená a akcentovaná témata nabízejí čtenářům plastický a poměrně komplexní obrázek. Publikaci tak lze doporučit nejen zájemcům o dějiny Latinské Ameriky, ale i každému, kdo se věnuje právním dějinám, jelikož sledovaný mimoevropský vývoj nabízí i cenné postřehy a srovnání, která se dají vztáhnout i k vývoji na evropském kontinentu.

Jan Beránek

doi: 10.14712/2464689X.2024.9

KLEŇOVÁ, V. *Darovanie s príkazom v rímskom práve*
Praha: Leges, 2019, 362 s.

Slovenská kniha *Darovanie s príkazom v rímskom práve*, vydaná v roce 2019 v pražském nakladatelství Leges, je dílem doc. JUDr. Veroniky Kleňové, Ph.D., působící na Právnické fakultě Trnavské univerzity v Trnavě. Tak jako ve svých předchozích monografiích také zde autorka dostala svému renomé a předkládá právníce veřejnosti mimořádně kvalitní publikaci založenou na důsledné vědecké práci a přesvědčivé argumentaci. V loňském roce byla kniha vydána také v německém jazyce v nakladatelství Böhlau – Verlag pod titulem *Die Schenkung unter Auflage im römischen Recht*¹, a proto bych touto recenzí ráda připomenula původní slovenské vydání.

Kniha je členěna do čtyř velkých částí, které jsou dále děleny na jednotlivé kapitoly. V *Úvodu* autorka podrobně popisuje stav dosavadního poznání problematiky darování s příkazem a vytyčuje otázky a problémy, na které chce v knize odpovědět. Po tomto úvodu následuje první část knihy nazvaná *Darovanie v rímskom práve a jeho vývoj*, která obsahuje celkem tři kapitoly, ve kterých je podán obecný výklad darování, včetně stručného vývoje, definice pojmu darování a omezení ustanovené Cinciovým zákonem.

Ve druhé, a nejrozsáhlejší, části knihy nazvané *Klasické právo* se autorka zabývá tématem darování v kontextu klasického práva. V této části knihy jsou nejdříve rozebírána kritéria, která musela být splněna, aby se mohlo jednat o darování. Na základě úvodního výkladu následně autorka shrnuje, že darování není slučitelné s právem dárce na vrácení daru, a pomocí výkladu citací z primárních pramenů (*Digesta* či *Codex*) na příkladech rozebírá rozdíly mezi darováním a jednoúčelovým odevzdáním do vlastnictví (*datio ob rem*). Poté blíže popisuje rozdíly mezi prostým převodem vlastnictví k věci na určitou dobu s účelem používání věci (*negotium*), převodem vlastnictví k věci na určitou dobu s tímž účelem, avšak kdy zároveň bylo umožněno osobě, které bylo vlastnictví takto postoupeno, aby si mohla ponechat ve vlastnictví plody vzešlé za dobu trvání tohoto vlastnictví (*negotium mixtum cum donatione*), a darováním otroka bez ohledu na to, kdy má obdarovaný otroka propustit (*donatio ea lege, ut manumittas*).

Následuje výklad a rozbor darování mezi manžely, mezi nimiž je zařazeno darování prospěchu nabytého v souvislosti s propuštěním otroka, darování pozemku za účelem pohřbu, darování uskutečněné manželkou manželovi za účelem, aby manžel dosáhl určité hodnosti či aby mohl pokrýt výdaje spojené s výkonem úřednického postu, a darování za účelem pokrytí nevyhnutelných nákladů obdarované manželky (*donatio manumissionis causa, donatio sepulturae causa a donatio honoris causa*). Autorka se dále věnuje výkladu darování pro případ smrti (*donatio mortis causa*) a to ve dvou formách: darování

¹ Die Schenkung unter Auflage im römischen Recht, Forschungen zum Römischen Recht – Band 064, Böhlau Verlag Köln, 1. Auflage, 2023.

s odkládací podmínkou, kdy dárce podmínil převod vlastnictví svou smrtí v hrozícím nebezpečí, a dále okamžitý převod vlastnictví darováním na obdarovaného s výhradou vrácení daru v případě, že dárce hrozící nebezpečí přežije, nebo obdarovaný zemře dříve než dárce. Na tento typ darování je navázáno rozbořením darování s rozvazovací podmínkou, a to darováním mezi snoubenci.

Část zabývající se klasickým právem autorka uzavírá rozbořením žalob na splnění příkazu, kdy jejichž pomocí mohl například dárce pozůstalosti přinutit obdarovaného, aby ho hájil v procese proti pozůstalostním věřitelům (*actio praescriptis verbis*), a výkladem příkazů obsažených ve stipulacích.

Zatímco ve druhé části knihy jsou kapitoly obsahově uspořádány podle výkladu jednotlivých typů darování či podle otázek, které vstaly, třetí část knihy *Konstitúce tretieho storočia* je uspořádána odlišně, a to chronologicky podle jednotlivých císařů, za kterých byla úprava darování měněna. Autorka začíná výkladem právní úpravy za císaře Alexandra Severa a následují císaři Valerianus a Gallienus, Diocletianus a Maximianus. Ve čtvrté části nazvané *Justiniánske právo* pak pojednává o úpravě darování a o žalobách na nesplnění příkazu podle justiniánského práva.

Z výše uvedeného shrnutí obsahu knihy je zřejmé, že autorka se v knize zabývá všemi nuancemi souvisejícími s problematikou darování s příkazem a knize jako takové není po obsahové a odborné stránce co vytknout. Dovolím si tedy uvést pouze pár poznatků, na které jsem při četbě knihy narazila.

V první řadě je potřeba upozornit, že výhodu pro plynulost čtení bude mít čtenář znalý nejen latinského, ale také německého jazyka, protože místy jsou citováni přímo němečtí autoři bez dalšího překladu.

Autorka se opravdu podrobně věnuje jednotlivým otázkám, které vytyčila v úvodu, a je vidět logická návaznost jednotlivých témat, čímž je čtenáři usnadněno pochopení problematiky. Co je nutné vyzdvihnout, tak je citování a překlad latinských pramenů s následným výkladem. S ohledem na právněromanistickou tematiku je práce založena na kazuistických pramenech, stanoviscích klasické jurisprudence, která vycházela z dobové praxe. To činí výklad konkrétnější a zajímavější a argumentaci pak přesvědčivější.

Za každou kapitolou je uveden částečný závěr, který vždy shrnuje danou kapitolu a pokud mně vstaly v průběhu kapitoly jakékoliv otázky, v tomto částečném závěru jsem si vše mohla ujasnit.

Je zřejmé, že kniha není učebnicí pro vysokoškolské studenty, a že je určena pro užší publikum, ale díky rozsahu a detailům, kterým se autorka tématu věnuje, bude kniha jistě přínosným literárním zdrojem jak pro akademickou veřejnost, tak pro odborníky řešící složité právní otázky v praxi. Ačkoli kniha nazvána *Darovanie s príkazom v rímskom práve*, je přínosem pro všechny, kteří se budou zabývat nejen samotnou úpravou darování v římském právu, ale i dalším tématům například z oblasti závazkových práv, převodu vlastnictví či majetkových poměrů mezi manžely.

Vzhledem širokému využití a kvalitnímu zpracování tématu je potěšující, že kniha byla vydána v německém jazyce, čímž se dostane do povědomí většího okruhu čtenářů, což si zaslouží.

Adéla Brtková

